

EXERCITATIO INAUGURALIS
DE
SECTIS
SABINIANORVM
ET
PROCVLIANORVM
IN IVRE CIVILI

QVAM
CONSENSV
INCLVTI ORDINIS IVRIDICI
PRO OBTINENDIS IN VTROQVE IVRE
SVMMIS HONORIBVS

AD D. XX IVLII MDCCXXIV
SOLEMNI DISQVISITIONI
SVBIICIET

GOTTFRIED MASCOV.

ALTDORFII NORICORVM
TYPIS IOD. GVIL. KOHLESII ACAD. TYPOGR.

23

SCAZON.

*Exurge, MASCOVI, choroque
Musarum*

*Plaudente, pulchras mentis
explica dotes!*

*Exurge: nam quid reptitare per libros,
Quid mille profit nosse codicum classes,
Nisi aequus acres spectet arbiter curas?*

*En, ipsa sacratos tibi Lares pandit
Astraea, laureamque spondet aeternam
Praestantiorum Phoebus artium uindex!
Imo, illa laudum gloriaeque uis dulcis
Vltro tibi iam pectus urit erectum.*

*Mens culta flagrat, desidisque iam dudum
Fugiens Vacunae, ingloriique languoris,
Odit profanum vulgus ac leues nugas.*

*Ergo, petiturus deum arduas sedes,
Fastigiumque laudis, expedis tortos
Legum*

*Legum recessus, quicquid et uiri ingentes,
Aequi bonique interpretes, reliquere.
Te differente, Seruii, Vlpianique,
Proculique, et aemulantium Sabinorum,
Oracula longe clariora collucent.
Multis tenebris inuolutus, et longo
Situ relanguens Iuris ordo prudentum,
Te sospitante, redditur suae uitae.*

*O macte coeptis, magna spes noui saeculi,
Et cultioris lux corusca doctrinae!
O perge felix pulchra quaeque sectari!
Sic destinat magnum tibi Themis nomen;
Sic te Merilliis cati, Donellisque,
Cuiaciisque, doctus orbis adiunget.*

C. G. SCHVVARZIVS, P. P.

DE
SECTIS SABINIANORVM ET PROCV-
LIANORVM IN IVRE CIVILI.

CAPVT I.

*De origine sectarum et primis earum
auctoribus.*

T raro idem de eadem re senserunt omnes, sae- Prooemium.
piusque diuersas ex dissidio familias duxerunt
*theologi, medici, philosophi, rhetores, gram-
matici*: 1) sic *iurisconsulti* quoque primum
dissentire, dein adferre aliquid, quod sen-
tentiae uerisimilitudinem adderet, denique
amare eum uoluerunt, qui ipsorum, quam
aliorum, aut suo iudicio stare mallet. Hinc *sectae in iure*; ut
in ceteris *disciplinis* omnibus: nisi quod in eo melius actum sit
cum ciuili sapientia, quod in duas saltem diuisa est scholas; cum
theologorum et philosophorum innumerae fuerint partes. Harum
uero primores in iure auctores Augusti aetas tulit: non, quod li-
bera república tranquilla plane et ab omni dissidio uacua fuerit
iurisprudentia; 2) sed quod sectatores strictim non inuenirent,
quae a peritis noua, aut singularia, proferebantur. Hic enim ho-
nos primum contigit C. ATEIO CAPITONI et Q. ANTISTIO
LABEONI, quos *pacis decora* Tacitus appellat, 3) et qui origi-
nem dederunt sectis, quibus SABINVS et PROCVLVS deinde
nomen adiecerunt. Age, excutiamus, quae et de ipsis, et de alu-
mnis eorum, certa aut probabili ratione memoriae produntur,
neglectis iis, quae a uitarum scriptoribus inani coniectura dubie
aut praeter rem dicuntur.

A

II. C.

1) V. Merill. obseru. I. 2. 2) Vide Chr. Ott. a Boekeln tract. de diuers. fa-
mil. uet. Ictorum c. I. 3) Tac. Annal. III. 75.

De Capi-
tone.

II. C. ATEIVS CAPITO 1) patrem habuit Ateium Capitonem, uirum praetorium, auum centurionem Syllanum: 2) institutus est a C. Aulo Ofilio. 3) Refert Pomponius, Ateium in his, quae ei tradita fuissent, perseuerasse: 4) attamen et ingenio suo indulgisse uidetur, quod libros coniectaneorum scripsit, quos excitauit Nonius. 5) Labeonem eiusdem Ofilii auditorem fuisse accepimus, quod Aristotelis et Xenocratis nos commonefacit, qui eadem fere ratione, ambo ex Platonis schola prodeuntes, ille praeceptoris institit uestigiis, hic nouam eligens uiam, prima nouae Academiae fecit initia. 6) Capito uero *humani diuinique iuris sciens* 7), *publici priuatique iuris peritissimus* 8) audiit, et his studiis ciuilibus principem in ciuitate locum affecutus est. Cum adhaec tempori inseruire didicisset, et probaretur Augusto obsequium eius, acceleratus est ei consulatus, ut Labeonem Antistium, iisdem artibus praecellentem, sed imperatori inuisum, eius magistratus dignitate anteiret. 9) Fuit igitur consul suffectus cum Vibio Postumo, A. V. C. DCCLVIII, ut constat ex alteri inscriptione:

IMP. CAESARE. DIVI. F. AVGVSTO.

PONT. MAX. TRIB. POTEST. XXVIII.

COS. XIII. P. P. IMP. XV.

. . . SPETVS MAG. D. D.

. . . OMNIA. SCRIPTA. SVNT. QVAE. IN. HOC.

. . C. ATTEIO. 10) CAPITONE. C. VIBIO. C. F. COS.
POSTVMO.

Retulit hanc inscriptionem Onuphrius Panuinius 11) in commentario in fastos ad annum, quo M. Aemilius LEPIDVS, L. filius, et L.

1) Cognominis huius originem uide apud Bertrandum: eiusdem plures familias apud Gu. Grotium. 2) Tacit. *Annal.* III. 75. De patre multa repetunt Rutilius et Bertrandus, sed coniectura non satis tuta, ut Grotio etiam uisum. 3) Pompon. l. 2. §. 47. de O. I. 4) ibid. 5) in Siticines inter auctores Latinae linguae editionis Dionysii Gothofredi pag. 513. 6) Diog. Laërt. lib. 5. segm. 2. 7) Tacit. *Annal.* III. 70. 8) Gellius X. 20. 9) Tacit. III. 75. 10) Aldus hic, ut fere auctores, simplex T, Onuphrius duplex scribunt. 11) Editionis Heidelberg. p. 186.

et L. Arruntius, L. F. L. nepos, consules ordinarii fuerunt, qui ipsius calculo annus urbis DCCLVIIIus, collectione Pighii uero, quem sequimur, DCCLVIIIus saltem est. Ex Panuinio eam descripsit Gruterus, 1) qui tamen ultimam fragmenti partem alibi 2) ex Aldo, qui eam Romae in aede S. Caeciliae trans Tiberim seruari notat, mendosius expressit. Romae dein hanc tabulam marmoream uiderat Pighius, qui in ea fragmenti titulum, de Augusto, desiderari obseruat, et lineam secundam partis ultimae cum Aldo sic exhibet: 3)

OMINA SCRIPTA SVNT QVI. IN HOC.

unde fere suspicor, maluisse Panuinium normam linguae Latinae, quam fidem lapidis sequi. In consulatu fertur decreuisse Capito, *inuitam libertam, ut patrono nubat, cogi non posse* 4): quae sententia dein SCto quoque firmata fuisse uidetur. 5) Sed quo maior eius iuris scientia, et in republica dignitas, eo insignior infamia fuit, bonas domi artes uili adulatione, et indignis assentationibus dehonestantis. Illustre rei exemplum refert Tacitus: 6) *L. Ennium, equitem Romanum, maiestatis postulatum, quod effigiem principis promiscuum ad usum argenti uertisset, recipi Caesar inter reos uetuit, palam aspernante Ateio Capitone, quasi per libertatem. Non enim debere eripi patribus uim statuendi, neque tantum maleficio impune habendum: sane lentus in suo dolore esset; reipublicae iniurias ne largiretur. Intellexit haec Tiberius, ut erant magis, quam ut dicebantur, perstititque intercedere. Et aliud Suetonius de illustribus grammaticis 7): Marcus Pomponius Marcellus, sermonis Latini exactor molestissimus, cum ex oratione Tiberium reprehendisset, affirmante Ateio Capitone, et esse illud Latinum, et si non esset, futurum: certe iam inde mentitur, inquit, Capito: tu enim Caesar, ciuitatem dare potes hominibus, uerbis non potes. Mortuus est Capito A. V. C.*

A 2

circi-

1) edit. primae p. 1082. n. 2. 2) p. 897. n. 9. 3) in *Annal.* ad A. V. DCCLVIII.

4) ut ex Marciano et Vlpiano iunctim docet Tribonianus in l. 28. 29. de ritu nuptiar. 5) l. 21. qui et a quibus manumiss. 6) *Annal.* III. 70.

7) c. 22.

circiter DCCLXXIII. C. SVLPICIO GALBA DECIO HATERIO AGRIPPA COSS. 1) Scripta reliquit multa, laudata *Plinio maiori, Gellio, Festo, Macrobio, Nonio, Marcello*; 2) sed quae nullam ad pandectas symbolam contulerunt. Praeter legem secundam de *origine iuris* citatur saltem sexies Capito in toto iuris corpore, uti patet ex *Labitti* indice. 3)

De Labeo- III. Q. 4) ANTISTIVS LABEO patrem habuit eiusdem no-
ne. minis iurisconsultum, qui coniurationis in C. Caesarem socius, post aciem Pharsalicam, cum reipublicae libertati superesse nollet, iugulum seruo praebens, fortiter occubuit. 5) Adolescens C. *Trebatium Testam*, C. *Aulum Ofilium*, Q. *Aelium Tuberonem*, audiuit, inprimis institutus est a *Trebatio*. 6) *Ingenii deinde qualitate*, ut est apud Pomponium, *et fiducia doctrinae, quia et in ceteris sapientiae operam dederat, plurima innouare instituit*: 7) cuius rei documentum singulare superest in usuris, quas sub colore eius, quod interest, maxime in societate, noua ratione introducere primus tentauit. 8) *Et iuris quidem ciuilis*, ut ait Gellius, *disciplinam principali studio exercuit, et consulentibus de iure publice responsit*: *uerum et in grammaticam sese atque dialecticam, literasque antiquiores, altioresque penetrauit, Latinarumque uocum origines rationesque percallens, ea praecipue scientia ad enodandos plerosque iuris laqueos usus est*. 9) Qua re magnam sibi auctoritatem conciliauit, et Seruio Sulpicio iungi meruit a *Petronio*: 10)

Atque esto, quicquid SERVIVS et LABEO.

Sed non aliud potius existimationis eius argumentum, quam historia codicillorum, a Iustiniano in institutis data: 11) *Primus Lucius Lentu-*

1) Tacit. Annal. III. 51. et 75. 2) Vide Grotium et ceteros biographos. 3) Edit. ultimae Hallens. p. 252. 4) Hoc Labeonis praenomen ex Gellii XX. I. repetit Grotius. 5) Appianus lib. 4. de bell. ciuil. edit. Toll. p. 1068. 6) Pomponius l. 2. §. 47. de O. I. 7) ib. ubi uulgo legunt: *qui et ceteris operis sapientiae operam dederat*. V. Cornelii van Bynkershoek, uiri amplissimi, praetermissa ad L. 2. in opusculis p. 93. 8) V. Gerhard Noodt, uir eruditissimus, de foenore et usuris lib. I. c. 6. 9) Gellius XIII. 10. 10) Satyric. c. 137. 11) Tit. de codicill. Pr.

Lentulus, ex cuius persona etiam fideicommissa esse coeperunt, codicillos introduxit. Nam, cum decederet in Africa, scripsit codicillos testamento confirmatos, quibus ab Augusto petiit per fideicommissum, ut faceret aliquid. Et cum D. Augustus voluntatem eius impleisset, deinceps reliqui eius auctoritatem secuti, fideicommissa praestabant: et filia Lentuli legata, quae iure non debebat, soluit. Dicitur autem Augustus convocasse sapientes viros, interque eos Trebatium quoque, cuius tunc auctoritas maxima erat, et quaesisse, an posset recipi hoc, nec absonans a iuris ratione codicillorum usus esset: et Trebatium suasse Augusto, quod diceret, utilissimum et necessarium hoc civibus esse, propter magnas et longas peregrinationes, quae apud veteres fuissent, ubi si quis testamentum facere non posset, tamen codicillos posset. Post quae tempora, CVM ET LABEO CODICILLOS FECISSET, iam nemini dubium erat, quin codicilli iure optimo admitterentur. Annum, referente Pomponio, 1) ita diuiserat Labeo, ut Romae sex menses esset, et consulentibus responderet, sex mensibus secederet, et studiis operam daret: cuius secessus uberrimum posteritati fructum, quadringenta reliquit volumina. 2) In obeundis reipublicae muneribus intra praeturam eum stetisse, auctor est Tacitus: 3) consulatum, quo suffectus 4) fieret, ab Augusto delatum, forsan ne populo et in eo optimatibus, qui adhuc libertatem amabant, suspectus fieret, spreuisse, tradit Pomponius. Auitae caeterum libertatis, pro qua pater fortem mortem oppetierat, memor, nihil, exprobrante apud Gellium 5) Capitone, ratum pensumque habebat, nisi quod in antiquitatibus Romanis legisset. Memorandum

A 3

huius

1) d. l. 2. de O. I. §. 47. 2) Sequor lectionem Florentinam: aliae editiones quadraginta praeterunt. 3) Tac. *Annual.* III. 75. 4) Pomponius l. c. cui tamen non conuenire uidetur cum Tacito. V. Rupertum et Ampl. van Bynkershoek ad hunc locum, qui pro *suffectus*, *suspectus* legendum coniecit. Posset obiici, non uideri probabile, librarios, quod genus hominum apud peritos male audit, substituisse uocem insolitam, et ipsis fere inauditam, dictioni obuiam, et cuius sensus in procliui esset. 5) Gellius XIII. 12. ubi et exemplum uanae, ut ait, fiduciae addit, qua uocatus a tribunis non iuerit, quoniam moribus maiorum tribuni plebis prehensionem haberent, uocationem non haberent.

huius incorruptae libertatis exemplum prodit Suetonius : 1) *Antistius Labeo Senatus lectione, cum uir uirum legeret, M. Lepidum, hostem olim eius et tunc exulantem, legit: interrogatusque ab eo, an non essent alii digniores, suum quemque iudicium habere, respondit: nec libertas ideo aut contumacia fraudi fuit.* Dio uero Cassius, Labeonem, cum ad Senatum relatum esset, e re publica esse, ut Augustum singuli senatores per ordinem custodirent, in hunc fere modum sententiam dixisse, refert : 2) *excubitorem se nunquam fuisse, somnolentum se esse, et quia sterrens ronchos duceret, excubiis pro Augusto agendis ineptum.* Traducta est haec uiri *libertas* ab Ateio Capitone *tanquam nimia et uecors.* 3) Horatius uero, ille delicatulus, qui, ut deses agrum minutulum et hortulos haberet, dominantium auribus libens inseruiebat, non veritus est, ingenti, si *Rutilium* audimus, flagitio, virum antiquae fidei *insanum* dicere :

*Si quis eum seruum, patinam qui tollere iussus
Semesos pisces tepidumque ligurierit ius,
In cruce suffigat; LABEONE insanius inter
Sanos dicatur? 4)*

Labeonis uxorem *Vestiliam* quandam fuisse, ait Rutilius, motus loco aliquo Taciti. 5) Reiecta hac coniectura, eandem *Neratiam* dictam fuisse, ex fragmento aliquo pandectarum 6) colligunt Bertrandus et Grotius. Verum Tacitus non de *Antistio*, sed de *Titidio Labeone* loquitur, pandectarum fragmentum uero homini lanifico aut lanarum tinctori conuenit magis, quam iuris consulto: nisi, quod adhuc potius uidetur, fictum plane utrumque et *Neratiae* et Labeonis a Paulo nomen. *Gentem Antistiam* ex *Antio* deducunt Forsterus 7) et Rutilius : *ex Gabinis* Rupertus, 8) secutus F. *Vrsinum*, qui antiquum denarium huius gentis laudat, 1)

1) Suet. in August. 54. 2) Dio H. R. L. LIV. A. V. DCCXXXVIII. edit. Leunel. p. 531. 3) Gellius XIII. 12. 4) Horat. *Serm.* l. I. v. 80. seqq. 5) Annal. II. 85. 6) Ex l. 32. §. 6. d. auro arg. mundo leg. 7) Hist. l. C. L. II. c. 55. n. 1. 8) ad §. 47. l. 2. d. O. L.

dat, 1) quem *Adolphus Occo* ipsi ex Germania miserit. Est uero is *C. Antistii Illuiri* cuiusdam, qui, ut indicaret gentem suam *Gabiis* oriundam, foedus illud celebre inter Romanos et Gabinos, regnante *Tarquinio Superbo* ictum, in numo signauit. Conspicitur in eius prima parte *Augusti* imago cum inscriptione: IMP. CAESAR AVGVST. TR. POST. VIII. in altera fecialis P. R. et pater patratus populi *Gabinii*, qui porcam, siue, secundum *Dionysium Halicarnassensem*, bouem igni impositam tenentes, foedus ferunt ad aram, circumscriptis literis: FOEDVS POPVLI ROMANI QVM GABINIS, C. ANTISTIVS VETVS Illuir. Non liquet, quo consule diem obierit *Labeo*. At crebra eius mentio in iure nostro. Libros octo *περὶ τὰν αὐτῶν* siue *probabilium* et libros decem *posterorum* recenset index *Florentinus*, pandectis praemissus. *Περὶ τὰν αὐτῶν* in epitomen contraxit *Paulus*, iisque notas adiecit, quibus regulae exceptionem addit. 2) *Posteriora* in summam redegit *Ianolenus*, ad quae praeterea notasse videntur *Proculus* 3) *Aristo* et *Aulus* forte *Cascellius*. 4) Hos posteriorum libros post mortem editos, scribit *Gellius*; 5) quos tamen numero multo plures citat, quam in pandectarum indice recensentur: *tricesimum enim octauum* et *tricesimum nonum* et *quadragesimum* plenos esse dicit id genus rerum, ad enarrandam et illustrandam linguam Latinam conducentium. 6) Citantur praeterea liber eius primus *praetoris urbani*, 7) liber *trigesimus praetoris peregrini*, 8) libri *ad edictum*, 9) in quibus multa lepide atque argute dicta se reperisse, *Gellius* testatur 10), et libri *epistolarum*, qui tamen semel tantum in pandectis excitantur. 11) Hos inde *Cuiacius*

1) V. notas eius in *Caesar. d. B. G. L. VI. sub init.* 2) V. *Bynckersh. obseru. III. 6.* 3) l. 10. d. negot. gest. l. 65. §. 5. pro socio, et l. 2. et 4. d. usu et habit. l. 69. d. cond. et demon. 4) l. 17. §. 5. d. haered. instit. 5) L. XIII. 10. 6) Firmant *Gellii* dictum l. 9. d. dol. ubi posteriorum libr. 37. et l. 9. ad leg. Iul. peculat. ubi lib. 38. citantur. 7) in l. 19. §. 4. d. V. S. 8) in L. 9. d. dol. mal. 9) citantur eorum primus in l. 1. §. 5. d. fugitiu. *Gellius* tamen XIII. 10. quarti meminit, 10) ib. 11) in l. 30. §. 1. d. usurpat. et usucap.

iacius 1) *in commentario ad titulum de usurpationibus, et usurpationibus*, motus argumenti similitudine, quod Iauolenus alibi in epistolis suis tractat, 2) *Labeoni* abiudicat, et *Iauoleno* attribuit; quod Labeonem epistolarum libros scripsisse, nusquam legisset. Bertrandus uero, alio errore, in uita Labeonis, de nostro locum intelligit: idem tamen in Iuuentio Celso, filio, eundem de *Domitio Labeone* accipit, quem Ant. Augustinus, ob stultam et ridiculam quaestionem, ne quidem inter iuris auctores reposuit; sed ciuibus Romanis, qui in pandectis memorantur, adiecit. 3) Vtrumque, et Cuiacium et Bertrandum, refellit Menagius. 4) De aliis Labeonis scriptis, quorum Gellius et ceteri auctores ueteres meminuerunt, uide biographos, in primis Grotium, cui adde Menagium et ampl. van Bynckershoek, qui *librum de diis animalibus et disciplinis Hetruscis*, quos nostro uulgo tribuunt, *theologo Labeoni* uindicare satagit, 5) cuius mentionem fieri putat apud Augustinum de ciuitate dei, 6) quod tamen dubio non caret.

CAPVT II.

De primoribus sectae Sabinianae.

De Massu-
rio Sabino.

A Teio Capitoni successit MASSVRIVS, siue *Massurius* 7) *SABINVS*, 8) qui scholae suae nomen *Sabinianum* 9) reliquit haereditarium. Nullum de eo testem habemus luculentiorum Pomponio. Ait is: *Massurius Sabinus in equestri ordine fuit, et publice primus scripsit. Posteaque hoc coepit beneficium dari a Tiberio Caesare: hoc tamen illi concessum erat. Et deinceps: ergo Sabino concessum est a Tiberio Caesare, ut populo responderet, qui in equestri ordine iam grandis natu, et fere annorum quinquaginta receptus est. Huic nec amplae facultates fuerunt,*

1) ad l. praec. 2) in l. 23. eod. 3) in lib. de nom. propr. pand. p. 318. 4) in amoen. iur. ciu. cap. 20. 5) in praetermissis ad l. 2. d. O. l. 6) lib. II. 2. 7) duplici et simplici S hoc nomen scribitur apud auctores V. van Bynckershoek praetermissa p. 94. 8) l. 2. §. 47. d. O. l. 9) Sabiniani memorantur in l. 11. §. 3. d. don. inter uir. et uxor. et l. 11, de acquirend. rer. domjn. et passum alibi.

runt, sed plurimum a suis auditoribus sustentatus est. 1) Quanta vero in iure civili auctoritatis fuerit, inde patet, quod *Arrianus*, philosophus Stoicus, Sabino, tanquam is omne ius civile absolueret, opponit leges naturae, cum ait, *legibus naturae* potius parendum, quam *Masurii*: 2) quemadmodum *Persius*, ex persona libertini, rubricas eius voluntati suae comparat:

Vindicta postquam meus a praetore recessi:

Cur mihi non liceat, iussit quodcunque voluntas?

Excepto, si quid MASVRI rubrica notavit. 3)

Meminit Athenaeus Masurii cuiusdam, in argumento operis sui de *Dipnosophistis*, et eiusdem operis libr. quinto, qui fere totus enarrandis Masurii sermonibus absoluitur. Idem alibi, eundem Masurium usquequaque optimum, et sapientem, et interpretem legum nemini secundum, dicit: 4) quod de nostro intelligunt biographi, quibus adstipulantur Cuiacius, 5) Fornerius, 6) Rupertus, 7) alii. Verum monet *Carolus Andreas Dukerus*, V. Cl. id sibi non uideri uerisimile, additque rationem, quod, cum Athenaeus sermones *Dipnosophistarum*, in conuiuio apud Larensem, habitos fingat, *Larensis* autem sub *Marco*, 8) *Sabinus* uero sub *Tiberio* flourerint, temporis ratio repugnet, quo minus Masurius, qui in hoc conuiuio inducitur, idem cum nostro intelligi possit. 9) Eundem fere scrupulum, diu ante, Cuiacio iniecerat *Ioannes Robertus*: 10) id quod fugisse videtur CL. Dukerum. Sed ut ad *Sabinum* nostrum reuertar, citatur saepe a *Plinio maiori*, 11) et *Aulo Gellio*, 12) qui et ipsius *Plinii* de *Sabino* uerba adducit: nam, *uisum est, inquit, non praetereundum, quod in Plinii Secundi libro septi-*

B

mo

I) Pompon. in d. l. 2. d. O. I. 2) *Arrianus* in *Epict.* lib. IV. cap. 3. 3) *Persius Satyr.* V. u. 88. sq. 4) *Athenaeus Dipnos.* lib. I4. c. 5. *Μασύριος ὁ πάλαιος* etc. 5) ad l. 144. d. V. S. 6) ad leg. 159. e. 7) ad l. 2. §. 47. d. O. I. 8) ut est in principio lib. I. *Dipnosophistarum*. 9) *Dukerus* in *notis ad opuscula uariorum de Latinitate uet. Ictorum* p. 158. 10) *Io. Robertus* in *notis ad notata Mercatoris* L. I. c. 17. 11) *Plinius* H. N. lib. VII. c. 5. et 43. L. X. c. 7. L. XV. cap. 29. et 30. L. XVI. c. 18. et fin. 12) *Gellius* L. III. c. 16. lib. XIV. c. 2. et 20. L. V. 6. et 13. L. XI. c. 18. L. XIV. c. 2.

mo naturalis historiae legimus. Id autem quia extra fidem haberi potest, uerba ipsius Plinii posuimus: Masurius auctor est, L. Papirium, praetorem, secundo haerede lege agente, bonorum possessionem contra eum dedisse, quum mater, partum se tredecim 1) mensibus tulisse, diceret, quoniam nullum certum tempus pariendi statum ei uideretur. 2) Enumerantur in catalogo pandectis Florentinis praemisso, Sabini iuris civilis libri tres; sed e quibus, quod notandum, nulla fragmenta in pandectis comparent. 3) Nominantur alibi eiusdem *responsorum* libri duo: 4) ad *edictum praetoris urbani* liber quintus: 5) *libri memorabilium*: 6) *et libri ad Vitellium*; 7) de quibus ut et iis scriptis, quae extra pandectas ab aliis auctoribus laudantur, Bertrandus, Rupertus et Grotius dixerunt. Leges, in quibus sine nomine et numero librorum, nominatenus saltem Sabinus citatur, exhibet Labittus. *Notas ad Sabinum* scripserunt Pomponius, Vlpianus et Paulus, ut ex indice Florentino liquet, itemque Aristo, ut Vlpianus testatur. 8)

II. Expediet, totam Sabinianorum sectam absoluere, ante-
 De Cassio. quam de Proculianis dicamus. Sabinum excepit C. CASSIVS LONGINVS, 9) a quo Cassianae scholae nomen deductum. Commendabant virum, praeter insignem iuris peritiam, summa generis nobilitas, et eximia maiorum fama. Quippe ex eadem gente Cassia, quam patriciam fuisse, accepimus, prodierat C. Cassius, qui coniurationis in C. Caesarem, cum Bruto, dux et socius, in pugna Pharsalica periit. L. Cassius quoque, qui A. V. DCXLmo in urbe praetor, seueritate eam celebritatem meruerat, ut *tribunal* eius, *scopus reorum* diceretur, 10) ex eadem familia ortus uidetur. Natus est noster, Pomponio teste, ex filia Tuberonis, quae fuit neptis

1) Cuiacius in *nouell.* 39. hic *decem* legit. 2) Gellius in d. lib. III. c. 16. 3) Labittus p. 2. et 50. 4) in l. 4. d. L. Rhodia: 5) in l. 18. d. operis libertorum. 6) *memorabilium* liber citatur simpliciter in l. 144. d. V. S. sed Gellius undecimum excitat. 7) l. 45. d. legat. III. in l. 8. et 12. §. 27. de instr. uel instr. legato. in l. 3. d. penult leg. in l. 19. §. 16. d. auro arg. mundo legato. in l. 22. d. his, quae ut indign. 8) in l. 6. de usu et habit. 9) Sabinum Cassii magistrum uocat Paulus in l. 19. §. 2. de receptis, qui arbitr. 10) Val. Max. lib. III. c. 7.

ptis Seruii Sulpicii, uiri togae artibus clarissimi. *Consul* fuisse, ab eodem Pomponio dicitur, cum *Quartino*, temporibus Tiberii, qui locus mire exercuit eruditos, uocem *Quartinus*, fere omnes eierantes, ita, ut nullius mancipii frontem sic compunctam dicat Rupertus, quam hunc locum. Extat fragmentum fastorum municipalium apud Gruterum. 1)

L. CASSIVS. M. VINICIUS. COS.

SVF. C. CASSIVS. LONGINVS.

L. NAEVIVS. SVRDINVS.

Ex quo manifestum est, Cassium nostrum consulem suffectum fuisse, cum L. Naeuio Surdino, Pighii calculo A. V. DCCLXXXII mo: ut ante me obseruarunt *Rupertus*, et eminentissimus *Norisius* in *epistola consulari*, quam antiquitatum Rom. thesauro inseruit Graeuus. 2) Pomponii uero *Quartinum* inde uterque mutat in *Surdinum*, superuacaneo, ni fallor, emendationis exemplo. Nam M. Vinicium consulem ordinarium, *Quartinum* cognominatum fuisse, diu suboluit Onuphrio Panuino. 3) Studio uero, Pomponius, C. Cassium consulem suffectum, cum M. Vinicio, consule ordinario, coniunxisse videtur, nimirum, ut eo facilius annus consulatus appareret. Quae quidem res exemplo non caret. Simili enim ratione imperatores Diocletianus et Maximianus, senatus consulti, *Iuuentio Celso* et *Neratio Marcello* *coff.* facti, mentionem faciunt, 4) cum tamen *P. Iuuentius Celsus* et *Q. Iulius Balbus* eo anno consules ordinarii, *C. Neratius Marcellus* uero et *Cn. Lollius Gallus* ex Kal. Nou. suffecti fuerint. 5) Sed ex diuerticulo in viam. Narrat Tacitus, 6) Cassio, a Claudio imperatore circa A. V. DCCCII. negotium datum, ut iuuenem Meherdatem, nepotem Phraatis, petentibus id legatis Parthorum, ad ripam Euphratis, siue in regnum suum deduceret, additque: *ea tempe-*
B 2
state

1) p. 1087. num. 4. 2) Tom. XI. 3) V. fastos eius et comment. in lib. II. fast. p. 191. 4) in l. 9. C. d. seru. reipubl. manumitt. 5) V. Gruteri inscript. p. 574. num. 4. et Brenckmanni *epistolam consular.* fastis *Re-landi annexam* p. 852. 6) Tac. *Annal.* Lib. XII. c. 11. et 12.

state Cassius ceteros praeceminebat peritia legum: nam militares artes per otium ignotae, industriosque ac ignauos pax in aequo tenet. Attamen, quantum sine bello dabatur, renocare priscum morem, exercitare legiones, cura, prouisu perinde agere, ac si hostis ingrueret: ita dignum maioribus suis, et familia Cassi ratum, per illas quoque gentes celebrata. Videtur igitur Syriam tunc prouinciam habuisse; certe, ut Iudaeae praesidis, eius meminit Iosephus. Narrat enim, Cassium in hac praefectura stolam sacerdotalem, pontificis maximi Iudaeorum, praesidis custodiae iterum vindicare uoluisse, quae res magnis motibus ansam dederit, donec Iudaei, missis ad imperatorem legatis, impetrauerint, ut in eorum potestate maneret. 1) Tacitus dein saepe nostri meminit. Sic enim, Nerone Imperii habenas capeffente, cum senatus decreuisset, ut inter festos referretur dies, quo patrata uictoria, quo nuntiata, quo relatum de ea esset, liberrime Cassium disseruisse, refert: Si pro benignitate fortunae diis grates agerentur, ne totum quidem annum supplicationibus sufficere: eoque oportere diuini sacros et negotiosos dies, quibus diuina colerentur et humana non impederentur. 2) Sic alibi, milites seueritatem eius non tolerasse, prodit. 3) Sic denique seueram eius orationem exponit, contra familiam praefecti urbis, Pedanei Secundi, a seruo suo interempti. 4) Inuisus tandem Neroni Cassius, circa A. V. DCCCXVIIIum deportatus est in insulam Sardiniam, aëre pestilenti adeo infamem, ut Martialis cecinerit:

cum mors

Venerit, in medio Tibure Sardinia est. 5)

Rem Tacitus sequenti modo exponit: Obiectabat Cassio, quod inter imagines maiorum, etiam C. Cassii effigiem coluisset, ita inscriptam: DVCI PARTIVM. Et alibi. Tunc consulto senatus Cassio et Silano, exilia decernuntur deportatusque in insulam Sardiniam Cassius, et senatus ius expectabatur. 6) Haec uerba: senatus ius expectabatur, desperata uisa sunt Lipsio. Tentauit

1) Iosephus antiquit. iudaic. XX. 1. 2) Tacit. Annal. XIII. 41. 3) cap. 48. 4) XIV. 42, 43. 5) Martialis lib. IV. 60. 6) Tacit. Annal. XVI. 7. et 9.

tauit locum Rupertus et substituit: et *senis citus interitus expectabatur*, quod tolerari posset, nisi a sueta lectione abiret longius. Quae tamen emendatio sensum melius explet, quam ea Francisci Medicis, et Nicolai Heinsii, quas adducit Ryckius, ad hunc locum. Leniorem uulneri medicinam adhibuerunt Rutilius et Grotius, qui legunt: *nec senatus iussus expectabatur*, et *senatusconsultum* interpositum, generaliter de exilio, nondum secutum *iussum*, de exilii loco intelligunt. Ipsam uero rem Suetonius quoque affirmat: *obiectum est Cassio Longino, Icto, ac luminibus orbato, quod in uetere gentili stemmate C. Cassii, percussoris, imagines restituisset.* 1) Post fata tamen Neronis, ex Sardinia, a Vespasiano reuocatus Cassius, Romae, Pomponio teste, diem suum obiit. Immerito hic iterum erroris Pomponium insimulat Norisius, in *cenotaphio Pisano*, 2) ac si Cassium a *Iulio Caesare*, non a *Nerone* in exilium missum scripserit, cum in enchiridio ἀπλῶς legatur, *donec eum Caesar ciuitate pelleret*, quod de Nerone optime intelligi potest. Domus Cassii meminit Plinius iunior in epistolis. 3) Ex libris eius nulla integra fragmenta pandectis inserta, nec proinde in indice Florentino nomen eius apparet, sed citantur saltem libri eius *iuris ciuilis* decem. 4) Forte, et *ad* siue *apud Vitellium* 5) et *Vrseium Ferocem*, 6) *notauit*. *Notasse* ad ipsum uidentur *Aristo*, 7) et *Iauolenus*. 8)

III. M. COELIVS SABINVS, Cassii successor, extinctum fere, Cassii fama, Sabinianorum nomen, scholae quasi postliminio red- De Coelio Sabino. didit. Ortus uidetur e celebri *Coeliorum* gente, quae *Coelium* oratorem protulit, pro quo extat Ciceronis oratio, et de quo lepidam rem prodit Seneca: *Coelium oratorem fuisse iracundissimum constat. Cum quo, ut aiunt, coenabat in cubiculo lectae patientiae cliens: sed difficile erat illi, in crapulam coniecto, rixam eius, cum quo edebat, effugere. Optimum indicauit, quicquid dixisset,*

B 3

set,

1) Suet. in Nerone cap. 37. 2) Differt. II. c. XVI. §. 13. p. 332. 3) lib. VIII. epistol. 24. 4) in legibus, quas uide apud Labittum p. 255. 5) V. l. 12. §. 27. d. instruct. uel instrum leg. 6) V. infra C. 4. §. 8. 7) V. l. 17. §. 1. d. usufructu. 8) V. l. 28. §. 1. d. stat. lib.

set, sequi, et secundas agere. Non tulit Coelius assentientem, sed exclamavit: dic aliquid contra, ut duo simus. 1) Floruit noster Othonis, Vitellii et Vespasiani tempore. Otho illi *consulatum*, eumque *suffectum*, in Kalend. Iulias A. V. 822. destinavit: 2) eiusque honoribus ne Vitellius quidem uictor intercessit. 3) Potuit plurimum sub 4) Vespasiano, qui Kal. Iulias, quibus consul Romae esse coepit Sabinus, imperium Alexandriae capeffuit, adactis a Tiberio Alexandro legionibus. 5) Citatur Coelius a *Gellio* 6) et *Caio* 7) *Icto*, et forte idem est, quem dictus Gellius *Caecilium Sabinum*, 8) *Venuleius* 9) et *Vlpianus*, 10) *Coelium* simpliciter dicunt. 11.

De Iauole-
no. IV. PRISCVS IAVOLENVS, siue *Iabolenus*, qui Coelium Sabinum in schola Sabiniana subsecutus est, *Domitiani*, *Nervae* et *Traiani* praesertim temporibus floruisse uidetur. *Africae eum et Syriae, magistratu maiori praefuisse*, ex fragmento quodam Iuliani colligitur, quo is saepe quaesitum refert, an apud se manu mittere possit is, qui consilium praebet. Deinde adiicit, se, cum meminisset, Iauolenum, praeceptorem suum, et in Africa, et in Syria, seruos suos manumisisse, cum consilium praeberet; exemplum eius secutum, et in praetura et in consulatu suo quosdam ex seruis suis uindicta liberauisse; et quibusdam praetoribus, consulentibus se, idem suasisse. 12) Constat uero, nonnisi apud magistratum, qui *iurisdictionem* haberet *uoluntariam*, ut erant *praetores, consules, proconsules*, uindicta manumitti, eosque ut consilium praebere debuisse, sic apud se, seruos suos manumittere potuisse. 13) Quod cum utrumque de Iauoleno praedicetur, eique opponatur Iuliani, in consulatu et praetura uersantis, exemplum, *Africa* quoque *proconsularis* fuerit *provincia*, non inargute concluditur, eum

1) Seneca de ira III. 8. 2) V. fastos Almeloueenii. 3) V. Tac. histor. I. 77. 4) Pomp. I. 2. §. 47. d. O. I. 5) Tac. H. II. 79. 6) VII. 4. 7) in I. 20. de aedil. edicto. 8) cuius librum de edicto aedilium curulium laudat IV. 2. 9) in I. 65. d. aedil. edicto. 10) I. 14. 17. 38. e. 11) V. Grotium. 12) I. 5. d. manum. uind. 13) uid. I. 2. d. Off. Proc. et Vlpiani fragm. titulo de libert. §. 3.

eum huic prouinciae tanquam proconsulem praefuisse. Non satis sanae mentis, forte sub uitae finem, Iauolenum fuisse, ex Plinio intelligimus, qui ita de eo scribit: *Cum Passienus Paulus elegos recitaret, ita coepit dicere: Prisce iubes? Ad hoc Iauolenus: (ade- rat enim ut Paulo amicissimus) ego uero non iubeo. Cogita, qui risus hominum, qui ioci, quod est omnino Priscus DVBIAE SANITATIS. Interest tamen officiis, adhibetur consiliis, atque etiam ius ciuile respondet: quo magis, quod tunc fecit, et ridicu- lum et notabile fuit.* 1) D. Pium Iauoleno, iurisperito, usum esse, auctor est Capitolinus: 2) cuius quidem Iauolenum ab hoc diuersum, ex aetatis distantia colligit Grotius, frustra tamen, ni fallor, ad Casaubonum prouocans, qui Iauoleni in commentario suo nullam rationem habet. Salmasius de nominis etymologia differit, et *Iauolenus* pro *Zabolenus* utrumque pro *Diabolenus* di- ci contendit; at aetatem aequae negligit. Recensentur in indice Florentino, Iauoleni ex *Cassio* libri quindecim: *epistolarum* quatuor- decim: *ad Plautium* quinque: *ex posterioribus Labeonis* libri de- cem. *Labeonis posteriora* eum in *epitomen* reduxisse, supra dixi- mus; 3) quem acerbius interdum insectatur. 4)

V. Iauoleno Prisco ABVRNVS siue ABVRNIVS VA- LENS a Pomponio substituitur, quem sub *Hadriano* et Pio flo- ruisse, Grotius colligit, ex hoc dicto Capitolini in uita Pii: 5) *usus est iuris peritis, Vindio Vero, Saluio Valente.* Equidem potuit Aburnius Valens et *Saluius* dici: sed et *Fabius Valens* apud Pli- nium potuit 6) *Fabius Aburnius Valens* dici: quod tamen Gro- tio non probatur. Recensentur in indice Florentino *fideicommissorum* eius libri septem: e quibus desumpta in pandectis fragmenta recenset Labittus. Scripsit etiam *actionum* libros. 7) Reperitur *Iulianum* citasse, 8) unde uero non sequitur, eum, quod plerisque interpretibus sedet, Iuliano aetate minorem fuisse: potest enim ei aetate

De Aburnio Valente.

1) Plin. VI. ep. 15. 2) in Pio 12. 3) in fine cap. 1. §. 3. 4) ut in l. 18. d. fund. dot. l. 44. de iniuriis et fam. lib. 5) c. 12. 6) IV. ep. 24. 7) ex horum septimo repetita l. 15. ut in possess. legat. 8) in l. 33. de minoribus.

aetate aequalis, responsum eius excitasse, propter uiri auctoritatem, quae summa fuit apud Hadrianum, uel etiam amicitiam singularem. Meminit Valentis praeter Pomponium *Paulus* ter. 1.)

**De Tuscia-
no.** VI. TVSCIANS, qui, quod nusquam alibi, quam a Pomponio laudatur, capitis fere ab interpretibus deminutus est, merito hic Sabinianorum censui restituitur. Si enim omnia nomina mutare constituissemus, quorum semel duntaxat incidit mentio; quid *paragrapho quadragesimo quarto legis secundae de origine iuris* eueniret, in quo plura nomina a Pomponio referuntur, quorum memoria alias plane intercidit. Recenset uir Ampl., *Cornelius van Bynkershoek*, in *praetermissis ad dictam legem secundam* emendationes interpretum, Antonii puta Augustini, Hotmanni, Panciroli, Bertrandi, Ruperti, Grotii, Menagii, iisque suam adducit epicrisin. Eos ceterum, qui Tuscianni nomen plane Latinum esse negant, refellit rescriptum imperatorum Diocletiani et Maximiani, quod ad Tuscianum quendam datum est. 2)

De Iuliano. VII. SALVIVS IVLIANVS, Afer Hadrumetinus, 3) ultimus scholae Sabinianae antistes, 4) Iauolenum in iure discendo praeceptorem habuit. 5) *Praeturae et consulatus* sui ipse meminit, 6) et itineris in Aegyptum, 7) cui forte prouinciae tanquam proconsul praefuit. *Bis consulem* eum et porro *praefectum urbi* fuisse, auctor est Spartianus. 8) Occurrunt in fastis ad A. V. DCCCC. nomina *Iuliani* et *Torquati* tanquam consulum ordinariorum; quod de nostro plerique intelligunt. Verum hunc, *C. Iulianum Veterem* dictum fuisse, constat ex inscriptione antiqua, quam ex *apparatu Marquardi Gudii*, primus, ni fallor, protulit *Petrus Relandus*, in *fastis consularibus* ad hunc annum.

1) in l. 82. §. 2. de legat. II. in l. 78 §. 3 de leg. III. in l. 25. de fideic. libert.
2) l. 18. C. mandati. 3) Insubrem Mediolanensem faciunt Rutilius, Bertrandus, Grotius, ceteri; eique Seueri nomen addunt, ex male intellecto Spartiano. Casaubonus *initio uitae imperatoris Didii Iuliani* stemma eius subiicit et paulo post euincit, Saluium Iulianum, Didii proauum maternum, ex Adrumetina colonia ortum fuisse. 4) Sabini eum affecit fuisse, praeter Pomponium, fragmenta multa docent, quae collegit a Boekeln in fine c. 3. 5) V. l. 5. d. manum, uind. 6) ib. 7) V. l. 36. d. solut. 8) in uita Didii Iuliani c. 1.

annum. Vnde bis suffectus saltem consul fuisse uidetur noster *Saluius* Iulianus. Fuit in consilio Hadriani, 1) eiusque iussu *edictum perpetuum* adornauit, in quo labore ita uersatus est Iulianus, ut ueterum praetorum edictis, in ordinem redactis, alia addiderit, 2) alia ademerit. 3) Maximam hoc edicto nominis adeptus est famam, eoque meruit a Iustiniano *legum et edicti perpetui sublimissimus conditor*, 4) *summae auctoritatis homo*, 5) *et summus auctor iuris scientiae*, 6) *et disertissimus iurisperitus*, 7) *et sapientissimus*, 8) *et optimus*, 9) *appellari*. Deferuescentibus iam per haec tempora sectis, *Sabini* et *Cassii* sententias ita sequi Iulianum uidemus, ut plerumque de suo aliquid addat, 10) nonnunquam etiam ab iis dissentiat: imo in castra *Proculianorum* transeat. 11) Vt uero inprimis *Celso* contradicere solet, 12) sic ipse a *Marcello* saepe accerrime reprehenditur. 13) Prouectam Iuliani aetatem, cum incredibili discendi cupiditate coniunctam, uulgo colligunt ex his uerbis: 14) *nam ego discendi cupiditate, quam solam uiuendi rationem optimam in octauum et septuagesimum annum aetatis duxi, memor sum eius sententiae, qui dixisse fertur, καὶ τὸν ἕτερον πόδα ἐν τῇ σοφῇ ἔχω, προσμαθεῖν τι βελοίμην*. Alii de *Pomponio* hunc locum accipiunt: 15) *Grotius* de neutro, cui totum dictum consultoris senis, *Pomponium* de sententia Iuliani consulentis, esse uidetur. Iulianum nostrum, imperante *Tito Antonio Pio*, adhuc superstitem fuisse, ex fragmento digestorum eius colligimus, quo rescriptum huius imperatoris citat: 16) sepultum uero in uia Lauicana milliario ab urbe quinto, ex *Spartiano* discimus. 17) Ceterum imperatorem *Didium Iulianum*,

C

lianum,

1) *Spart. in Hadr. c. 18.* 2) *V. l. 3. de conjung. cum emancip. lib.* 3) *V. l. 1. commodati et l. 1. quod metus causa. et de iis Bertrandum consule.* 4) *in l. 2. §. 18. C. de V. l. E.* 5) *in l. 10. C. de cond. indeb.* 6) *l. 15. C. de usufr.* 7) *in l. 5. C. de bonis, quae lib.* 8) *in praef. nou. 87.* 9) *in l. 3. d. V. l. E.* 10) *V. Merillii obseruat. III. 32.* 11) *V. Menagii amoenit. iur. ciu. 24.* 12) *V. Cuiacii obseruat. VIII. 35. XXVII. 13.* 13) *Idem obseruat. XIV. 35.* 14) *l. 20. de fideic. libert.* 15) *Idem celeberrimo Struuius uisum in proleg. hist. iur. Bertrandus uero perperam modo de Iuliano, modo de Pomponio, locum citatum intelligit.* 16) *ex l. 18. quod metus causa.* 17) *in Did. Iuliano c. 8.*

lianum, iurisconsulti pronepotem, ipsum quoque, obseruante Casaubono, 1) νομοθέτην appellarunt scriptores quidam graeci et latini, inter quos *Victor*: qui in eundem errorem deduxit uirum summum, *Hugonem Grotium*, in *sparsione florum ad ius ciuile*. 2) Acrem Victori medicinam parauerunt *Bertrandus* et *Menagius*: 3) leniorem Ampl. van *Bynkershoek*, 4) quae tamen ut ingenio soli debetur, sic neminem prohibet, quominus in Victore, affinitate nominum decepto, ἀνισορροΐαν agnoscat. Enarrantur in indice Florentino *digestorum* Iuliani libri nonaginta: 5) *ad Minitium* libri sex: 6) *ad Vrseium Ferocem* libri quatuor: *de ambiguitatibus* liber singularis. Allegantur praeterea eius liber *primus ad edictum*: 7) quem tamen *digestorum* partem effecisse, putat Grotius: *tractatus de dotali praedio*: 8) *epistolarum* libri uiginti. 9) Notasse ad Iuliani *Digesta* reperiuntur *Marcellus*, 10) *Scaeuola*, 11) et *Paulus*: 12) ad libros eius *epistolarum*, ut uidetur, *Africanus*: 13) et est coniectura, *Mauritianum* quoque ad Iulianum notasse, quia hunc ab illo reprehensum *Vlpianus* tradit. 14) Ceterum *Saluianum interdictum*, non nostro, ut *Cuiacio*, 15) et *VVesenbecio*, 16) et *Columbetto* apud *Menagium*, 17) uisum, tribuendum, sed *Saluio*, praetori cuidam, *Iuliano* antiquiori, contendit *Giphanius*; latius euincit Ampl. C. van *Bynkershoek*. *Digesta* Iuliani solemnibus iisque eruditissimis *recitationibus* illustrauit *Iacobus Cuiacius*. 18)

CAP. III.

- 1) ad *Spart. Did. Iulian. c. 1.* 2) ad l. 2. de O. I. 3) in *amoenit. I C. 24.* 4) in *praeterm. ad l. 2. de O. I.* 5) quorum tamen 94us citatur in *inscr. l. 32. de leg.* 6) quorum tamen 10mus laudatur in l. 11, §. 15. de act. empt. 7) in *inscr. l. 1. de his, qui notantur inf.* 8) in l. 5. C. de bonis, quae lib. 9) in l. 39. de legat. I. 10) in l. 16. de peculio. 11) in l. 10. §. 1. de peric. et comm. rei uend. 12) in l. 4. de resc. uend. 13) V. Grotium. 14) in l. 7. §. 2. de pactis. 15) in *recit. ad L. XLIX. Digest. p. 364.* 16) in *paratitl.* 17) l. c. 18) *Operum posthum. ex edit. Fabrotti P. III.*

CAPVT III.

De primoribus sectae Proculianae. 1)

REdeoque nunc ad Labeonis sectatores, inter quos M. COCCEIVS NERVA, primum apud Pomponium locum obtinet, et auxisse dissensiones dicitur. Memorantur *avus et pater* eius, et hic quidem tanquam consul, in fastis 2) ad A. V. DCCXVII. et apud Golzium 3) in numo: cuius antica imaginem Augusti exhibet cum epigraphe: AVGVSTO. DIVI. F. COS. XI. TR. POT. II. IMP. VIII. postica ASIAM, EVROPAM, AFRICAM inscriptas tribus globulis. In ambitu: M. COCCEIVS. M. F. NERVA Illuir. S. P. Q. R. Nostrum vero Caesari Tiberio *familiarissimum* fuisse, dicit Pomponius, quod confirmat Tacitus, qui Tiberio in Campaniam abeunti, unum senatorem, *consulatu functum*, Cocceium Neruam, comitem extitisse prodit. 4) Suffectus vero saltem consul fuit A. V. DCCLXXIV. quo Decius Haterius Agrippa, C. Sulpicius Galba ordinarii fuerunt. 5) Constat id ex ueteri inscriptione, quae sic habet: 6)

De Nerua
patre.

TI. CAESAR. DIVI. AVGVSTI. F. AVGVSTVS.
PONT. MAX. IMP. VIII. TRIBVN. POT. XXIV. DEDIT.
C. VIBIO. RVTINO. M. COCCEIO. NERVA. COSS.

Ceterum aquarum curationem, post Satrium Rufum Neruae a Tiberio demandatam, auctor est Frontinus. 7) Mortem eius ad A. V. DCCLXXXVI. describit Tacitus sequentibus: *Haud multo post Cocceius Nerua, continuus principis, omnis diuini humanique iuris sciens, integro statu, corpore inlaeso moriendi*

C 2

con-

1) Monet Cuiacius *observat.* XVII. 28. in optimo codice regularum Vlpiani, quem Iacob. Tilius cum ipso communicauerat, constanter legi. *Proculianos*, quomodo et in pandectis hoc nomen scriptum legitur in l. 2. d. O. I. Verum tamen, praestat, nisi fallor, ipsam uocis analogiam sequi, quam et imperator amplectitur in §. 25. Inst. d. D. R. 2) V. Almeloueenii fastos *ad hunc annum.* 3) *Fast. p. 206. u. Rupertum.* 4) Tac. *annal.* IV. 58. 5) V. *Fastos Almeloueenii ad hunc annum.* 6) V. *Grotium.* 7) Frontinus L. II, d, *aquaeductibus.*

consilium cepit. Quod ut Tiberio cognitum; adsidere, causas requirere, addere preces, fateri postremo, graue famae suae, si proximus amicorum, nullis moriendi rationibus, uitam finiret. Aversatus sermonem Nerua, abstinentiam cibi coniunxit. Ferebant gnari cogitationum eius, quanto propius mala reipublicae uideret, ira et metu, dum integer, dum intentatus, honestum finem uoluisse. 1) Filium habuit M. Cocceium Neruam, Ictum, qui ipsi cum Proculo successit; nepotem, Neruam imperatorem. 2) Libri eius in indice nulli recensentur. At ab aliis Ictis citatur tricesies ter. Derisum eum dicit Paulus, quod per fenestram monstrasset, seruos detentos ob pensionem liberari posse. 3)

De Procu-
lo.

II. Excepit Neruam SEMPRONIUS 4) PROCVLVS, cuius magna auctoritas fuit, et qui plurimum etiam potuit. 5) Honorificum duxerunt discipuli, ex nomine eius *Proculiani* dici. Quo minus nostrum eundem putemus, quem Othonis temporibus urbi praefectum memorat Tacitus, 6) et cuius imperitia et fuga proditus est Otho, praenominis ratio obstat, quod huic constanter, *Licinius* datur. Accedit, quod nulla eius apud Tacitum a literis et iuris scientia commendatio, quam temere in tanti nominis Icto non omisisset. Dicitur a Diuis fratribus non *leuis* 7) *iuris auctor*: et citatur saepe iunctim cum Nerua. 8) Ex scriptis eius soli *epistolarum* libri octo, in indice Florentino recensentur. Videtur tamen plures scripsisse; desumpta enim ex libro undecimo dicuntur fragmenta quaedam, in inscriptionibus quarundam legum. 9) Ad Labeonem forte notauit: ex eius enim libro tertio, ex *posterioribus Labeonis*, adducitur caput aliquod in pandectis. 10)

III. Eo-

1) Tacit. *annal.* VI. 26. 2) Frontin. d. *aquaeduct.* P. II. 3) V. l. 9. in quibus causis pignus uel hypotheca. 4) Ita uocari uidetur in l. 47. de legat. II. ut obseruarunt Rupertus et Grotius. Frustra C. O. a Boekeln Ruperti fidem uellicat, et aliter legi dicit. Rupertus enim *lectionem Florentinam*, sane optimam, secutus est. 5) Pomp. in l. 2. §. 47. d. O. l. 6) Tacitus *Hist.* II. 33. 7) in l. 17 d. iure patron. 8) in l. 9. §. 9. d. reb. cred. l. 13. qui potiores in pignore. 9) l. 69. d. contr. empt. l. 12. d. praeser. uerbis. l. 17. d. pactis dotalibus. 10) l. 16. d. tritico, mino, oleo, legatis.

III. Eodem tempore fuit et COCCEIVS NERVA, *fi-* *De Nerua*
lius, ut uocatur a *Pomponio*, 1) *Caio*, 2) *Venuleio*, 3) *Vlpiano* 4) *fili-*
et Paulo: 5) qui septendecim annos natus, aut certe aetate non
 multo maior, publice de iure responsitavit. 6) Cocceium
 Neruam, quem sub Nerone praetorem designatum, atque ab eo
 adeo honoratum, dicit *Tacitus*, 7) ut super triumphalem in foro
 imaginem, apud palatium, effigies quoque eius sisteretur, e
 temporis conuenientia, nostrum fuisse, colligit Grotius. De *patre*
 eius supra diximus, ubi et iniecta *fili* mentio, qui post Domi-
 tianum imperauit. Libri eius de *usucapionibus* citantur a Pa-
 piniano. 8)

IV. Sequitur apud Pomponium LONGINVS, Neruae et *De Longi-*
 Proculo aequalis, et a Cassio Longino diuersus, quem equestris *no.*
 ordinis hominem fuisse, et ad praeturam usque peruenisse dicit
 Pomponius; sed cuius nusquam alibi mentio.

V. Proculo cum Nerua et Longino successit PEGASVS, qui *De Pegaso.*
 idem uidetur, *quo*, et *Pusione consulibus*, Vespasiani Augusti
 temporibus, senatus censuit, ut ei, qui rogatus esset, hereditatem
 restituere, perinde liceret, quartam partem retinere atque ex
 lege Falcidia, ex legatis retinere conceditur, quod *senatus con-*
sultum dictum est *Pegasianum*. 9) In fastis quidem hi consules
 non apparent; unde suspecti fuerint oportet, a quibus aequae ac ab
 ordinariis consulibus, dicta senatus consulta, probat *Gerhardus Coc-*
ceius. 10) Temporis certe ratio consulatui eius aptissime respon-
 det. Vespasiani enim temporibus, eum *praefectum urbi* fuisse
 affirmat Pomponius. Eadem dignitate, Domitiano imperante,
 functum, apparet ex Iuuenalis Satyra IV: 11)

Rapta properabat abolla
Pegasus, attonitae positus modo uillicus urbi,

C 3

Inter-

1) in l. 2. §. 47. d. O. I. 2) in l. 25. d. manum. uind. 3) in l. 21. d. acce-
 ptil. 4) in l. 1. §. 3. d. postulando. l. 2. §. ult. de his qui notantur
 infamia. l. 13. §. 7. de usufr. l. 3. §. 8. d. peculio. 5) in l. 1. §. 3. l. 3.
 §. 17. de acquir. possess. 6) V. l. 1. §. 3. de postul. 7) *Annal.* XV.
 27. 8) in l. 47. d. Acqui. Possess. 9) §. 5. seq. l. d. fideic. heredit.
 10) ad l. 2. §. 47. d. O. I. 11) V. 76. seq.

*Interpres legum sanctissimus, omnia quanquam,
Temporibus diris, tractanda putabat inermi
Iustitia.*

in quibus uillicum pro praefecto dici, obseruant interpretes. 1) Libri Pegasi nulli apparent in indice, nec in pandectis fragmentum ullum ex iis desumptum reperitur. Citatur tamen praeter legem secundam de *origine iuris* uicesies octies a *Valente, Caio, Papiniano, Paulo* et *Vlpiano*. Iungitur saepe cum *Labeone* 2), et ut *Proculum* plerumque sequitur, 3) sic sententiae *Sabini* refragatur. 4) Ceterum eam adeptus nominis famam, ut ab ipso, extincto fere *Proculi* nomine, *Pegasiani* dicti sint sectatores insecuti.

De Celso
patre.

VI. Pegasum excepit CELSVS pater, cui *Iuuentii* praenomen gentilitium, et ita cum filio commune fuisse, aliter ac *Bertrando*, ac aliis uisum, existimat *Grotius*. In consilio eum *Duceni Veri* consulis fuisse, filius eius scriptum reliquit. 5) *Duceni* quidem nomen fastis ignotum; sed *Veri*, consules, per haec tempora duo celebrantur: alter *Lucius Ceionius Commodus Verus*, qui A. V. DCCCXXX. C. *Cornelium Priscum* collegam habuit; alter *Marcus Annius Verus Pollio*, qui A. V. DCCCXXXIII. cum *Marco Plaucio Siluano* consul fuit. 6) Difficile fuerit definire, an quis horum et uter pro *Duceno Vero*, habendus sit. *Celsi* ceterum nomen apud auctores saepe occurrit. Sic, ut taceam reliquos, *DIO Iuuentii Celsi*, ob coniurationem *Domitiano* delati: 7) sic *Plinius*, 8) et *Iuuenalis* 9) eiusdem nominis, praetoris, meminerunt: quos de nostro loqui, ut cum *Ruperto* et aliis, sola nominis affinitate motis, affirmare noluerim, sic propter temporis conuenientiam negare plane non auisim. *Proculi* sententiae, *Celsi patris* auctoritatem *Celsus filius* 10) addit

1) u. interpretes *Iuuenalis* ad hunc locum. *Cuiac. obseruat. X. 37. Salmas. in Alex. Sec. c. 15. et C. O. a Boekelen c. IV.* 2) ut in l. 12. §. 3. d. instr. uel instr. leg. 3) ut in l. 30. pr. de peculio. l. 27. §. fin. d. A. R. D. 4) in l. 115. §. 2. d. V. O. 5) V. l. 29. d. legat. II. 6) V. fastos *Almeloueenii*. 7) *Dio LXVII. p. 765. edit. Leunel.* 8) *VL ep. 5.* 9) *Iuuen. Sat. VIII.* 10) in l. 20. de legat. II.

addit, qui eius sententiam, alibi quoque refert: 1) Eundem *Aristoni* iungit Neratius. 2) Libri eius nulli nominantur, nec praeter fragmenta hactenus excitata, alia eius in pandectis mentio. Quae enim simpliciter sub *Celsi* nomine, non adiecta patris uoce, in digestis extant, *filio* plerique tribuunt.

VII. IUVENTIVS CELSVS, *filius*, patris, de quo diximus, uestigiis insistens, Proculianam deinde Scholam nobilitavit. Iterum eum consulem fuisse, Pomponius auctor est: sed primi consulatus nulla superest memoria, forte, quod saltem suffectus fuerit. Secundus incidit in A. V. DCCCLXXXI. quo cum *Quinto Iulio Balbo* ordinarius fuit, ut ex antiqua inscriptione observant Onuphrius in commentario in hunc annum, et Bertrandus in uita Celsi. Confirmatur haec inscriptio *Senatusconsulto* Hadriani imperatoris tempore facto, quod extat *integrum in pandectis*: 3) sed in quo nota secundi consulatus omittitur. Exhibent Rutilius et Bertrandus ueterem inscriptionem, cui Iuuentius Celsus tanquam *promagister* subscripsit:

FERETRV. FIERI. PLACET. IVBENTIVS.
CELSVS. PROMAGISTER. SVBSCRIPSI.

(sic)

(sic)

III. NON. NOEMB. ANTIO. POLIONE. ET.
OPIMIANO. KOS. ORDINARIS. SEVERO.
ET. SABINIANO. COS. 4)

Iulium Celsum, quem Hadrianus, cum iudicaret, in consilio habuit, 5) immutata Spartiani lectione *Iuuentium* plerique appellant, et de nostro intelligunt; uerisimili quidem coniectura, nullius tamen scripti codicis fide nixa. Celebre nostri *responsum sarcasticum* Domitio Labeoni datum: DOMITIVS LABEO, CELSO suo salutem. Quaero an testium numero habendus sit is, qui, cum rogatus ad testamentum scribendum, idem quoque cum tabulus scripsisset, signauerit. IUVENTIVS
CEL.

1) in l. 3. § 7. d. cond. causa data. 2) in l. 39 mandati. 3) V. l. 20. § 6. de hered. petit. 4) Vid. Brenkmanni epist. de consulibus in pand. p. 852. 5) Spart. in Hadr. c. 18.

CELSVS LABEONI *suo salutem : aut non intelligo , quid sit , de quo me consulueris , aut ualide stulta est consultatio tua : plus enim , quam ridiculum est , dubitare , an aliquis iure testis adhibitus sit , quoniam et idem tabulas testamenti scripsit.* 1) Notum est, quaestiones insulas, huius exemplo Domitianas dici. Ceterum rem memorabilem eius fide narrat Imperator Iustinianus : *Scimus , quosdam iuris peritos et hoc subtilius excogitasse , et nullum exposuisse , qui penitus non exaudiat , siquis supra cerebrum eius loquatur , secundum quod IVBENTIO CELSO placuit.* 2) Aegidius Menagius uir clarissimus , qui historiam ipse quoque medicam scripsit , affirmat , ueterum medicorum huius rei meminisse neminem. 3) Nec rationem , nisi fallor , idoneam inuenit , qua rem explicet ; ipse tamen se nouisse , ait, Leonorium Labardium , canonicum ecclesiae Parisiensis, qui surdaster cum esset, minus tarde audierit, quando ei supra cerebrum loquuti sint , qui cum eo colloquebantur : idquod hic praetermittendum non erat. Forte iuuenis diem obiit noster : *adolescens enim* uocatur a Paulo. 4) Sequitur , ut sectatorem decebat , saepe *Proculum* , 5) eundem tamen aliquando deridet, 6) imo naturali aequitate motus , contra ipsum patrem sentit. 7) Recensentur in indice Florentino libri nouem et triginta *digestorum* 8) eius. Citatur *epistolarum* eius liber undecimus : 9) *questionum* liber decimus nonus : 10) *commentariorum* liber septimus. 11)

De Neratio.

VIII. Agmen Proculianorum apud Pomponium claudit NERATIVS PRISCVS , quem et consulem fuisse scribit. Citatur in pandectis senatus consultum *Neratio Prisco* et *Annio Vero* consulibus factum : 12) nec tamen nomen eius in fastis reperitur , unde suffectis an numerandus videtur. Vfus est con-

1) in l. 27. qui testam. fac. poss. 2) in l. 10. C. qui testam. fac. poss. 3) Menagius in *Amoenit. iur. ciu. c.* 27. 4) in l. 91. §. 3. d. V. O. 5) V. l. 9. §. 3. d. hered. instit. l. 19. §. 3. d. auro arg. mundo. 6) in l. 10. §. 1. d. nepot. gest. 7) in l. 3. §. 7. d. cond. causa data. 8) quos filio tribuendos esse docet l. 29. d. legat. 2. 9) in l. 3. §. 1. d. minoribus. 10) in l. 19. §. 3. d. aur. arg. mund. leg. 11) in l. 19. §. 6. c. 12) in l. 6. ad leg. Cornel. de sicariis.

filio eius Traianus, 1) qui ei uoluit, quam cui maxime: *frequens enim opinio fuit*, si Spartiano fidimus, *Traiano id animi fuisse*, ut NERATIVM PRISCVM, non Hadrianum successorem relinqueret, multis amicis in hoc consentientibus, usque eo, ut PRISCO aliquando dixerit: *commendo tibi prouincias, si quid mihi fatale acciderit*: 2) id quod tamen Dio de Seruiano narrat. Nec tamen id Neratio apud Hadrianum obfuit, a quo non saltem seruatus est incolumis, sed consilio etiam iudicantis adhibitus. 3) *Proculum* saepius in pandectis citat: suo, sententiae eius, addito calculo. 4) Enumerantur in indice Florentino *regularum* eius libri undecim: *membranarum* libri septem: *responsorum* libri tres. Praeterea in pandectis citantur *epistolarum* eius liber quartus: et libri 5) ex *Plautio*. 6) Scripsit et librum *de nuptiis*, quem citat Gellius: 7) imo et ad *Fulcinium* notasse 7) uidetur. Notauit ad ipsum Paulus, ut ex indice Florentino, et uariis legum inscriptionibus, apparet. Citatur a Ictis posterioribus plerisque, quorum loca signauit Labittus.

CAPVT IV.

De Sabinianis et Proculianis quibusdam secundi ordinis.

Dixi hactenus de iis iurisconsultis, qui utriusque sectae antistites, et quasi primarii uindices extiterunt. Secutus sum ordinem Pomponii in *enchiridio*: nec me consilii poenitet. Quod enim *Ludouicus Charondas* illud a *Triboniano*, e uariis iuris auctoribus, sub Pomponii nomine *confictum* existimat, 9) et *Franciscus Hotmanus* illud inter *fabulas*, et *deliria Triboniani* numerat; 10) id quidem nemini uerisimile

Transitio.

D uide-

1) V. l. 5. si a parente quis manum. 2) Spart. in *Hadriano* 4. 3) V. Spart. in *Hadr.* c. 18. 4) V. l. 17. pr. soluto matrim. l. 32. §. 5. d. aur. arg. l. 3. §. 3. A. uel A. P. 5) in l. 12. §. 34. de instr. uel instr. leg. 6) in l. 5. d. seruit. praed. rustic. 7) IV. 4. 8) V. l. 43. d. donat. mortis causa. 9) *Charondas antiquit. Roman.* l. 12. 10) *Hotm. in Anti-Triboniano* c. 12.

uidebitur, nisi eodem carpendi impetu ducto, quo ipsi efferebantur. Nam quis a garrulo Triboniano concinnam et aequabilem breuitatem expectet, quam in toto opusculo regnare uideamus? Quis aequus iudex, inter fabulas et deliria numeret narrationem, in omnibus fere annalium fidei congruentem? 1) Certe, quae Pomponius de sectis prudentum memoriae prodit, siue de ordine successionis solliciti simus, siue, quam quisque scholam sequutus sit, requiramus, recte et conuenienter differit, etsi in ultimis, quorum sola fere nomina exprimit, nimis adducta breuitas uideri possit. Citantur uero sparsim in iure nostro alii iurisconsulti aliquot, quos alterutri sectae interpretes accensent: et quos nunc ab iis seligam, qui postea media uia incedentes HERCISCVNDOREM numero habendi sunt.

De Atili-
cino.

II. Aetatis ordine primas sibi dari postulat ATILICINVS, quem non infimi ordinis iurisconsultum fuisse, Iustinianus testatur, cum seruos sine libertate heredes institui posse, se non per innouationem induxisse, ait, sed, quoniam id et aequius esset, et *Atilicino* idem placuisse, Paulus retulisset. 2) *Proculianum* cum fuisse, illud indicio est, quod *Proculum* in epistola, quam ad illum dedit, amico affectu SVVM appellat: 3) eiusque sententiae suam saepe iungit. 4) *Proculo* deinde superstes, cum *Nerua* saepe respondisse reperitur: 5) unde, cum iuniores iurisconsulti firmare aliquid uolunt utriusque scholae consensu, cum *Sabino*, 6) item cum *Sabino* et *Cassio*, 7) illud *Atilicinum* sentire, dicunt. Citatur plus simplici uice a *Neratio*, *Aburnio Valente*, *Iuliano*, *Africano*, *Pomponio*, *Vlpiano* et *Paulo*. 8)

De Vrseio.

III. VRSEIVS FEROX Proculi quoque partibus additus

1) Pomponii in hoc causam egit Corn. nan Bynkershoek in *praetermissis* ad l. 2. d. O. l. 2) Pr. l. de hered. instit. 3) in l. 17. d. pact. dotal. 4) ut in l. 27. pr. d. pact. l. 21. §. 9. d. recept. l. 5. §. 1. d. seruit. pr. rust. et l. 17. d. peculio. 5) ut in l. 7. pr. d. condict. c. d. c. n. f. l. 45. §. 7. mandati l. 19. d. legat. III. l. 16. de liberat. leg. l. 49. pr. ad L. Falcid. l. 4. §. 8. d. dol. mali et metus except. 6) V. l. 6. §. 4. de comm. diuid. 7) V. l. 52. §. 18. pro socio. l. 17. de duobus reis. 8) *Euoluc* fragmenta, quae collegit *Labittus*.

ctus fuisse uidetur, quod *Proculi* sententiam refert, 1) et quod ad ipsum notauit *Iulianus*, 2) diuersae scholae sectator. Non leuis est coniectura, eum in ea tempora incidisse, quibus *Proculus* et *Cassius* ipsi floruerunt. Vt enim *Proculi*, quod dixi, auctoritate utitur, sic a *Cassio* citatur, 3) qui et ad *Vrseium* notasse uidetur: quod indicant uerba: *Cassius apud Ferocem scribit*, 4) et loci duo, in quibus *Ferocis* sententiae, primo *Cassii* responsum, dein *Iuliani* nota adiicitur. 5) Non enim me mouet *Grotius*, qui uerbis: *Cassius existimasse Vrseium refert*, 6) ferrum adhibet, et ea literarum transpositione ita legit: *Cassium existimasse Vrseius refert*; ratus, non uerisimile uideri, *Cassium*, scholae suae antesignanum, notasse ad *Vrseium*, minoris, ut putat, nominis iurisconsultum; et qui ad stabiliendas sententias suas, *Proculi* auctoritate utatur. Quod enim *Proculum* sequutus est *Vrseius*, id ipsum prouocare potuit *Cassium*, in uirum, quem non infimi *Iubellii* iurisconsultum fuisse, notae indicant, quas in eum *Iulianus*, uir summus, scribere dignatus est. 7) Eiusdem uero aetatis iurisconsultos, interdum se inuicem citasse; quin ad aequales etiam notasse, nec absurdum uideri potest, nec exemplo caret: cum *Aburnius Valens* ad *Iulianum* notauerit. 8) Ceterum ambiguam significationem particulae *apud*, recte obseruauit *Grotius*: non enim dubitandum, uerba alius fragmenti, *apud Ferocem Proculus ait*, 9) indicare, adduci a *Feroce* sententiam *Proculi*.

IV. TITVM ARISTONEM, quo nihil grauius, doctius, De Aristone. sanctius fuisse, *Plinius* refert, 10) ex necessitudine, quam cum *Neratio* habuit, *Proculianum* fuisse colligimus. Laudatur enim epistola *Neratii* ad *Aristonem*, 11) qui eidem *Nertatio* scripsisse, 12) et *Celso* filio, itidem *Proculiano*, respondisse, 13) alibi legitur. Por-

D 2

ro sen-

1) in l. 27. §. 1. ad leg. Aquil. et in l. 48. de iure dotium. 2) V. Indicem Florentinum et Labittum. 3) in l. 1. §. 10. quarum rerum actio non datur. 4) leg. 10. §. 5. quib. mod. ususfr. amitt. 5) l. 16. §. 1. ad SCt. Vellei. et l. 104. §. 1. de legat. 1. 6) in d. l. 1. §. 10. quar. rer. actio non datur. 7) V. indicem Florentinum et Labittum. 8) V. eosdem. 9) l. 11. §. 2. d. aq. et aq. pl. 10) lep. 22. 11) in l. 19. §. 2. locat. 12) in l. 3. pr. quae res pignori uel hypoth. 13) in l. 29. §. 1. d. statu lib.

ro sententiam *Aristonis* adducit *Neratius*; 1) et ex utriusque consilio, patri, quem Traianus, quod contra pietatem filium adfecerat, eum emancipare coëgerat, eo defuncto, bonorum possessionem petenti, eam negatam esse, Papinianus memorat. 2) Non tamen in magistrorum uerba *Aristo* iurauerat penitus, a *ueterum* enim *opinione recessisse* dicitur, 3) ut et contra *Pegasus* sentit: 4) imo ipsum *Cassium* audisse se dicentem ait, in eo arbitro, qui ipse non uenisset, non esse commissam poenam. 5) Reliquit forsitan *responsorum* libros. Citantur enim responsa eius ab *Vlpiano*. 6) *De furtis* quoque libros scripsisse uidetur. Ait enim *Gellius*, se in libris eius legisse, *apud ueteres Aegyptios furta omnia fuisse licita et impunita*. 7) Citantur eius *decreta Frontiana*, 8) diciturque notare *apud* siue *ad Cassium et Sabinum*: 9) *Ad Labeonem* quoque *notasse* uidetur. 10) *Ad Q. Mucium* eum quoque *notasse*, dicit *Labittus*, sed locus, quem adducit, 11) de notis *ad Sabinum* quoque intelligi potest. *Grotio* uidetur citari a *Paulo* liber eius quintus *digestorum*, his uerbis: *ut est relatum apud Sextum Pomponium, digestorum ab Aristone libro quinto: ibidem Aristoni censensit*. 12) Sed uerba *ab Aristone*, lineola notantur in editione Florentina, unde suspicor, librarium archetypi, quem scripturae elegantiae, saepe cum sensus uerborum damno studuisse, *CL. Brenkmannus* in historia pandectarum obseruat, haec uerba oscitantia primum neglecta, loco mouisse, et deinde unico *notasse*, quae si restituas, optima ratione sic leges *Pauli* uerba: *Vt est relatum ab Aristone, apud Sextum Pomponium, digestorum libro quinto: ibidem Aristoni consensit*. Et erit uerborum intellectus, referre *Pomponium*, libro quinto *Digestorum* sententiam *Aristonis*, eique con-

1) in l. 58. d. pact. 2) in l. 5. si a parente quis manumiss. 3) in l. 1. §. 9. ad l. Falcid. 4) in l. 19. d. hered. inst. 5) in l. 40. d. receptis qui arbit. 6) in l. 8. §. 5. si seruit. uindic. et alibi passim. 7) IX. 18. 8) in l. 99. d. acqu. hered. uide *Grotium*. 9) in uariis legibus quas con-gessit *Labittus*. 10) ex l. 17. §. fin. d. her. instit. 11) Est ille in l. 3. pr. et §. 1. d. penuleg. 12) in l. 44. pr. soluto matrim.

consentire. *Vlpium Marcellum*, et *T. Caium*, quidam adhuc Proculianis annumerant, sed quos uerisimiliori, nisi fallor, coniectura, media iam uia incesse infra probabo. 1)

V. Hacenus de Proculianis: nunc aliquid de *Sabinianis* secundi ordinis, dicendum est. Nominabo uero primo loco MINICIUM NATALEM, qui Sabinianorum sententiae adstipulatur, in assignando dominio, speciei, ex aliena materia factae. *Minicius*, interrogatus, si quis nauem suam aliena materia refecisset, an nihilominus eiusdem nauis maneret, respondit, manere: sed si in aedificanda ea idem fecisset, non posse. 2) Idem quoque *Sabini* sententiam alibi refert. 3) Legitur D. Traianus, apud *Vlpianum* libro septimo de officio proconsulis Minicio Natali rescripsisse 4) unde *Bertrandus* colligit, Traianum ad Minicium, tanquam ad proconsulem rescripsisse. Est uero apud *Gruterum* inscriptio Graeca, qua *L. Minicius Natalis* proconsul *Lybiae*, templum et aram *Aesculapio*, deo seruatori dicat, 5) quae mire hanc coniecturam corroborat. Non satis constat, an idem sit *Minicius*, ad quem epistolam dedit *Plinius*. 6) Notauit ad nostrum *Iulianus*, quae notae modo ad Minicium, modo apud Minicium, modo ex Minicio dicuntur. 7) Minicio inter *Sabini* sectatores iungimus *Sextum Caecilium Africanum*, *Terentium Clementem*, *L. Volusium Maecianum*, et *Vindium Verum*, *Iuliani*, ut probabile, discipulos et cum quibus, paulo post edictum perpetuum, sectae studium expirasse uidetur.

De Minicio.

VI. SEXTVS CAECILIVS AFRICANVS, quod *Iuliano* aequalis, eiusque amicus, auctoritati eius plurimum tribuit, 8) non male *Sabinianis* annumeratur. Vt enim discipuli *Pythagorae*, cum quid certo certius affirmaræ uellent, IPSE dixit, addebant: sic *Africanus* saepissime, de *Iuliano* loquens, non adiecto eius nomine, ait, existimauit, negauit putauit, inquit,

De Africa, no.

D 3

respon-

1) c. 9. §. 2. et 3. 2) in l. 61. d. R. V. 3) in l. 6. §. 4. de act. empt. 4) V. l. 9. de feriis. 5) p. 69. n. 8. 6) VII, 11. 7) V. Labittum. 8) V. Cuius ad Afric, quaest. tr. I. principio.

respondit, placet, notat, simpliciter dicit. Has enim formulas de Iuliano intelligendas esse, aliunde constat. 1) Nec erubuit Iulianum ipsum consulere, et eius responsis erudiri. 2) Ceterum *Sextum Caecilium*, quem Gellius laudat, 3) eundem hunc nostrum *Africanum* esse, recte suspicatur uir summus, Iac. Cuiacius, 4) qui in explicandis quaestionibus eius, quid ingenio et doctrina posset, uidetur expertus. Ab hoc ueteri amico suo, atque in eadem urbe nato et alto, dissentit quidem *Ioh. Bertrandus*, Tolosanus, qui interpolatum *Lampridii* locum 5) tuetur, quo *Africanus Papiniani* discipulus dicitur, sed quem in uiam reduxit *Guilielmus Grotius*.

De Teren-
tio Cle-
mente.

VII. TERENCEVS CLEMENS, quod *Iulianum* saepe citat, 6) eundemque alicubi SVVM dicit, 7) plerisque Iuliano aetate suppar, ipsiusque exemplo *Sabinianus* videtur: quod uerisimilitudine non destituitur. Occurrunt in pandectis fragmenta ex eius libris XX *ad legem Iuliam et Papiam*. 8)

De Maeciano.

VIII. L. 9) VOLVSIVS MAECIANVS, quem *M. Antoninus Philosophus* in iure audiuit, 10) et quem *D. Fratres* dein consiliis suis adhibuisse leguntur, 11) quod *Iuliano* aequalis, aut paulo iunior, eum SVVM appellat, 12) simili argumento *Sabinianis* accensetur.

De Vin-
dio Vero.

IX. VINDIVS VERVS, quo iuris perito *Antoninus Pius*, ut *Capitolinus* scriptum reliquit, 13) in sanciendo iure usus est, *Maeciano* qui eum SVVM appellat, 14) familiaritate iunctus fuisse uidetur: unde ueri non absimile est, eum sub iisdem *Sabini* signis cum *Maeciano* militasse. Ceruidio *Scaeuolae* non sine ratione inter HERCISCVNDO locum dedimus.

CAP. V.

- 1) V. l. 19. §. 1. et ult. ad SCtum Vellei. ut ceteras taceam. 2) V. l. 3. §. 4. d. agnosc. lib. et l. 39. pr. d. legat. l. 3) XX. 1. 4) d. l. 5) in *Alex. Sen.* 86. 6) V. l. 72. de hered. inst. §. 3. pr. d. legat. II. l. 62. §. 1. et 2. et l. 64. d. condit. et demonstr. 7) in l. 6. d. uulg. et pup. substit. 8) V. Labitti indicem. 9) ita nomen eius exprimit. *Capitolinus* in *Vero.* 3 10) ib. 11) in l. 17. de iure patronatus. 12) V. l. 65. §. 1. ad SCtum Trebell. et l. 30. §. 7. ad l. Falcid. 13) in *Pio* 12. 14) in l. 32. §. 4. ad leg. Falcid.

CAP. V. T. V.

De causis, progressu, et exitu sectarum in iure civili.

Nunc causas, fortunam, et fata sectarum, expediam. Culpa omnis unius hominis *ambitioni* tribuenda, *Antistii* puta *Labeonis*, qui ingenii aestu et doctrinae fiducia sublatus, extra veterum traditionum fines longius euagari coepit. Non poterant homini sectatores deesse, quem populo praeter literas et Augusti odium, ob incorruptam libertatem, commendabat. 1) Sed premebatur simul invidia *Ateii Capitonis*, qui, ut principem sibi fauentem habebat, sic populi benevolentiam, quod in iis, quae ei a praeceptoribus tradita erant, perseveraret, antiquitatis religione colligebat. 2) Etenim plerique, quod diu placuit, aegre damnant, rebusque multis bene recteque dictis, quo minus in mores hominum transgredierentur, nouitas ipsa offecit. Magistrorum deinde uestigiis insistentes discipuli, qui *Labeonem* sequebantur, in alto uehi et philosophorum ratiocinia liberrime iuri civili immiscere; qui *Capitonis* placitis inhaerebant, pressius disputare, et morem ciuitatis philosophorum argutiis praeferre uoluerunt: securi, si sub veterum auctoritate delitescerent. 3) Per haec tempora *Augustus*, siue ut antiquae libertatis citius obliuiscerentur ciues, ad forensia studia nobiliora ingenia laude aliqua excitanda ratus, siue alia ratione ductus, constituit, ut ex auctoritate ipsius responderent. 4) Et suberat forte occulta firmandae dominationis ratio, qua incertum hac ratione ius redderet, cum contraria diuersae sectae Iurorum responsa, mire distraherent ciuium animos. Sabino inter reliquos hanc potestatem a Tiberio concessam legimus 5) ceteris, ut Sabini, sic *Proculi* affeclis idem beneficium et auctoritatis incrementum datum, coniectura uerisimili concludimus.

Sic

Qua ratione coeperint, quae creuerint sectae?

1) V. C. I. § 3. 2) V. C. I. § 2. 3) V. C. VII. § 4. 4) V. I. 2. § 47. d. O. I. 5) ib.

Sic sub *Augusto*, *Tiberio*, *Nerone*, *Vespasianis*, *Traiano* et ceteris steterunt sectae, donec iam suetum tyrannidis populum, primum iure certo sibi deuinciret *Hadrianus*: dein ipsius explicationem antiquo more peritis promiscue concederet, eoque tolleretur Sabinianorum et Proculianorum dissidia, fiduciae ac peritiae id tribuens, quod antea sectae et auctoritati concedebatur: id quod in sequentibus copiosius exponam.

Edictum
perpetuū

II. Hadriano imperatore operam dante, maxime immutata est iurisprudentia. *Illum principem legibus rem publicam imbuisse*, ait Latinus Pacatus: 1) Victor uero *Numae* eum *Pompilio* comparat, quem latis legibus quamuis ciuitatem, siue Graecam, siue Barbaram superasse, Dionysius scribit: 2) et cui sic proprias Romanorum leges facit Seruius, ut *Numae* ipsum nomen, ἀπὸ τῶν νόμων deductum dicat. Verba Victoris haec sunt: *Pace ad orientem composita, Romam regreditur. Ibi Graecorum more, seu POMPILII NUMAE, ceremonias, LEGES, gymnasia, doctoresque curare coepit.* Et dignum notatu, quod refert Spartianus, 3) Hadriano, superstite adhuc Traiano, de eius erga se iudicio Virgilianas sortes consulenti, eosdem uersus, sortem excidisse, quibus Anchises, in campis Elysiis, Aeneae

Itala de gente nepotes

Illustres animas

recensens, de Numa Pompilio sic infit:

*Quis procul ille autem ramis insignis, oliuae
Sacra ferens, nosco crines incanaquae mentae
Regis Romani, primus qui LEGIBVS urbem
Fundabit, Curibus paruis et paupere terra
Missus in imperium magnum, cui deinde subibit.*

Graecorum uero legis latoribus, hoc est *Draconi* et *Soloni*, praeter Victorem, Hadrianum, opponit Nicephorus. 4) At enim et Pacatus,

1) Paneg. ad Theodos. c. 11. 2) L. II. p. 123. 3) in Hadriano. c. 2. 4) in Hist. Eccles. L. III. c. 24.

Pacatus, & Victor, & Nicephorus praecipue sine dubio respiciunt *edictum praetorium perpetuum*, quod latum est anno V. C. DCCCLXXXIV. aerae Christianae CXXXII. 1) et *edictum proconsulare*, quo paulo post prouinciis prospexit Hadrianus.

III. Conuenit hic de HADRIANI moribus, et animi indole, paulisper differere. *Bonis* quidem principibus eum accenset Vobiscus, semel in Aureliano, 2) iterum in Caro; 3) sed *malis* eum adiiciunt Victor epitomator, et Spartianus in Seuero. 4) Ipsi quoque senatui Romano ita displicuit memoria eius, ut acta defuncti irrita fieri uellet, nec appellatus esset diuus, nisi *Antoninus* rogasset, 5) cuius ipsius successionem in imperio damnassent, si Hadriani acta rescidissent. Praecipua odii causa, ingenta Hadriano crudelitas fuisse uidetur, quam tamen eo usque repressit, donec morti uicinus, *Seruianum*, senem nonagenarium, et multos alios, uel aperte, uel per insidias occidi iuberet. 6) Attamen et multa olim *egregia*, et bono principe digna egerat. Primo enim, *Augusti* exemplo, pacis studiosissimus fuerat; ita, ut expeditiones graues sub eo nullae fuerint. 7) Dein execratus principes, qui parum senatoribus detulissent, senatus dignitati adeo studuerat, ut cum Attianum, ex praefecto praetorii, senatorem ornamentis consularibus praeditum faceret, dixerit, *nihil se amplius habere, quod in eum conferre posset*. 8) Optimos quoque senatorum in contubernium imperatoriae maiestatis adsciuerat, 9) et in senatu saepe dixerat, 10) ita se rempublicam gesturum, ut sciret, populi rem esse, non propriam. Romae praetorum et consulum officia frequentauerat, conuiujs amicorum interfuerat, aegros bis ac ter die, eosque nonnullos equites Romanos, et libertinos, uisitauerat, solatiis refouerat, consilijs subleuauerat, conuiujs adhibuerat, omnia denique ad priuati hominis modum fecerat. 11) Cum iudicaret, in consilio habue-

ab Hadriano conditum,

1) ut in *chronico Eusebiano Latino* tradit Hieronymus. 2) c. 42. 3) c. 3. 4) c. 21. 5) Spartianus in *Hadriano*. 27. 6) *Id.* c. 23. 7) *Id.* 21. 8) *Id.* 8. 9) *Id.* 10) *Id.* 11) *Id.* 9.

habuerat non amicos suos, aut comites tantum, sed iurisconsultos, quos tamen omnes senatus probasset. Maiestatis crimina non admiserat. Seruos a dominis occidi uetuerat, eosque iusserat damnari per iudices, si digni fuissent. Denique, si dominus domi interemptus esset, non de omnibus seruis quaestionem haberi praeceperat; sed de his solum, qui dum caedes perficeretur, per habitationem uicini fuissent. 1) Sed nullum tamen beneficium maius in populum et praesertim plebem Romanam contulit, quam quod *edicto perpetuo* ius quodammodo certum reddidit. Videtur id inter ceteras causas, famae studio, cuius cupidissimus erat, 2) fecisse. Nouerat, *Pompeium Magnum*, cuius ipse ossa apud *Pelusium* in Aegypto composuerat, eique monumentum magnificentius extruxerat, 3) magnam apud populum gratiam iniisse, quod consul leges in libros digerere uoluerat. 4) Sciebat porro, *Iulii Caesaris* mortem inde solum praematuram habitam, quod eum impedivisset, optima quaeque legum capita, in pauca volumina conferre. 5) Cum vero ipsius aevo ius praetorium, quod initio applicandis, interpretandis, et molliendis legibus introductum erat, ipsas fere leges, libera plerasque Republica latas absorbuisset, et praetoris fere maior, quam legis auctoritas esset, consultius duxit, horum edicta ordinare, quam legum immensam et effusam copiam in ordinem redigere. Nec *urbi* solum condito edicto praetorio perpetuo, sed et *prouinciis edicto prouinciali proconsulis* consuluit. Proconsulis nomen additum ex ueteri more, quo Augustus et alii principes proconsulis nomen retinuerant, indicandae summae potestatis ergo, qua prouinciis praeessent. 6) Hoc uero edictum ab Hadriano conditum esse, inde suspicio oritur, quod nulla eius mentio antiquior, quam in inscriptionibus fragmentorum quorundam Caii. Hic enim iurisconsultus Hadrianum aetate proxime excepit, et ad edictum prouinciale libros XXXII. reliquit, quibus collectores pandectarum usi sunt. 7)

IV. Sed

1) Spart. 18. 2) Id. 16. 3) Id. 14. 4) Isidor. in *etym.* V. 1. 5) Sueton. in *Iulio* c. 44. 6) V. Doduelli *praelect.* IX. in Spartian. §. 3. 7) V. Labitti *indic. pandect.*

IV. Sed ut ad edictum perpetuum reuertar, noua eo forma accessit iuri omni, et publico, et priuato: eoque effectum est, ut, cum ueteri iurisprudencia omnis anteriorum, de iure respondentium, peritorum auctoritas eneruaretur et caderet. Firmat hanc sententiam historia sectarum, a Pomponio tradita, in qua, qui *Proculianorum ultimus* vocatur, *Neratius Priscus*, sub *Traiano et Hadriano* floruit; qui *Sabinianorum* agmen claudit, ipse is est *Iulianus*, qui et edicti perpetui conditor. Accedit, quod idem Hadrianus, cum ab eo uiri praetorii peterent, ut sibi liceret respondere, eis rescripsit, hoc non peti, sed praestari solere, et ideo, si quis fiduciam sui haberet, delectari se, populo ad respondendum se praepararet. 1) *Praestari solere*, inquit, morem liberae reipublicae significans, quo, ut quis iuris civilis peritior erat, ita magis consulendi causa frequentari domum suam uidebat. Prisci enim moris amantissimus fuit Hadrianus. Sic adeptus imperium, ad priscum se statim morem instituit: 2) sic in ipsa eloquentia adeo priscum genus dicendi amauit, ut *Ciceroni Catonem*, *Virgilio Ennium*, *Sallustio Coelium* praetulerit. 3) Porro proxime insequenti tempore, ille apud iuniores ICTos mos inualuit, ut Sabinianorum et Proculianorum sententias indistincte sub examen reuocarent, ac tum demum rem sibi certam uideri adfirmarent, si utramque scholam consentire uiderent. 4) Tum uero iuris certi saltem interpretatio iurisconsultis relicta, si uero quid dubii incideret, ipsi principes rogati uidentur, quorum rescripta ab Hadriani in primis temporibus celebrantur: et quo antiquius nullum relatum est in antiquissimos *codices Gregorianum et Hermogenianum*. 5) Ipsum uero Hadrianum, edicti perpetui declarationem, quam dicunt *authenticam*, sibi soli uindicasse, indicio esse poterunt uerba Iuliani: *de his quae primo constituuntur, aut interpretatione, aut constitutione optimi principis certius statuendum est*. 6) Vbi sunt uero in his Hadrianus, et sequentes principes sapientiores

E 2

confi-

1) V. l. 2. d. O. l. §. 47. 2) Spartianus in *Hadriano*. c. 3) Id. l. 6. 4) V. c. VIII. §. 1. 5) V. uirum eruditissimum Anton. Schulting. *ad init. fragment. codicis Gregoriani*. 6) l. 11. d. legibus.

consilio plerumque peritorum. Sic enim de Hadriano Spartianus. 1) *In consilio habuit non amicos suos, aut comites solum, sed iurisconsultos, et praecipue Iulium Celsum, Saluium Iulianum, Neratium Priscum, aliosque: quos tamen senatus omnes probasset.* Idem de diuis fratribus uerba rescripti eorum testantur, *mox cum et ipso Maeciano et aliis amicis nostris adhibitis tractaremus:* 2) quod de Alexandro Seuerio quoque Spartianus tradit, uerbis sequentibus: *Negotia et causas prius a scriniorum principibus, et doctissimis iurisperitis, et sibi fidelibus, quorum primus tunc Ulpianus fuit, tractari, ordinarique, atque ita ad se referri praecipit.* 3) Hactenus de fatis sectarum: digredior nunc de edicto perpetuo, ad Henricum Doduellum, V. CL. si mihi unius digressionis uenia est.

Digressio
de edicto
perpetuo.

V. Acceperat is ab Hadriano Beuerlandio, ad quem ex Isaaci Vossii bibliotheca transierant, *excerpta ex actis urbis diurnis*, A. V. epochae Varronianae DLXXXVI. quae deinde edidit cum luculento commentario. 4) In eorum parte prima, quam ante Doduellum Pighius et Reinesius etiam exhibuerant, leguntur haec uerba:

S. C. FACTVM. EST. VTI. PRAETORES EX SVIS PERPETVIS. EDICTIS. IVS. DICERENT.

e quibus colligit Doduellus, iam libera republica edicta praetoria fuisse perpetua, hoc est nulli successori mutabilia. 5) Appono eius uerba: *Edicta (praetoria) cum nonnullas mutationes paterentur, pro arbitrio senatus, in annuis de edicto praetorio senatusconsultis, proinde magnam licentiam concedebant iurisconsultis, praetorii iuris interpretibus. Sed modum posuit huic licentiae, diu ante Hadrianum, etiam sub libera republica, senatus. Hoc unde (inquietis) intelligimus? ex ineditis librorum linteorum fragmentis, in quibus ita legimus*

1) in Hadriano. c. 18. 2) in l. 17. d. iure patron. 3) Spart. in Alex. 15. 4) in appendice ad praelectiones in Spartiani Hadrianum, 5) in prael. ad Spart. VIII. §. 10.

mus: SC. FACTVM EST. etc. *Quod sane nesciendum erat, nisi ex his ipsis innotuisset, quantiuis pretii illorum archiuorum fragmentis . . . Illud certum, tantas fuisse sub imperatoribus rerum conuersiones, ut merito sit, quod suspicemur, fuisse aliqua in ipso etiam officio praeturae, quae nouum proinde legis praetoriae edictum postularent.* At miscet uir eruditissimus duplicem uocis *perpetuum* significationem. Placuit libera republica edictum perpetuum fieri, hoc est sibi per totum annum praetorium simile, nec adhuc nisi unius anni saltem aetatem ferens. 1) Nec ea huius edicti pangendi causa fuit, quam comminiscitur; sed impotens potius praetorum libido, qua cum addere et adimere edicti uerbis liceret, indies mutando edictum, iniuriae uel beneficio dabant, quod soli causae iustitiae debebatur. Quod uero fragmentis suis solis, edicti, sub libera republica, perpetui, notitiam acceptam fert, praecipitanti^{us} agit, quam par erat. Enimuero et Asconius Pedianus eius meminit: 2) *Aliam deinde legem Cornelius, etsi nemo repugnare ausus est, multis tamen inuitis tulit, ut praetores ex edictis suis perpetuis ius dicerent. Quae res tum gratiam ambitiosis praetoribus, qui uarie ius dicere assueuerant, sustulit.* Et Dio Cassius, 3) cuius uerba non describo. Sic uero nihil nos noui hac in re docent acta diurna, quam, patres, etsi inuitis iis tribuni primum plebiscitum tulissent, ei suam deinde senatusconsulto auctoritatem adiecisse. Pighius et Reinesius epocham Capitolinam sequuntur et inde senatusconsultum hoc ad A. DCLXXXV. referunt, cum secundum epocham Varronianam et plebiscitum, et SCtum, lata sint A. V. DCLXXXVI. quod ideo monendum, ne quis cum Antonio Schultingio, uiro Cl, SCtum anno ante plebiscitum latum dicat, 4) quod Asconii uerbis repugnat.

E 3

CAP. VI.

1) pr Inst. de perpet. et temp. act. Cic. in Verrem, L. II. c. 42. 2) in argum. orat. Cic. pro C. Cornelio. 3) L. XXXVII. p. 19. Schult, ad pand. p 30.

CAPVT. VI.

De responsis prudentum, uigentibus sectis.

Responsa
prudentum,
an uim le-
gis habue-
rint?

Nunc uidendum est, quam auctoritatem habuerint re-
sponsa iurisperitorum, uigentibus sectis. *Ex auctoritate
principis* eos respondisse, supra uidimus; eorum uero
responsa eam auctoritatem habuisse, ut iudici ab iis recedere
non liceret, ex institutis discimus. 1) Tribonianum enim hoc
loco, non constitutionem demum Theodosii et Valentiniani 2)
respexisse, sed de ipso Augusti decreto testatum esse, suadent
Senecae uerba: 3) *Quid quod etiam sine probationibus ipsa
monentis auctoritas prodest: sic, quomodo iurisconsultorum ualent
responsa, etiamsi ratio non redditur.* Nec tamen inde, quod
omnis iuris ratio eiurat, uim legis habuerunt; 4) quia ad con-
sultationem ex facto singulari interponebantur. Iam, si ipsa prin-
cipum rescripta, quae a sacris eorum constitutionibus probe sepa-
randa esse, harum rerum periti sciunt, non nisi in ea specie iuris
uim habent, in qua rescripta erant, 5) palam est, nec iuris-
consultorum responsa, ultra eum casum ualere potuisse, in quo
data erant. Hinc edictum perpetuum, cum iuris scripti species
recenset, ea negligit. Sic praetor ait: *Pacta conuenta, quae
neque dolo malo, neque aduersus leges, plebiscita, senatuscon-
sulta, edicta principum, neque quo fraus cui eorum fiat, fa-
cta erunt, seruabo*: 6) nulla responforum prudentum habita-
ratione.

Apud quos
iudices re-
sponforum
prudentum
maximus
usus fuerit?

II. Sed quaerat aliquis, cui constet, praetorem in centum
uiralibus iudiciis, de iure, ex centumuirorum consilio ius dixisse;
eundem, si de facto incideret quaestio, iudicem pedaneum, qui
priuato iudicio rem definiret; si de aequo et bono, arbitros; si
de rebus priuatis recipiendis reddendisque, recuperatores dedisse:
de

1) §. 8. I. d. I. N. G. et C. 2) quae est lex un. C. Theod. de responsis prud.
3) in epistola 94. 4) Consentit in plerisque illustr. Thomae de naeuis
iurisprud. Ante-Justinianae L. II. c. 2. N. 20. 5) V. Gerh. Noodt. V.
CL. in Dioclet. et Maximian. c. 2. 6) in l. 7. §. 7. d. pactis.

de quibus eorum intelligenda sint uerba, quibus iudici a responsis peritorum recedere, nefas fuisse, dicitur. Silent hic *Sigonius*, *Siccama*, *Polletus*: quod maius est, silent quoque interpretes enchiridii Pomponiani: quibus ad uerba: *plerumque iudicibus ipsis scribebant, aut testabantur, qui illos consulebant*, bella de re differendi occasio erat. Eos enim, qui hic testati esse dicuntur, iudices intelligendos esse, qui, ut de iure fierent certiores, eos adierint, ratio suadet; quod testimoniis partium nemo tuto fideret. Posset uideri, nullum peritorum usum in centumuiralibus iudiciis fuisse, cum a *maiestate praetoris*, cui et decemuirilitibus iudicandis inter centum uiros aderant, alienum uideatur, decernere ex auctoritate *iurisconsulti*. Statuerem, nisi haerere iuberet Cicero. 1) *Et enim ipse Crassus, inquit, non ita causam apud centum uiros egit, ut contra iurisconsultos diceret, sed, ut hoc doceret, illud, quod Scaeuola defendebat, non esse iuris.* E quibus apparere uidetur, iam florente republica eam peritorum, e quorum numero Scaeuola erat, auctoritatem fuisse, ut et praetores de eorum sententia solliciti fuerint, antequam in tribunal adscenderent. Quae tamen non obstant, quo minus eos praesertim in iudiciis priuatis, ubi iudex pedaneus ius dicebat, consultos dicamus. Iudices pedanei forte a praetore dabantur, 2) ut ius dicerent litigantibus, ita tamen, ut his liceret reuocare suspectos. 3) Si conueniret, hac formula dabantur: 4) *LVCIVS OCTAVIVS. IVDIX. ESTO.* ad id, ut causam cognosceret, et cognita, reum condemnaret, aut absolueret, aut certe iuraret, *SIBI NON LIQVERE.* Dabantur uero antiquitus de facto solum, cum quaereretur, an deberetur, deinde aucto ciuium numero, et aucta, per legum copiam, iuris incertitudine, etiam de aequitate et iure, cum formula, a praetore adiecta: *EX BONA FIDE*, quod Ciceroni 5) malim, quam mihi credi: *Volitare in foro, haerere in iure, ac praetorum tribunali-*

1) in orat. pro A. Caecina, c. 24. in fine. 2) V. Plin. paneg. c. 36. fors et urna etc. 3) l. 18. d. iudiciis, l. 23. d. appellat. 4) Cic. in Verrem. II. 12. 5) de oratore I. l. 6, 38.

libus, iudicia priuata obire, in quibus saepe non de facto, sed de aequitate ac iure certatur, iactare se in caussis centumuiralibus etc. Iam cum sorte staret iudicum electio, et urnam, peritis imperitos mixtos continuisse, et ratio suadeat, et Seneca testis sit, 1) *de quibusdam etiam imperitus iudex dimittere tabulam potest: quem census in album et equestris hereditas misit, quoties contigisse credimus, ut cognita re, pleno ore clamaret iudex pedaneus suum NON LIQVET.* Tum uero quid opus miseris litigantibus? quid consilii? nisi ut ampliato iudicio iuris consultus uel sorte lectus, uel partium consensu receptus adiretur a iudice, ut laboranti suppetias ferret. Id uero iam libera republica obtinuisse ex Cicerone in topicis discimus. 2) *Priuata, inquit, iudicia maximarum, quidem rerum, in iurisconsultorum mihi uidentur esse prudentia: nam et adsunt multum, et adhibentur in consilio, et patronis diligentibus ad earum prudentiam confugientibus hastas ministrant.* In omnibus igitur iis iudiciis, in quibus ex BONA FIDE est additum, plurimus eorum usus est. Vbi uero etiam, ut inter BONOS BENE AGIER oportet, imprimisque in arbitrio rei uxoriae, in quo est quid aequius, melius, parati esse debent. Quae uero responsa, libera republica consilia quasi dicebantur, ea sub Augusto dein uim decreti nacta sunt, ubi primum inualuit, iudicem ab iis recedere non posse.

CAPVT VII.

Resoluitur quaestio, an diuersam philosophiam secutae sint sectae?

Seruius
Sulpicius
primus phi-
losophiam,
eamque
stoicam,

Iurisprudencia, quod ars est, *Philosophiae Stoicae* debemus, idque per *Seruium Sulpicium*. Is enim, cum iuuenis, quo melior esset, et doctior, profectus esset Rhodum, 3) ubi tum Posidonius Stoicae sapientiae gloria maxime florebat, 4) inde
ut

1) de benef. L. III. c. 7. 2) c. 17. 3) Cicero in Bruto 40. 4) Idem Tusculan. quaest. II. 25.

ut rediit, dialecticam, et literarum scientiam, et loquendi elegantiam, iuri civili adiunxit. Honorifice id de eo testatur Cicero, in Bruto, ubi, 1) *sic enim, inquit, Brute, existimo, iuris civilis magnum usum et apud Scaeuolam, et apud multos, fuisse: artem in hoc uno: quod nunquam effecisset ipsius iuris scientia, nisi eam praeterea didicisset artem, quae doceret rem uniuersam tribuere in partes, latentem explicare definiendo, obscuram explicare interpretando; ambigua primum uidere, deinde distinguere, postremo habere regulam, qua uera et falsa iudicarentur, et quae quibus positae essent, quaeque non essent, consequentia. Hic enim attulit hanc artem omnium artium maximam, quasi lucem, ad ea, quae confuse ab aliis, aut respondebantur, aut agebantur.*

iuris scientiae adiecit.

II. Ab hoc Seruio plurimi profecerunt, et inter ceteros, qui et libros conscripsit, Labeo Antistius, pater Labeonis Antistii, principis sectae Proculianae, qui, ut filium sui similem haberet, Trebatio, consulto Stoico eum instituendum dedit. 2) Is deinde Seruii exemplo, in grammaticam sese, ut supra diximus, 3) atque dialecticam, (utramque disciplinam Stoicam,) et literas antiquiores, altioresque penetrauit, et doctrinae fiducia plurimum innouare instituit. Hunc qui secuti sunt, Proculiani, eius uestigiis insistentes, multa Stoicorum placita iuri civili immiscuerunt. Quod enim puberem eum dicebant, qui quatuordecim annos expleuisset, 4) quod speciei ex aliena materia factae, non eum dominum esse asseuerabant, qui et materiae fuisset, sed illum, qui eius formam mutasset, 5) ex Stoicorum sententia proferebant. Eorum quoque exemplo strictam et subtilem disputandi rationem sequebantur: 6) adeo, ut et disputationem de bono et aequo, contra ius summum parum probarent. Sic enim Celsus adolescens quaestionem de emendanda mora rei debitaе, esse

Hunc secuti Proculiani, eadem quoque delectati sunt.

F

de

1) c. 41. 2) Pompon. in l. 2. d. O. I. §. 44. et 47. 3) V. c. I. §. 3.
4) V. C. VIII. §. 2. 5) V. C. VIII. §. 25. 6) de subtili stoicorum dissen-
dendi genere uide Merillium obseruat. Lib. I. c. 10, 17, 18.

de bono et aequo dicit, in quo genere plerumque sub auctoritate iuris perniciose erretur. 1) Porro Stoicorum more ad syllabarum distinctionem, et coniunctionum proprietatem anxia curiositate descenderunt, cuius rei non ambiguum exemplum extat in fragmento epistolarum Proculi: 2) *Haec uerba, ille aut ille, non solum disiunctivae, sed etiam subdisiunctivae orationis sunt. Disiunctivum est, ueluti cum dicimus, aut dies, aut nox est, quorum posito altero, necesse est tolli alterum: item sublato altero, poni alterum. Ita simili figuratione uerbum potest esse subdisiunctivum. Subdisiunctivi autem genera sunt duo. Vnum cum ex propositis finibus ita non potest uterque esse, ut possit neuter esse; ueluti cum dicimus, aut sedet, aut ambulat: nam ut nemo potest utrumque simul facere, ita aliquis potest neutrum, ueluti is, qui accumbit. Alterius generis est, cum ex propositis finibus ita non potest neuter esse, ut possit utrumque esse, ueluti cum dicimus, omne animal aut facit, aut patitur: nullum est enim, quod nec faciat, nec patiatur: at potest simul et facere et pati. Ipsum enim, quod sub initium adfert disiunctionis exemplum, aut dies aut nox est, ex Stoicorum praeceptis retulisse uidetur, in quorum numero apud Diogenem Laërtium est et sequens: *disiunctum autem est, quod disiunctiva coniunctione AVT disiungitur; ut, aut dies est, aut nox est.* 3) Vulgatissimum quoque Celsi fragmentum: *Scire leges non hoc est, uerba earum tenere, sed uim et potestatem,* 4) exprimere uidetur Zenonis monitum, 5) *non circa uoces et dictionem memoriam, sed circa dispositionem intelligentiamque utilis sententiae mentem exercere oportere.**

Sabiniani
an Platoni-
ci fuerint?

III. Forsan nemo amplius dubitat, Proculianos Stoicis praesertim fauisse, et eorum riuulos in suos saepe hortos deriuasse, sed quid de Sabinianis dicemus? Emundus *Merillius* V. CL. et quo nemo penitus ueterum iurisconsultorum controuersias inspexit,

1) in l. 91. §. 3. d. V. O. 2) in l. 124. d. V. S. 3) Diog. in Zenone segmento 72, 4) l. 17. d. legibus. 5) Laërt. l. c. segm. 22.

inspexit, Academiae eos vindicare sategit, quod proportionem, ut ipsi uidetur, geometricam cum Platonice secuti sint. Obseruauerat uir doctissimus, 1) Plutarchum, Academicum, proportionem geometricam arithmeticae praetulisse. *Solon*, enim inquit *Plutarchus*, 2) *effatus de republica*, ab aequalitate nullam proficisci seditionem, uisus fuit nimis gratificari uulgo, et arithmeticae proportionem, qua populo ciuitatis gubernatio tradere-tur, loco PVL CRAE ILLIVS GEOMETRICAE introducere. Et alibi. 3) *Lycurgus*, quod nosti arithmeticae proportionem, ut popularem, et turbae aptam, *Lacedaemone* eiecit; GEOMETRICAM, VT QVAE PAUCORVM MODESTO IMPERIO, ET LEGITIMO REGNO CONVENIRET, introduxit. Viderat quoque idem *Merillius*, *Diogenem Laërtium* in *Zenone* 4) de Stoicis dicere: *Placet enim illis peccata aequalia aestimare, ut Chrysippus ait in quarto moralium quaestionum, Persaeusque, et Zeno. Nam si uerum uero maius non est, neque falsum falso maius erit, ita nec fraus fraude, nec peccatum peccato.* Vnde colligit, academicos geometricam, stoicos arithmeticae proportionem secutos. Deinde uero deprehenderat, *Neratium*, *Proculianum*, in legato, de certis personis heredum *nominatim* relicto, computo arithmetico, uiriles partes: 5) contra ea *Atilicinum*, *Sabinum*, et *Cassium*, in eadem specie, geometrica ratione partes hereditarias relictas dixisse. 6) Porro eodem modo *Sabinum*, eum, qui sola triginta reliquerat, et *Titio* triginta legaue-rat, *Seio* uiginti, *Maeuio* decem; probasse, *Titium* quindecim, *Seium* decem, *Maeuium* quinque consecuturos. 7) *Iulianum* quoque, si ita scriptum sit, *si filius mihi natus fuerit, ex besse heres esto, ex reliqua parte uxor mea heres esto; si uero filia mihi nata fuerit, ex triente heres esto, ex reliqua parte uxor heres esto: et filius et filia nati essent*, dicendum putasse, *assem*

F 2

distri-

1) *Obseru.* l. 24. IV. 40. et in *exposit.* *Decis.* 29. 2) *De amore fraterno* p. 484. edit. *Francos.* 1620. 3) *Sermon conuiual.* L. VIII. qu. 2. p. 719. 4) *segm.* 120. 5) in l. 124. d. *legat.* l. 6) in l. 17. d. *duob. reis.* 7) in l. 80. d. *legat.* l.

distribuendum esse in septem partes, ut ex his filius quatuor, uxor duas, filia unam partem haberent. 1) Ex quibus illico generaliter concludit, Sabinianos geometricam, Proculianos arithmetica proportionem secutos, et hos inde Stoicis, illos Platonice accensendos esse. Verum tamen paulo diligentius attendenti, facile apparebit, uix cohaerere, aut consequi, quae Merillius ex ante positis cogere tentat. Primo enim Plutarchus proportionem geometricam, arithmeticae, in ordinanda republica praefert; Icti uero de alia re omni loquuntur, de explicandis scilicet, uerisimili coniectura, ultimis uoluntatibus. Iam, ut nemo musicos academiae more πολιτεύεσθαι dicit, quod in arte sua saepe geometricam, re postulante, proportionem adhibent, ita nec de Sabinianis, eodem argumento id tuto affirmauerit quisquam. Stoici, cum omnes uirtutes aequales, paria omnia uitia dicunt, nisi id ad iustitiam *uniuersalem* referas, quae fortitudinem, temperantiam, mansuetudinem, ceteras uirtutes omnes complectitur, inanes uerborum umbras fingunt, ferendas in scholasticis philosophiae doctoribus, at non in iurisperitis, qui in ea republica responderent, cuius tota ratio uentosas has philosophorum praestigias eiuraret. Quis enim ignorat, Romanos, siue administrationem reipublicae respicias, siue ad bene gestorum praemia, male actorum poenas animum attendas, a primis initiis, antequam iis philosophi innotescerent, proportionem geometricam secutos? Sed si Platonici sunt, quicumque proportionem geometricam adhibent, ipse *Labeo* quoque, scholae Proculianae princeps Academicus erit. Is enim ea utitur in diuisione hereditatis; *si pater, inquit, filio impuberi eosdem quos sibi, et te unum praeterea heredem instituit, bonorum filii, te dimidiam, ceteros patris heredes communiter dimidiam ita habere, ut unus semis apud te maneat, alterius semissis pro his partibus inter heredes paternos diuisio fiat, quibus ex partibus hereditatem paternam haberent.* 2) Quin ulterius hanc proportionem adhibet, in temperanda

1) in l. 13. d. lib. et posth. 2) in l. 9, d. uulgar, et pupillar. substitut.

peranda actione doli. Ait enim: *Nec humili, aduersus eum, qui dignitate excellit, debet dari, puta plebeio, aduersus consulari receptae auctoritatis, uel luxurioso, atque prodigo, aut alias uili, aduersus hominem uitae emendationis.* 1) Est et alia coniectura, qua Merillius Sabinianos Academicis annumerat, quod scilicet foetum nondum natum, ex Platonis sententia iam pro animali habuerint, 2) cum Stoici eum partem uiscerum dicerent, sed hanc rationem, auctoritate destitui, infra dicemus.

IV. Fuerint ergo Sabiniani ipsi quoque Stoici, donec quis alii sectae maiori cum uerisimilitudine eos asserat. Certe Ateius Capito, quod Ofilium secutus est, et in his, quae ei tradita fuerant, perseuerauit, 3) nec ipse a Stoicorum praeceptis alienus uideri potest. Etenim Ofilius et inter eos numeratur, qui a Seruio Sulpicio profecerunt, 4) et dein Stoicam disciplinam profitetur, curiosa uerborum interpretatione, cuius crebra in pandectis exempla. 5) In hac et Sabinum 6) et Iauolenum 7) et Iulianum 8) sectatores habuit; hunc praesertim, qui Stoicorum more et librum singularem de ambiguitatibus scripsit. 9) Agnoscis grammaticam Stoicam: aut dialecticae quoque Stoicae specimina de Sabinianis dari desideras. Est illius uestigium apud Iulianum, cum naturam sortitae explicat, 10) qui inter ea sermonem retia computatur, quibus Stoici delectabantur, cum capere et obstringere contra se disputantes uellent. Sed ulterius Sabinum et Cassium de fato et rerum contingentium certitudine cum Stoicis sensisse euincam. E Stoicorum mente loquitur Seneca: 11) *Voluitur tempus rata quidem lege, sed per obscurum. Quid autem ad me, an naturae certum sit, quod mihi incertum est? . . . Stat quidem terminus nobis, ubi illum inexorabilis factorum necessitas fixit: sed nemo scit nostrum, quam prope uersetur.*

F 3

setur.

1) in l. 11. §. 1. d. dolo malo. 2) Merill. in *exposit.* Dec. 28. §. 16. 3) l. 2. §. 47. d. O. l. 4) in d. l. 2. §. 44. 5) V. inter cetera l. 5. §. 1. d. iniuriis. l. 40. §. 1. d. cond. et demonstr. l. 234. §. 2. d. V. S. 6) V. l. 13. et 14. e. 7) V. l. 111. 217. 236. §. 1. praesertim uero l. 242. e. 8) V. l. 200. 206. e. 9) V. Labitti *indicem pand.* 10) in l. 65. d. R. l. 11) in ep. 101.

setur. In eandem fere sententiam Sabinus et Cassius apud Paulum: 1) *Si pater familias mortuus esset, relicto uno filio, et uxore praegnante, non recte filius a debitoribus partem dimidiam crediti petere potest, quamvis postea unus filius natus sit: quia poterant plures nasci: CVM PER RERVM NATVRAM CERTVM FVERIT VNVM NASCI. Sed Sabinus et Cassius partem quartam peti debuisse, quia incertum esset, an tres nascerentur: NEC RERVM NATVRAM INTVENDAM, in qua omnia certa essent, cum futura utique fierent.* Dicendum igitur Capitonem et Sabinianos, magistrorum exemplo, tantum ex philosophia Stoica assumpsisse, quantum fuerit ad tuendum ius civile satis, ceterum parum ingenio indulsisse, naturalemque saepe rationem, *ut in pubertate, et specie ex alia materia facta, et benigniorem humanitatis sententiam, contra ius summum secutos esse.* Quod superest, hic obseruare lubeat, Sabinianos principis sui Ateii exemplo, solitos cum maioribus sentire. Sic enim saepe in pandectis occurrunt hae loquendi formulae: *Sabinus existimat, quod et antiquis placuit: 2) perpetuo Sabinus probauit ueterum opinionem existimantium: 3) plerique ueterum et Sabinus et Cassius recte responderunt: 4) secundum Cassii et ueterum opinionem: 5) idque est consequens auctoritati ueterum. 6)*

CAPVT. VIII.

De praecipuis dissensionum inter sectas, quae supersunt uestigiis.

Pleraque sectarum dissidia, iam ante Iulianum composita fuisse.

Progredior nunc ad ipsa dissidiorum, quae supersunt, uestigia, de quibus antequam dicam, generaliter quaedam de compositione eorum praemittenda sunt. Multae ueterum contentiones, non multo post edictum perpetuum, iuniorum omuium

1) in l. 28. §. ult. d. iudiciis. 2) V. l. 27. §. 21. ad leg. Aquil. 3) V. l. 6. d. cond. ob turpem causam. 4) V. l. 3. §. 18. d. A. uel A. P. 5) V. l. 31. ad L. Falcid. 6) l. 51. §. I. ad leg. Aquil.

omnium consensu lopitae, iurgiorum numerum immiuerant; unde crebrae apud Vlpianum, Paulum, et ceteros formulae: *Inter omnes constat*: 1) *uerissimum est*, quod et constare uidetur: 2) *placuit*, deque ea re inter omnes constat: 3) *fere autem conuenit*: 4) *secundum omnium sententias*: 5) *secundum omnium opinionem*. 6) Aliae uero sententiae plurium saltem suffragiis commendabantur, unde saepe legimus: *plerisque placet*: 7) *Iulianus ita scribit*, et alii plerique consentiunt: 8) *non immerito dubitabatur*, et plerisque placet: 9) *plerique putant*: 10) *plerique dixerunt*: 11) *scio tractatum et plerique putant*. 12) Denique deleta ab Hadriano sectarum dignitate, multae earum controuerbiae aut usu et consuetudine definitae, aut insequentium imperatorum rescriptis pedetentim decisae erant. Huc spectant Icti dicentes, *post magnas uarietates obtinuit*: 13) *uarie tractatum*, et consequens est: 14) *fuit quaestionis*, et obtinuit: 15) *magna dubitatio fuit*, sed hoc iure utimur. 16) Diuus autem Pius, quod obiter notamus, multa de iure sanxisse; 17) Marcus uero, qui et ipse iuri studerat, 18) iudicialiae rei singularem diligentiam adhibuisse 19) leguntur. Inprimis uero *Seuerus* et *Antoninus* caedendae huic pugnantium opinionum syluae strenuam operam dederunt, ut ex uariis locis pandectarum constet. 20) Hinc probabile, *Iustinianum*, cum in quinquaginta decisionibus, quibus ueterum Ictorum controuerbias composuit, ueterum aut antiquorum mentionem iniicit, nisi aliud euident ratio suadeat, *Papinianum*, *Paulum*, *Vlpianum* et ceteros eius circiter aetatis consultos designare, non *Sabinianos* et *Proculianos*.

1) l. 46. pr. d. furtis. 2) l. 35. §. 7. d. contrah. empt. 3) l. 5. §. 6. d. iniur. et fam. lib. 4) l. 3. §. 1. d. nouat. 5) l. 64. §. 4. d. euict. 6) l. 141. §. 3. d. V. O. 7) l. 17. §. 4. d. testam. milit. 8) l. 10. §. 2. d. pactis. 9) l. 28. pr. ad SC. Trebell. 10) l. 2. §. 2. d. collat. bon. 11) l. 36. d. dam. infecto. 12) in l. 2. §. 33. ne quid in loco publ. 13) l. ult. pro legat. 14) l. 4. de capt. et postlim. re. 15) l. 24. d. acquir. hered. 16) l. 73. §. 1. ad L. Falcid. 17) Capitol. in Pio 12. 18) Capitol. in Marco 3. 19) Id. c. 10. 20) V. l. 11. d. iurisd. l. 4. d. lege commiss. l. 40. d. iure dotium. iunct. l. 33. d. N. R. et l. 1. §. 4. ad L. Falcid.

culianos. Edidit imperator has constitutiones, suggerente Triboniano, cum priori codice in ordinem redacto, iam ad digesta concinnanda animum adiceret. 1) Data est prima earum *Kalend. April: Lampadio et Oreste IV. Coss.* 2) hoc est A. C. DXXXmo: *imperii Iustiniani tertio*, octauo mense ante editam constitutionem de conceptione pandectarum, quae 18. *Kal. Ianuar: iisdem Coss.* prodiit. Ultima uero decisio signata est, *XV. Kalend: Nou: anni secundi post consulatum Lampadii et Orestis*, 3) hoc est, A. C. DXXXIIimo. quo et digesta III. *Kalend. Ian.* promulgata sunt. Scilicet iam antequam pandectas confici iuberet imperator, placandis ueterum altercationibus, studuit, et has dein decisiones edidit, ipso triennio, quo digesta confecta sunt, eo forte ordine, quo earum compilatoribus libros ueterum tractantibus, illorum iurgia incidebant. Hi uero pandectarum architecti sedulo cauerunt, ne qua iis decisa controuersia, pugnantes Sabinianorum et Proculianorum sententias infererent, unde, si excipias, quae historica ratione de sectis dicuntur, pauca eorum uestigia occurrunt, nimirum ea saltem, quae oscitanter interdum agentium, ut nonnunquam remittitur humana diligentia, attentionem effugerunt. Quod cum ita sit, caute incedendum est, nec alia in hunc censum admittenda sunt uestigia, quam de quibus certa uel probabili ratione constet, agitata ea fuisse, inter sectas adhuc dum calentes.

Signantur
diffidia se-
ctarum de
pubertate.

II. Quod igitur primum ad statum hominum attinet, deprehendimus, quaesitum inter diuersas scholas, quo argumento censenda esset pubertas; & *Sabinianos* eam generandi facultate, *Proculianos* annis metiri solitos. *Vlpianus* enim *puberem* ait, 4) *Cassiani* esse dicunt, qui habitu corporis pubes apparet, id est, qui generare potest. *Proculiani* autem, qui 14. annos expleuit. *Merillius* diligenter ostendit 5) ex antiquis medicis *Hippocratem*,

1) V. constit. d. emend. Cod. Iustiniani. §. 2. 2) V. subscriptionem l. i. de comm. seru. manum. 3) uid. l. ult. C. de remission. pignor, quae decisionum omnium postrema confetur. 4) lib. sing. regul. tit. XI. sub finem. 5) *Obseruat.* l. 22. VIII. 29.

tem, Asclepiadem et Galenum, ex philosophis Solonem, et Stoicos, cum Proculianis sensisse. Notandus inprimis de Stoicis elegans Plutarchi locus: 1) *Heraclitus et Stoici arbitrantur, homines perfici incipere circa secundum septenarium, circa quod seminale secernitur serum.* Strictius ergo hic Stoicis ad haesere Proculiani, quam Sabiniani, qui, ut alias, 2) sic hic quoque substantiam potius, quam opinionem intuebantur. Neglecta tamen penitus horum opinio in pandectis, neque ulla ibi de inspiciendis *maribus* mentio, nisi forte huc trahas uerba Pauli: 3) *minor 20. annis, adito praeside, ex aspectu corporis falso probauit perfectam aetatem*, et ea cum Cuiacio, de ipsa inspectione uerendorum, non de externo corporis habitu, interpreteris; 4) qua in re tamen Cuiacii sententiae eruditi admodum pauci subscribunt. Supereft apud Vlpianum, tertia, *Iauoleni Prisci*, Sabiniani, a scholae suae placitis abeuntis sententia, qua eum puberem esse existimat, in quem utrumque concurrat, et habitus corporis, et numerus annorum, 5) quam referre uidetur imperator in institutis. 6) Ceterum Iustinianus Proculi sententiam probauit in codice, 7) ibique indecoram, ut ipse ait, observationem, in examinanda marium pubertate rescavit, et eam inhonestam corporis indagationem cessare iussit. Equidem Iacobus *Raenardus*, uir satis eruditus, negat, hanc corporis inspectionem Romanis unquam in usu fuisse, et Tribonianum, quodam Platonis loco deceptum, lectori fucum fecisse, ait; 8) uerum tamen errore, hunc ipsum reprehensorem labi, ex iis intelligi potest, quae dixit V. Ampl. Cornel. a *Bynckershoek*. 9) Hoc adhuc dignum

G

I) *de placitis philosophorum* V. 24. 2) l. 2. §. 2. pro emptore. 3) l. 32. d. minoribus. 4) Cuiacius in *commentario ad titulum de minoribus* ad h. l. T. I. p. 1026. edit. opt. 5) V. fragmenta Vlpiani c. l. 6) prooemio tituli, quibus modis tutela finitur, ad quem locum lanus a Costa, V. Cl. uestigia huius dissensionis apud ueteres auctores diligenter collegit. 7) l. ult. C. quando tutores uel curatores esse desinant. 8) *Raenard*, uariorum IV. 10. 9) *Obseruat.* III. 24.

gnum notatu, auctores iuris pontificii, dissidentes a Iustiniano, Sabinianorum sententiam amplexos esse. 1)

III. Notissimum est edicti praetorii caput, *parentem, patronum, patronam, liberos, parentes patroni patronae in ius sine permissu meo ne quis uocet.* 2) Exceptus est patronus is, qui contra legem Aeliam Sentiam, 3) libertum, libertamue ad iusiurandum adegit, ne uxorem ducat, ne nubat, quem impune in ius uocari, omnibus placuit. Sed de filio eius dubitatum est, et *Celsus* quidem, *Proculianus*, dixit, *in tali liberto ius ad filium uiuo patrono non transire*; 4) sed *Iulianus* contra scripsit, *ut patronus scilicet in ius uocetur, filius, quasi innocens, non uocetur*: quod et plerisque probatum, teste *Vlpiano*. 5) Non tamen haec opinio *Paulo* placuit, 6) qui *Celsi* sententiam secutus uideatur. Directo enim contra *Iulianum* et *Vlpianum* ait: *qui contra legem Aeliam Sentiam ad iurandum libertum adegit, nihil iuris habet nec ipse, nec liberi eius.*

IV. Negotii, in seruitute gesti, regulariter manumissus conueniri non potest, nisi id, quod gessit in seruitute, connexum fuerit cum eo, quod gessit in libertate. 7) Attamen *Proculiani*, etiamsi separata fuerit utriusque temporis administratio, si in seruitute gerere coeperit seruus, bonam fidem eum praestare debere aiebant, si aliquid habeat in peculio; et *negotiorum gestorum actione* tantum daturum, quantum, si liber homo negotium gessisset, seruari potuisset. 8) *Sabinus* contra, supra dictae regulae simpliciter inhaerebat, et aliam longe obligationis in libero homine ciuilis, rationem esse, urgebat, ac debiti in seruo naturalis: et inde actionem de negotio gesto, contra manumissum non concedebat, sed *a capite saltem rationem reddendam* dicebat, quod sic intelligendum putat *Scaeuola*, ut appareat, quid reliquum fuerit tunc, cum primum liber esse coeperit, non, ut dolum aut culpam in seruitute admissam in obligationem reuocet. 1)

1) cap. 3. X. de desponsat. impub. 2) V. l. 4. d. in ius uoc. 3) l. 21. qui et a quibus manum. 4) l. 8. § 2. d. in ius uoc. 5) ib. 6) in l. 15. d. iure patron. 7) Latius id probat *Cuiac.* in L. IX. *Pauli* ad edict. p. 136. 8) l. 18. d. N. G.

An filius patroni, qui libertum ad iusiurandum de non ducenda uxore coegit, ab eo in ius uocari possit?

De actione negotii gesti, diffiduum duplex.

cet. 1) De alio negotiorum gestore, qui prohibente domino, rerum administrationi sese immiscuit, dubitatum quoque est, an pro impensis, quas in res fecerit, habeat aliquam aduersus dominum actionem. 2) Pollicebantur eam quidam directam, uel saltem utilem, alii negabant utramque. 3) Est, quod suspicemur, *Proculum*, actionem sin minus directam, saltem utilem, dedisse. In simili enim fere specie, apud Paulum, de huiusmodi negotium gerente *Proculus* ait: 4) *Si denuntiaueris tibi, ne seruo a me praeposito crederes . . . si in rem meam uersum sit, nec uelim, quo locupletior sim, soluere, replicari de dolo malo oportet: nam uideri me dolum malum facere, qui ex aliena iactura lucrum quaeram.* Nam, quod replicae meminit *Proculus*, indicat, eundem, cui haec datur, antea actione contra aduersarium expertum, et exceptione repulsum fuisse. *Iuliano* uero, cuius sententiam *Iustinianus* probat, contra ea uisum, tali negotiorum gestori nullam actionem dandam esse. 5) Huius sententiae analogae, eiusdem *Iuliani*, extat apud *Vlpianum*: 6) *Iulianus libro tertio tractat, si ex duobus sociis, alter me prohibuerit administrare, alter non, an aduersus eum, qui non prohibuit, habeam negotiorum gestorum actionem? Mouetur, quod si data fuerit aduersus eum actio, necesse erit, et eum pertinere, qui uetuit: sed et illud esse iniquum, eum, qui non prohibuit, alieno facto liberari, quum si mutuam pecuniam alteri ex sociis, prohibente socio, dedissem, utique eum obligarem. Et puto, secundum *Iulianum* debere dici, superesse contra eum, qui non prohibuit, negotiorum gestorum actionem, ita tamen, ut is, qui prohibuit, ex nulla parte, neque per socium, neque per alium aliquid damni sentiat.* Videtur uero *Iuliani* sententia, ab antiquis etiam, *Proculi* opinioni praelata fuisse. Ei enim subscribunt *Pomponius* et *Paulus*: 7) *Vlpianus* uero eam ferme

G 2

pro

1) l. 19. §. 1. e. 2) in l. ult. C. d. N. G. 3) Ib. et in l. 40. d. mandati.
4) V. l. 17. §. 4. d. in iustitia actione. 5) V. d. l. ult. C. d. neg. gest.
6) in l. 8. §. 3. d. N. G. 7) in l. 40. mandati.

pro regula habet, cum de eo, qui prohibente herede testatoris funus extulerit, *et generaliter*, inquit, *puto, iudicem iustum, non meram negotiorum gestorum actionem imitari; sed solutius aequitatem sequi, cum hoc ei et rationis natura indulgeat.* 1)

De periculo
rei, iudicio
petitae, post
litem con-
testatam.

V. Accepto iudicio, si de re exhibenda actum sit, quae dein, sine dolo malo et culpa possessoris interierit, an tanti damnandus sit possessor, quanti actoris interfuerit, per eum non effectum, quo minus tunc, cum iudicium acciperetur, res exhiberetur, dissensio quoque fuit. 2) *Proculus* distinxisse uidetur, et tum demum actionem, in id, quod interest, dedisse, si talis res fuisset, e. g. mancipium, quam actor, puta uenalitarius, ut obtinuisset, statim uendidisset. 3) *Cassius* contra sensit, et iniquum, ut uidetur, putauit, possessorem eius rei damnari, quae post litis contestationem, sine dolo possessoris interiisset, idque indistincte. Hanc controuersiam generaliter oratione sic definiuerat *Hadrianus*, ut post acceptum iudicium id actori praestaretur, quod habiturus fuisset, si eo tempore, quo petatum esset, restitutum fuisset. 4) Quae tamen oratio durior uidetur *Paulo*, qui mediam uiam ingressus, *Cassii* sententiam, in possessore malae fidei, e. g. praedone, *Proculi* uero opinionem, in bonae fidei possessore, admittendam dicit. 5)

De usufructu
dubita-
tiones tres.

VI. De usufructu uarias dubitationes sustulit *Iustinianus*, 6) quarum eas seligam, quas iam inter diuersas scholas agitatae esse, probabili argumento constat. Primum quaesitum est, usufructu habitationis legato, cui similis sit, utrum usui, an usufructui, an neutri eorum, sed ius proprium, et specialem naturam sortiatur: dein an possit is, cui habitatio legata sit, eandem uel locare, uel uindicare. 7) Usui, quem qui solum habet, nulli eum uendere, aut locare, aut concedere usuarius potest, 8) hunc usumfructum, similem dixisse, uidetur *Sabinus*. Dicit enim

1) V. l. 14. §. 13. d. religios. 2) l. 12. §. 4. ad exhib. 3) V. l. 40. pr. de hered. petit. 4) ib. 5) lb. 6) in l. 12. 13. 14. 15. 16. et ult. C. de usufr. et habit. 7) in d. l. 13. 8) V. l. 11. d. usu et habitat.

enim *Pomponius* in *libris ad Sabinum*, habitationis exceptione, siue temporali, siue ad mortem eius, qui accepit, usum uideri exceptum. 1) Forſan inde *Proculi* opinionem retulit *Marcellus*, qui ſaepe in ſententiam eius it, quando exemplo uſusfructus, eam quoque locari poſſe, aſſeuerauit. 2) Ceterum eiusmodi tamen eſt haec dubitatio, quae generali ſcholarum diſſenſu agitata uideri, non debeat. *Iauolenus* enim *Priscus*, et *Priscus Neratius*, ille *Sabinianus*, hic *Proculianus*, alicubi conſentiunt, propriam habitationis naturam eſſe: 3) ſi modo lectio uitio caret. Quod enim ibi legitur, *et Priscus (et) Neratius putant*, cum particula *et* uncis incluſa, ſuſpecta merito ſit, duarum literarum damno, *Priscus Neratius* legendum uideri poſſet audacioribus, *et Priscus Neratius*, inuerſo nominum ordine, hic dici, qui alias *Neratius Priscus* appellatur; ut qui communiter *Antistius Labeo*, ſaepe *Labeo Antistius* dicitur. Hanc controuerſiam *Iuſtinianus* decidens, conſtituit, uſumfructum quidem habitationis, nec uſui, nec uſufructui ſimilem; ſed aliquod ius ſpeciale conſtituere, ita tamen, ut locari poſſit. 4) Similem coniecturam adhibere licebit ſpeciei conſtitutionis ſequentis, 5) in qua, ſi quis fundum alicui teſtamento reliquerit, ita, ut uſusfructus apud heredem maneat, iterum dubitaſſe antiquitatem imperator dicit, an utile ſit huiusmodi legatum. Pro utili ſtat *Iulianus*, forte ex ſcholae *Sabinianae* ſententia. 6) Ait enim: *Fundus, detracto uſufructu, legatus eſt Titio, et eiusdem fundi uſusfructus Sempronio ſub conditione. Dixi, interim cum proprietate uſumfructum eſſe; licet placeat, cum, detracto uſufructu fundus legatur, apud heredem uſumfructum eſſe: quia pater familias, cum, detracto uſufructu, fundum legat, et alii uſumfructum ſub conditione, non hoc agit, ut apud heredem uſusfructus remaneat.* Qua ratione *Sidonius* dicit: 7) uidetur etiam tibi tranſmiſſa proprietas, cui

G 3

usus

1) V. l. 32. de uſufructu quae eſt *Pomponii*, ex Lib. XXXIII. ad *Sabinum*
 2) in §. 5. l. d. uſu et habit. 3) in l. 10. §. 2. d. uſu et habit. 4) in
 c. l. 13. C. d. uſufr. 5) l. 14. e. 6) in l. 4, ſi uſufr. pet.
 7) LX, cp, 11.

usus, absque temporis fixi praescriptione transmissus est. Iam si a Sabinianis, ad contrariam scholam concludere licet, uerisimile, Proculianos inutile hoc legatum putasse, argumento, quod et Iustinianus ipse addit, eo, quod et secundus heres, et deinceps, successores unius uideantur, et ita extinguere huiusmodi usufructus non possit. Probat uero Iustinianus Sabinianorum sententiam, et constituit, eiusmodi usumfructum firmum esse, et una cum primo herede finiri. Porro quaesitum est, si usufructus, domino, per seruum fuerit acquisitus, et pars huius serui, ad alium peruenerit, utrum omnis usufructus, qui antea per seruum ad dominum peruenerat, apud eum remaneat, an totus tollatur, uel ex parte tantum diminuatur. 1) Nouissima harum sententiarum Iuliani fuit, 2) quod indicio est, feruentibus adhuc sectis, de hac specie dubitatum fuisse: sed utrum ex Sabini sententia, id dixerit Iulianus, ita, ut opiniones reliquae duae, dissentientibus inter se Proculianis tribuendae sint, an forte noua, aut singulari ratione id ipse protulerit, definire non licet. Sunt adhuc aliae duae controuersiae huc pertinentes, quarum dissidia quidem ex libris Sabinianis repetuntur, sed quae distinctim suis auctoribus retribuere, similiter procliue non est. 3)

De conditione in debiti alternatiua.

VII. De conditione indebiti controuersia fuit, in alternatiua sub disiunctione debito, si utrumque per errorem soluatur, utrius sit electio, an eius, qui dederit, quod uelit condicere, an eius qui acceperit, quod uelit reddere? 4) Debitoris quidem, in alternatiua, electionem esse, constans iuris regula postulat; 5) sed quam, sententiae suae, utraque schola reciproco argumento praetendebat. Sabiniani enim promissori, ut uidetur, electionem addicebant, quia idem et debitor fuisset, et ab initio illius lubitu stetit, quod soluere uellet. Certe haec sententia Iuliano ab imperatore tribuitur, 6) et eius simile quid occurrit, in fragmento aliquo eiusdem 7) Iuliani: Cum is, qui

1) in l. 15. C. d. usufr. 2) lb. 3) in l. ult. C. e. et l. ult. C. d. seruit. et aqua. 4) V. l. pen. C. d. cond. indeb. 5) V. l. 106. d. V. O. l. 34. §. 6. d. contr. empt. l. 10. §. ult. d. iure dot. 6) in d. l. pen. 7) l. 32. pr. d. cond. indeb.

qui Pamphilum, aut Stichum debet, simul utrumque soluerit, si posteaquam utrumque soluerit, uterque, aut alter, ex his desit in rerum natura esse, nihil repetet; id enim remanebit in soluto, quod superest. Contra ea Proculiani stipulatori ius eligendi tribuebant, quod, etsi apud promissorem electionem ab initio fuisse, concederent; tamen ex eadem regula inuertendam sententiam, et iam eum, qui accepisset, debitorem dicendum esse, contenderent: et inde ipsius quoque, quod uellet reddere, arbitrio relinquendum esse, putarent. 1) Sed et si post soluta quinque, et Stichus soluatur, et malim ego habere quinque, et Stichum reddere, an sim audiendus, quaerit Celsus, et putat, nam esse quinque conditionem: quamuis utroque simul soluto, mihi retinendi, quod uellem, arbitrium daretur.

VIII. Mandatarius quoque, qui mandati fines excessit, an habeat actionem mandati, disputatum est. Sabino et Cassio placuit, huiusmodi procuratorem, cui, exempli causa, mandaueris ad aureos usque centum, ut fundum emeret; si pluris emerit, non habere tecum actionem, etiamsi usque ad centum saltem, tecum agere uelit. 2) Nam iniquum esse aiebant, non esse tibi cum illo actionem, si nolit, illi uero, si uelit, tecum esse; 3) quae sane ratio, magna et grauis uidetur Cuiacio. 4) Proculus uero benigniorem sententiam secutus, hactenus procuratorem mandati actionem habere statuit, quatenus rogatus esset: 5) quia eo usque id fecisset, quod mandatum est, quam sententiam contra Sabinum, ut est ad humanitatem et beneuolentiam procliuis Iulianus, ipse sequitur: 6) et quae deinde quoque generaliter obtinuit. 7)

Demandatario, qui mandati fines excessit.

IX. Mandato affinis est ratihabitio, de qua notandum ueterum dissidium prodit imperator. 8) Ambiguum enim inter ueteres fuisse, dicit, si filius familias citra patris uoluntatem pecunias creditas acceperit, postea autem pater ratihabuerit

De ratihabitione patris; an ea filium ipsum in obligatione constituat?

1) in l. 26 §. 13. e. 2) §. 8. l. de mand. 3) l. 3. §. ult. mand. 4) Obseruat. XII. 34. 5) in d. §. 8. l. d. mand. 6) in l. 33. mandati. 7) d. §. 8. l. d. mandato i. l. 4. mandati. 8) in l. ult. C. ad SCtum Macedon.

contractum, an ratihabitio retrotrahatur, et filiusfamilias obnoxius firmiter constituatur. Videntur uero *Sabiniani* inde ratihabitionem retrotraxisse, quod naturalis, in filio, adesset obligatio, quae eorum sententia elicitur ex fragmento *Vlpiani*, e libro quadragesimo tertio ad 1) *Sabinum*: *Nec seruus quicquam debere potest, nec seruo potest deberi. Sed cum eo uerbo abutimur, factum magis demonstramus, quam ad ius ciuile referimus obligationem.* In contractibus enim, filiusfamilias, et serui, conditio fere eadem erat. His probabili coniectura consequens est, *Proculianos* putasse, filiumfamilias, contra quem actio, propter senatus consultum *Macedonianum*, nulla erat, cum ab initio non esset obligatus, nec patris ratihabitione posse obligari. 2)

De em-
ptione
uenditione
dissidium
qua duplex.

X. Sed nulla fere celebrior *Sabinianorum* et *Proculianorum* controuersia, quam, quae de emptione uenditione incidit, quam sine numis aliquando perfici posse, *Sabiniani* putabant. Utuntur uero *Sabinus* et *Cassius*, apud *Paulum* 3) *Homero* teste: qui exercitum *Graecorum* aere, ferro, hominibusque uinum parasse refert: 4)

Ἐνθεν ἄρ' ὀϊνίζοντο καρηκομόωντες Ἀχαιοί
Ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι, δ' αἶθωνι σιδήρῳ,
Ἄλλοι δ' ῥινοῖς, ἄλλοι δ' αὐτοῖσι βόεσσιν
Ἄλλοι δ' ἀνδραπόδεσσιν.

Illud enim ὀϊνίζοντο, uerbo *emebant* interpretabantur *Sabiniani*, argumento parum idoneo, quod et *Paulo* uidetur. Hoc ipsum enim uerbum ὀινίζοντο, uinum parabant, aut comparabant significare uidetur, non uinum emebant. Certe *Plinius*, ut ex libris manu exaratis, obseruat *Cuiacius*, uerbo mutandi utitur, in eorum uersuum interpretatione. Ait enim: 5) cum res ipsae permutabantur inter se, sicut et *Troianis* temporibus factitatum *Homero* credi conuenit. Ita enim, ut opinor, commercia uictus gratia inuenta. Alios coriis bouum, alios ferro captiuisque rebus

1) in l. 41. de peculio. 2) V. Merill. in exposit. decis. 2. 3) V. l. 1. d. contr. empt. 4) *Iliad*, H, u. 482. 5) *Plin.* XXXIII, c. 1,

rebus mutasse; tradit, non, 1) ut uulgo, *emptitasse*. *Nerva* contra, et *Proculus*, ut aliud esse *uendere*, aliud *emere*, sic aliud esse *pretium*, aliud *mercem*, putabant, in quarum scilicet permutatione discerni nequeat, uter emptor, uter uenditor sit. Et hi ipsi, ut in institutis imperator inquit, 2) aliis Homericis uersibus adiuuabantur, forte illis, quos in pandectis secundo loco refert Paulus. 3)

Ἐνθ' αὖτε Γλαύκῳ Κρονίδης φρένας ἐξέλετο Ζεύς,
Ὅς πρὸς Τυδείδην Διομήδεα τέυχ' ἀμείβειν.

Idem Paulus, ueriores *Neruae* et *Proculi* sententiam dicit; pro *Sabinianorum* sententia autem, magis illud adduci putat, quod idem poëta dicit: 4)

ΠΡΙΑΤΟ κτεάτεσσιν εἰσίν.

Nam *πρίασθαι*, proprium est *emptionis* uerbum, non *permutationis*. Obtinuit uero *Proculianorum*, ut merebat, sententia, quam et imperatores *Diocletianus* et *Maximianus* confirmarunt. 5) Illud quoque de *emptione* uenditione quaesitum est, an constet, si in arbitrium tertii pretium collatum sit, puta, quanti *Titius* aestimaret, arbitrareturue, atque is definire, uel nolle, uel non posset. 6) Videntur *Sabiniani* putasse, adesse uenditionem; quasi pretium non tam in arbitrium *Titii*, quam uiri boni collatum sit, eiusque sententiae uestigium est in fragmento *Vlpiani*, ex libro 25. ad *Sabinum*. 7) Placuit itaque ueteribus, magis in uiri boni arbitrium id collatum uideri, quam domini. 8) *Proculiani* contra, non aliter, ut uidetur, constare huiusmodi uenditionem, putabant, quam si *Titius* aestimasset, quasi inesset conditio, quae, nisi aestimaret, deficeret, eamque sententiam sequitur *Iustinianus*, hanc controuersiam decidens. Huius sententiae, in specie parum absimili, non obscurum uestigium extat, in fragmento *Celsi*: 9) Si coita sit societas, ex his parti-

H

bus,

1) Hanc lectionem quoque annotauit *Dalechampius*. 2) in §. 2. I. d. E. et V. 3) ex *Iliad.* Z. u. 234. 4) *Odyss.* A. u. 430. 5) in l. pen. C. d. rer. permut. 6) §. 1. I. d. E. V. 7) in l. 7. d. contr. empt. 8) l. ult. C. d. contr. empt. 9) l. 75. pro socio.

bus, quas Titius arbitratus fuerit, si Titius, antequam arbitra- retur, decesserit, nihil agitur, nam id ipsum actum est, ne ali- ter societas sit, quam ut Titius arbitratus sit. Emptioni uen- ditioni saepe adiicitur pactum legis commissoriae, quo, cum re- soluatur interdum contractus, et inempta intelligatur res, quae- situm est, quae actio adhibenda sit, ad rem uenditam repetendam, an uenditi, an praescriptis uerbis. Ex uendito actionem competere, iam Imperatores Antoninus et Seuerus rescripse- runt, 1) nec inde apertum dissidii in pandectis uestigium appa- ret, nisi in specie agnata, in resoluenda scilicet emptione, sub con- ditione inita. Hic enim ex empto actionem dant Sabinus, 2) et Iulianus: 3) Labeo contra, 4) et Proculus, 5) actionem praescriptis uerbis concedunt, quas actiones, ob probabilem utrin- que rationem, ambas admittit Alexander. 6) Similis haec con- trouersia ei, quam totam Iauolenus exponit: 7) *Fundi partem dimidiam, ea lege uendidisti, ut emptor alteram partem, quam retinebas, annis decem certa pecunia, in annos singulos condu- ctam habeat. Labeo et Trebatius negant, posse ex uendito agi, ut id, quod conuenerit, fiat. Ego contra puto: si modo ideo ui- lius fundum uendidisti, ut haec tibi condictio praestaretur, nam hoc ipsum pretium fundi uideretur, quod eo pacto uenditus fue- rat. Eoque iure utimur.* Scilicet Iauolenus conuenienter sen- tentiae Sabini, aliter ac Labeo, putat, uenditi actionem esse. No- tum uero, inter actionem empti, et praescriptis uerbis, illud inter- esse, quod illa bonae fidei, haec uero stricti iuris sit.

*De usuca-
pione pi-
gnoris, cre-
ditori a de-
bitore sur-
repti.*

XI. Quae de possessione pignoris inciderit quaestio, infra dicam. Hic eam dubitationem exponere lubet, quae de pignore, creditori a debitore surrepto, agitata est. Quaesitum scilicet, an talis res, a debitore distracta, usucapi possit. Affirmat id *Cassius* apud Paulum, 8) eo, quod res in potestatem domini, qui pignori dederit,

1) V l 4. pr. de lege commissoria. 2) in l. 6. de rescind. uendit. 3) in l. 11. § 6. d. actionibus empt. 4) l. 50. d. contrah. empt. 5) l. 12. d. praeser. uerbis. 6) in l. 2. C. d. pact. inter empt. et uendit. 7) in l. 79. d. contrah. empt. 8) in l. 4. §. 21. d. usurp. et usuc.

dederit, peruenisse uideatur. Negat *Labeo*, 1) nisi pignus in potestatem creditoris redierit, et ita uitium purgatum sit: quam sententiam, ut communiter receptam, tuetur *Philippus* imperator: 2) *Cum sit probatum*, aiens, rem pignori fuisse obligatam, et postea a debitore distractam; palam est, non potuisse eam, quasi furtiuam, usucapi.

XII. Quod filium familias, sine patris auctoritate promittentem, naturaliter obligari, *Sabiniani* dicebant, idem quoque de pupillo sensisse uidentur. *Iulianus* enim aperte in mutuo naturalem obligationem pupilli agnoscit, 3) forte, quod existimaret, pupillum, qui mutuam pecuniam sumat, iam aliquem intellectum habere, quemadmodum pupillum furtum facere posse affirmat, 4) si iam doli capax sit. Idque exinde fluxisse potest, quod pubertatem, non solum corporis, sed et animae facultate, *Sabini* schola metiretur. Contrarium *Neratium* *Proculianum* dixisse 5) deprehendimus, qui pupillum sine tutoris auctoritate promittentem, nec natura debere ait, forte, quod usum rationis, cum generandi facultate, non nisi expleto anno decimo quarto, masculis competere, crederet. Ex hac scholarum differentia, *Vlpiani* quoque et *Licinii Rufi* dissidium deriuandum est, quorum is pupillum naturaliter obligari affirmat, 6) hic uero negat. 7) Fatendum tamen, huius iurgii ueterum neminem meminisse, idque solum ex contrariis *Iuliani* et *Neratii* fragmentis elici. De substantia pupilli quoque, quam tutor ad maiorem quantitatem dicendo reduxerit, ueteris iuris dubitationem decedit *Iustinianus*, 8) sed quam inter sectas agitatam fuisse, hodie non constat.

De obligatione naturali pupilli.

XIII. Tutori succedat curator: cuius intercessio, utrum in mediis furoris interuallis, furioso maneat, an cum furore finito, morbo iterum adueniente, redintegretur, antiquitas disputasse dicitur. 9) *Sabinus* et *Cassius*, qui tutelam diuidebant, ita,

De interuallis curae furiosi.

H 2

ut

1) in l. ult. e. 2) in l. 6. C. d. usucap. pro emptore. 3) in l. 42. d. iurei. 4) in l. 23. d. furtis. 5) in l. 41. d. condict. indeb. 6) l. 1. §. 1. d. nouat. et delegat. 7) in l. 59. d. obligat. et act. 8) l. ult. C. arbitr. tut. 9) in l. 6. C. d. cur. furiosorum.

ut tutorem singulas res, per tempora, uelut ex pluribus causis, obligari dicerent, 1) curae quoque tempora uidentur diuifisse, et putasse, si furiosus sanitatem receperit, ipso iure finiri curam; redintegrari, cum in furorem reciderit. *Proculiani* e contrario, ut unam esse tutelam dixisse uidentur, quae plura habeat interualla, quam sententiam *Vlpianus* libro decimo tertio *disputationum* retulit; 2) sic unam quoque furiosi curam forte esse dixerunt, quae nec finiatur sanitate furiosi, nec redintegretur, eo in morbum relabente, etsi cum furore ipso habeat interualla. Alia ex hac dubitatione quaestio fluxit, nimirum, an furiosus, in suis dilucidis interuallis, testamentum condere possit. 3) *Proculiani*, qui propter ambiguam, ut putabant, furiosi sanitatem, curam manere rebantur, id negasse uidentur, cum *Sabiniani*, qui hic eundem furoris et curae finem putabant, illud forte affirmarent.

De testa-
mento ru-
pto, nato
posthumo.

XIV. De posthumo, qui uoce non emissa, huic luci subtractus fuerit, an ruptum faciat testamentum, ueterum animos turbatos fuisse, dicit imperator; et *Sabinianos*, quorum sententiam ipse probat, existimasse, addit, si uiuus natus fuerit, etsi uocem non emisit, rumpi testamentum; 4) quam sententiam *Vlpianus*, libro nono *ad Sabinum* ita retulit: 5) *quid tamen, si non integrum animal editum sit, cum spiritu tamen, an adhuc testamentum rumpat, et hoc tamen rumpit.* Scilicet naturalem rationem sequebantur *Sabiniani*, qua uita non ex uoce, sed ex spiritu colligitur, qua et aegrotos quosdam, quibus, ut saepe fit, uox multo ante, quam spiritus intercluditur, uiuere adhucdum nemo negat. *Proculiani* contra, dubiae forsitan uitae illud animal esse putabant, quod nec uagitu testari possit, se intellexisse, diu se lucem salutasse, *Merillius* egregia multa huc pertinentia collegit, 6) quae eo fere tendunt, *Sabinianos*, quod cum *Platonicis*, foetum iam in utero animal esse crederent, satis

1) l. 37. pr. d. administrat. et periculo tutor. 2) in l. 45. d. excusat. tutor
3) in l. 9. C. qui testament. fac. poss. 4) in l. penult. C. d. posthum. hered. instituend. 5) in l. 12. §. 1. d. liberis et posthum. 6) ad decis. 28.

satis esse existimasse, si cum spiritu edatur, nec exigi debere, ut uocem emittat. *Proculianos* e contrario, quod ex Stoicorum placitis, huiusmodi foetum pro parte uiscerum haberent, putasse, non prius eum animal fieri, et testamentum rumpere, quam cum uocem emiserit. At, cum Platonis sententia, sine idoneo rei argumento, sola coniectura Sabinianis tribuitur, facile apparet, ingeniosum uiri eruditi commentum, si obrusam adhibeas, euanescere. Porro, cum incertis personis, neque legata, neque fideicommissa olim relinqui concessum esset, 1) quaesitum est de nondum nato, quem, ut posthumum testator instituerit, et qui uiuo eo in lucem editus sit, et uice uersa, de eo, qui posthumus natus, ita uero institutus sit, si uiuo patre nascatur, an rumpant testamentum? Sabinianorum sententiam forte Iulianus refert, 2) qui, si pater, inquit, filium impuberem heredem scripserit, et ei substituerit, si quis sibi post mortem natus erit, deinde uiuo patre posthumus natus fuerit, testamentum uiuo rumpetur, quem et Pomponius 3) et Paulus 4) sequuntur, ratione, ut Cuiacius ad Paulum obseruat, 5) ea, quia, qui post mortem institutus est, ex iure civili antiquo succedit, qui post testamentum, ex lege Velleia, quae reciprocari non placebat. *Proculianorum* sententiae uestigium quidem non extat, sed tamen haec esse potuit, neutrum rumpere testamentum, quod filius institutus praeteritus dici non possit, siue uiuo patre, siue post mortem eius nascatur. Ceterum attigisse hic sufficiat difficillimam quaestionem, cuius imperator meminit, 6) et cui decidendae, ut ipse sub initium fere agnoscit, impar fuit: quidam cum testamentum conderet, duobus heredibus scriptis, unum quidem ex parte heredem instituit; seruum autem suum, cuius et nomen addidit, ex reliqua parte sine libertate scripsit heredem: et postea eundem seruum alii legauit, uel post institutionem

H 3

tionem

1) in l. ult. C. de postum. hered. instituend. 2) in l. 26. d. uulgari et pupill. substit. 3) in l. 10. de liberis et posthum. 4) lib. 3. sent. de instit. hered. §. 3. 5) Cuiacius ad h. l. 6) in l. penult. pr. cod. de necess. seru. hered. instit.

tionem heredis, seruum per legatum alii assignauit, et tunc heredem eum sine libertate instituit. Dubitabatur, si huiusmodi legatum uel institutio aliquas uires posset habere, et cui acquiratur legatum uel institutio. Etenim nulla superlunt uestigia, e quibus uel hariolando suam cuius auctori sententiam restituere liceat; unde sufficiat dixisse, Iustinianum, cum soluere nodum non posset, discidisse, et seruo cum libertate hereditatem addixisse.

Testamen-
tum patris,
et substitu-
tio pupilla-
ris unumne
an duo sint
testamen-
ta?

XV. In pupillari substitutione, cum pater sibi, deinde filio impuberi testamentum scribit, unumne, an duo habenda sint testamenta, itidem ambiguum fuit; quod suadet fragmentum libri primi epistolarum Iauoleni: 1) *me illud maxime mouet, quod praeceptoribus tuis placet, unum esse testamentum.* Colligunt ex iis plerique interpretes, Sabinianorum hanc fuisse sententiam, quod consulenti oratio ad Iauolenum, Sabinianum, dirigatur, cui ipse deinde respondeat. Verum aliud uisum Merillio, 2) qui haec uerba de Iauoleno, respondente consulenti cuidam Proculiano, accipit, et Proculianos huiusmodi testamentum pro uno, Sabinianos pro duobus habuisse, autumat. Verum tamen nihil adfert V. CL. quod a communi opinione nos recedere cogat, cum *Neratius*, quem ex Proculi schola testem adducit, non ideo eundem, qui patri heres extiterit, filio quoque impuberi necessarium heredem esse dicat, quod *unum* putet testamentum, sed quod coniunctae sint hereditates. 3) Ipse quoque Iauolenus, quod substitutum testamento, non aliter creditoribus patris obligat, quam postquam pupillus paternae se immiscuerit hereditati, non duo testamenta, sed duas hereditates dicit. Recte uero dici, eum ex uno testamento duas hereditates dare, euincit fragmentum Vlpiani: 4) *Licet enim unum testamentum sit, alia tamen atque alia hereditas est.* Dicamus ergo auctoritate laudatae

1) l. 28. d. rebus auctorit. iud. possid. 2) obseru. lib. 5. cap. 29. 3) in l. 59. de acquirend. uel omitt. hered. 4) V. l. 2. §. 2. d. hered. uel act. und.

datae epistolae Iauoleni, 1) *Sabinianos pro uno, et consequenti coniectura, Proculianos pro duobus testamentis, stetit.* Ex hoc diffidio et illa forsan controuersia fluxit, quam Iustinianus demum decidit: *an seruus, in patris testamento, directis uerbis liber esse iussus, deinde in filii testamento pupillo substitutus, pupillo existat heres necessarius.* 2) Hoc enim qui negabant, duo testamenta esse aiebant, et inde eum, qui in secundo substitutus esset, ex primo, tanquam ex alia causa liberum, non esse heredem necessarium aiebant: contra ea, qui hanc quaestionem affirmabant, unum esse testamentum dicebant, et inde, quod eodem et libertatem et hereditatem accepisset, necessarium heredem dicebant, quam opinionem et Iustinianus sequitur. Alius ueteris dubitationis mentio in codice fit, *an, cum quis duobus impuberibus filiis suis, heredibus institutis, adiecerit: si uterque impubes decesserit, illum sibi heredem esse; uoluerit, substitutum admitti, cum uterque filius eius in prima aetate decesserit, an alterutro decedente, illico substitutum in eius partem succedere;* 3) et additur, *Sabino placuisse, substitutionem tunc locum habere, cum uterque decesserit.* Forte igitur *Proculiani*, quod pater filios non inuicem substituisset, substitutum potius, quam fratrem ad hereditatem admittendum putabant. Porro, huc ea quoque controuersia deferenda est, quam in lege sequenti codicis decidit imperator. 4) Ait ibi: *si quis duobus heredibus institutis, filio suo impuberi eos una cum alio tertio substituerit, et uerba testamenti ita composuerit, quisquis mihi heres erit, et Titius filio meo heres esto, secundum quod apud Vlpianum inuenimus, mortuo impuberi filio, quaerebatur, quomodo ad substitutionem uocentur tres substituti, utrumne duo priores, qui et patri heredes fuerant scripti in dimidiam; an tres substituti, unusquisque ex triente, ad substitutionem uocentur.* Qui hic duos semisses faciendos esse putabant, sine dubio *Proculiani* erant, quorum princeps Labeo

1) in d. l. 28. d. reb. auct. iud. possid. 2) l. antepen. C. de necessar. seru. hered. instit. 3) in l. penult. C. d. impub. et aliis substit. 4) l. ult. eodem.

Labeo, in eadem specie, sic diuidendam hereditatem 1) affirmat: qui trientes concedebant, erant Sabiniani, ex quorum mente Iulianus in eadem specie uirilem partem Titio substituto addicit. 2)

De iure de
liberandi.

XVI. Fuit et de iure deliberandi ueterum dubitatio, quam sustulit imperator Iustinianus. 3) Exponit eam sequenti modo: *Si impuberem quis filium suum heredem ex parte instituit, et quendam extraneum in aliam partem, quem pupillari-ter substituit: et postquam testator decessit, pupillus quidem patri eius heres extitit, extraneus autem hereditatem adiit, et postea adhuc in prima aetate pupillus constitutus, ab hac luce subtractus est si possit heres, ex principali testamento factus, pupillarem substitutionem repudiare.* Proculianorum sententia apud Neratium inuenitur: 4) *Qui patri heres extitit, si idem filio impuberi substitutus est, non potest hereditatem eius praetermittere,* ubi et rationem addit, *quod scilicet coniunctae sint hereditates*; cum forte Sabiniani, etsi unum patris et filii testamentum putarent, duas tamen causas et duplices hereditates existimarent, quarum alia adiri, alia repudiari posset.

De iure co-
dicillorum.

XVII. De iure codicillorum, *Sabini et Cassii et Proculi* controuerfiam ex libris Viuiiani repetit Scaeuola in quaestione sequenti: 5) *an legata, quae, posteaquam instituti mortem obie-runt, codicillis adscripta, uel adempta sunt, a substitutis debe-antur, id est, an perinde datio et ademptio etiam hoc tempore codicillis facta, ualeat, ac si testamento facta esse.* Sabiniani existimabant, perinde ualere ademptionem dationemque legato-rum, atque si testamento scriptae essent, et utebantur collectio-ne huiusmodi: legatum parte aliqua testamenti datum, substitu-to debetur, ademptum a substituto non debetur; codicilli sunt pars testamenti, ergo legatum codicillis relictum a substituto debetur, ademptum non debetur. Codicilli enim, ut est apud Scaeuo-

1) in l. 9. de uulgari et pupilli. substit. 2) in l. 32. eodem. 3) in l. 22. C. d. iure liber. 4) in l. 59. d. acquirend. uel omittend. hered. 5) in l. 14. de iure codicill.

Scaeuolam, pro parte, aiunt, testamenti habentur, obseruationemque et legem iuris inde traditam seruant, id est, obseruatio et ius eorum ex testamento pendent, et, quae in iis scripta sunt, perinde ualent, ac si in testamento scripta essent. Proculiani contra ea existimabant, non esse in hac specie referendos codicillos ad testamentum. Sabinianorum enim collectioni, ex sententia Proculi, occurrit Scaeuola, proferens similem casum, quo codicilli non referuntur ad testamentum, ut, si mortuo legetur codicillis, qui uixerit testamenti tempore, cuiusmodi legatum ipse *Iulianus*, Sabinianus, pro non scripto habet. 1) Deinde instat, in proposita specie tam esse pro non scripto, quod a mortuo, quam quod mortuo datur, quia heres, ad quem sermonem conferat, in rebus humanis non est; ac proinde data legata non deberi a substituto, quasi nec ab substituto data, nec ab instituto, qui mortuus erat dationis tempore; adempta deberi, quasi ab instituto data, et a substituto repetita, quia nec sunt adempta a substituto, nec ab instituto, qui mortuus erat ademptionis tempore.

XVIII. De legatis dubium fuit inter diuersae scholae principes, bonorum parte legata, utrum rerum partes, an aestimatio debeatur. *Sabinus* et *Cassius* aestimationem, *Proculus* et *Nerua* partes esse legatas existimarunt. 2) Hinc iuniores, *Pomponius* puta 3) et *Scaeuola*, 4) heredi succurrendum putant, ut ipse eligat, siue rerum partes siue aestimationem dare malit. De area quoque legata, cui, antequam adiretur hereditas, inaedificatum sit, an cum ea aedificium debeatur, an neutrum, diuerse sentiunt *Celsus* et *Iauolenus*. Ille enim, *area*, inquit, 5) *legata*, si inaedificata medio tempore fuerit, ac rursus area sit, quam tunc peti non poterat, nunc tamen debetur, aream, innuens, peti non posse, nisi aedificio diruto. Hic contra, si *areae* legatae, ait, 6) post testamentum factum aedificium impositum

I

est

1) in l. 2. §. 1. d. iure codicill. 2) in l. 16. d. legat. I. 3) ib. 4) in l. 32. §. 8. d. usu et usufr. leg. 5) in l. 79. §. 2. d. legat. III. 6) in l. 39. d. leg. II.

est utrumque debetur, et solum, et superficies, significans, solo cedere debere aedificium. 1) Vlpianus mediae sententiae fuit, et de uoluntate testatoris dispiciendum putauit: *si areae legatae domus imposita sit, debetur legatario, nisi testator mutauit uoluntatem*. 2) In diuisione legatorum, diuersam quoque proportionem diuersae scholae sequuntur. Quaestionem sequentem imperator refert: 3) *si quis cuidam agrum Cornelianum in solidum legauerit, deinde alii partem eius dimidiam, quartam portionem primus, quantam secundus consequatur*. Videntur uero Sabiniani, ei, cui totus fundus legatus esset, duplo maiorem partem addixisse, quam cui dimidius, ita, ut ille bessem, hic trientem haberet: ut alias fere a Sabino 4) et Iuliano 5) factum legimus. Proculiani e contrario, quod, cum testator ex duodecim unciiis fundi Corneliani sex uncias ademisset, quas ultimo heredi scripto legasset, tantum remanerent sex unciae, eandem utriusque partem, nempe dimidiam, ut uidetur, esse putarunt. Porro *legata et fideicommissa an relinqui possint ab eo, qui pupillo exheredato substitutus est, dubitatum esse*, narrat imperator; 6) uerum aboleuerunt pandectarum architecti sententiae eius, quam imperator improbat, uestigia, nec inde supersunt indicia, nisi opinionis illius, quam Iustinianus sequitur, inter quae eminet fragmentum *Iuliani ex libro sexagesimo primo digestorum eius*. 7)

Quid de regula Catoniana senserint diuersae sectae?

XIX. Regula Catoniana ex iis forte est, quas Sabiniani, ueterum auctoritatem sequi amantes, 8) magis quam Proculiani amplexi sunt. Refert eam *Iauolenus* Sabinianus, 9) eaque *Iulianus* utitur apud *Maecianum*, 10) et Vlpianus in libris ad *Sabinum* saepius. 11) *Celsus* e contrario, Proculianus, eam uili pendit, quin plane falsam dicere audet. 12) Ait enim: *Catoniana*

1) ut est in l. 7. §. 12. d. A. R. D. 2) in l. 44. §. 4. d. leg. I. 3) V. l. 23. C. d. legat. 4) in l. 80. d. leg. I. 5) in l. 13. d. lib. et post. 6) in l. 24. C. de leg. 7) in l. 87. §. 7. ad leg. Falcid. 8) V. supra C. VII. §. 4. 9) in l. 201. d. R. l. 10) in l. 86. d. condit. et demonstr. 11) in l. 4. d. R. C. quae est ex libro 10. ad *Sabinum* §. 2. in l. 5. e. quae est ex libro 22. ad *Sabinum*. denique in l. 41. d. legat. l. quae est, ex libro 21. ad *Sabinum*. 12) in l. 1. d. reg. Cat.

miana regula sic definit, quod, si testamenti facti tempore decessisset testator, inutile foret, id legatum, quandocunque decesserit, non ualere. Quae definitio in quibusdam falsa est. Quid enim, si quis ita legauerit: si post Kalendas mortuus fuero, Titio dato? Et, ut nouationis inuidiam euitet, praeripit aduersariis cauillationis obiectionem, interrogans, an cauillamur? Et deinde respondet: nam hoc modo, si statim mortuus fuerit, non esse datum legatum, uerius est, quam inutiliter datum. Probabile inde, Theophilum in paraphrasi institutionum, cum ait, quosdam ex Ictis eam regulam non probasse, 1) Proculianos intellexisse.

XX. Subtilis est quaestio, de communi seruo, ab uno domini-
minorum, rem legatam, aut fideicommissam reliquis acquirente. Iure ueteri, si Caius testator, seruo communi agrum, finge Tusculanum, et simul libertatem legasset, iure accrescendi et ager, et seruus ad alterum socium pertinebat. Si eundem agrum absque libertate legasset, seruus quidem inter heredem testatoris et socium communis erat, legatum autem uel fideicommissum soli Titio acquirebatur, quia, dum testator socio per seruum legatum destinat, seruum non pro suo, sed pro alieno habet. Hoc uero constanti scholae Sabinianae consensu receptum uidetur, sed dubium ortum in detrahenda Falcidia, scilicet, si testator seruum suum Seio, socio; seruo fundum Tusculanum legauerit, an Falcidia tali legato bis detraheretur, semel ex seruo, iterum ex agro? Quod igitur in hac specie *Attilicinus* et *Nerua* pro duplici Falcidia stant, ceteris eorum placitis consequens esse potuit, sed quod *Sabinus* quoque iis accedit, id contra sententiam superiorem fecisse uidetur; unde recte *Cassius* ab illius opinione abiit. Rem totam narrat Paulus libro duodecimo ad Plautium: 2) *Plautius*: seruo, quem tibi legaueram, fundum legaui. Attilicinus, Nerua, Sabinus primum in seruo rationem legis Falcidiae habendam, et quota pars ex eo decederet, eam partem in fundo

De legato, seruo communi relicto.

1) §. 33. inst. d. legat. 2) l. 49. ad l. Falcid.

legato inutilem futuram : deinde ex reliquis partibus fundi legis Falcidia¹⁾ partem decessuram, sicut ex omnibus legatis. Cassius, quod seruo pars lege Falcidia decedat, incipere seruum fieri communem heredis et legatarii : communi autem seruo cum legatum sit, totum pertinere ad socium : quia in eam personam legatum consistere possit : qua ratione semel ex fundo partem legis Falcidia²⁾ decessuram. Paulus, Cassii sententia utimur : nam et diuus Pius rescripsit, seruo communi fideicommissum datum, totum ad seruum pertinere.

De conditione, sine culpa illius, cui imposita est, deficiente.

XXI. De conditione quoque, si per eum, cui imposita est, non stet, quominus impleatur, disceptatum est ; non constanti tamen scholarum consensu. 1) Ait Pomponius libro tertio ad Sabinum : Si seruos certos quis manumississet, heres esse iussus erat, quibusdam ex his ante mortuis, Neratius respondit, defici eum conditione, nec aestimabat, pareri posset conditioni, nec ne. Sed Seruius respondit, cum ita esset scriptum, si filia et mater mea uiuent, altera iam mortua non defici conditione : idem est et apud Labeonem scriptum. Sabinus quoque et Cassius, quasi impossibiles eas conditiones in testamento positas pro non scriptis esse : quae sententia admittenda est. Labeo uero ab hac sententia sua recessisse uidetur. Contrariam enim sententiam ex libro quarto posteriorum ipsius refert Iauolenus : 2) Si Stichus Attiae mille nummos dederit, liber esto. Attia uiuo testatore decessit : non posse Stichum liberum esse, Labeo, Ofilius responderunt. Trebatius, si ante testamentum factum Attia decessisset, idem : si postea, eum liberum futurum. Labeonis et Ofilii sententia rationem quidem habet, sed hoc iure utimur, ut is seruus ex testamento liber sit. Labeoni in hac ultima sententia accessit Iulianus, teste Vlpiano. 3) Idem Iulianus scribit : Si institutus fuero sub conditione, si Stichum manumisero, et Stichus sit occisus post mortem testatoris, in aestimationem etiam hereditatis pretium

1) in l. 6. d. cond. et dem. §. 2, ad, leg. Aquil.

2) in l. 39. §. 4. d. stat. liber.

3) in l. 23.

pretium me consecuturum: propter occisionem enim defecit conditio. Quod enim dicit, in occisi aestimationem, etiam hereditatem, sub manumissionis conditione relictam, uenturam, indicio est, eum existimasse, patronum conditione excidisse, etsi per ipsum, quo minus impleretur, non steterit. Ex quibus facile apparet, quid dicendum sit de illa quaestione, quam Iustinianus sua constitutione decedit, 1) *libertate scilicet a testatore seruo relicta, sub conditione, si certum numerum solidorum suo heredi praestiterit, si fortuito casu peremptum sit, quod seruus ad heredem alibi agentem portabat, an data intelligatur libertas.* Sabiniani enim pro impleta hanc conditionem habuisse uidentur, cum e contrario, Labeonis exemplo, Proculiani plerique seruum conditione destitui, dicerent.

XXII. Mortis causa donatio, utrum donationis, an legati *De donatione mortis causa.* instar habenda, ambiguum fuisse ueteribus prudentibus dicit imperator. 2) Sabiniani huiusmodi donationem, donationibus simplicibus annumerasse, uidentur. Ait enim Paulus: 3) *eos non dubitasse, quin donator reconvalescens conditione repetere posset rem donatam*, certo indicio, eos existimasse, dominium rei donatae a donatore recessisse. His fere consequens est, Proculianos hanc donationem pro legato habuisse, cuius dominum nisi morte donantis, in donatarium non transferretur, quorum partes defendi posse, sensit Ulpianus, *cum non solum actionem directam in rem, contra quemuis possessorem, 4) sed etiam utilem, contra ipsum donatarium, rem donatam repetenti donatori, 5) daret.* Et horum sententia etiam uigentibus adhuc sectis praeualuisse uidetur, eam enim, tanquam rem certam, loco rationis affert *Iulianus*, Sabinianus, in fragmento libri quadragesimi septimi digestorum suorum. Ceterum probe distinguendae eae tres donationum mortis causa species, quas idem Iulianus apud Ulpianum recenset: 6) *Iulianus libro septimo decimo digestorum*

I 3 tres

1) l. ult. C. de cond. ini. 2) in l. ult. C. de donat. causa mortis et in §. 1 l. de donat. 3) in l. 35. §. 3. d. m. c. donat. 4) in l. 29. c. 5) in l. 30. c. 6) in l. 17. c. 7) in l. 2. c.

tres esse species mortis causa donationum ait. Vnam, cum quis nullo praesentis periculi metu contritus, sed sola cogitatione mortalitatis donat. Aliam esse speciem mortis causa donationum ait, cum quis imminente periculo commotus, ita donat, ut statim fiat accipientis. Tertium genus esse donationis, ait, si quis imminente periculo commotus, non sic det, ut statim faciat accipientis; sed tunc demum, cum mors fuerit insecuta. Has enim si bene separaueris, facile uidebis, uerba Marcelli: 1) sic, quoque potest donari mortis causa, ut nullo casu sit eius repetitio, id est, NEC, SI CONVALVERIT quidem donator, et ea Pauli: 2) sic quoque potest donari mortis causa ut nullo casu sit repetitio, id est, NE SI CONVALVERIT quidem donator; non ad tertiam, sed ad secundam Iuliani speciem referenda esse. Marcianum uero non refutare, sed explicare Marcellum, et Paulum, quando ita loquitur: ubi ita donatur mortis causa, ut nullo casu reuocetur, causa donandi magis est, quam mortis causa donatio. 3) Quod ideo moneo, quia frustra laborare uideo interpretes quosdam, in conciliandis his fragmentis, non attenta satis specierum differentia.

*eDmanu-
missionibus
et libertate.*

XXIII. De manumissionibus, et ex iis subsequenti libertate, uariae passim ueterum scholarum indicantur controuersiae. Primo enim, quod Marcianus, 4) et ex eo imperator: 5) si libera, dicunt, conceperit, deinde ancilla facta pariat, placuisse, eum, qui nascitur, liberum nasci, fere indicat, olim dubitatum fuisse. Quod et de specie sequenti dicendum, qua quaesitum esse, ait Marcianus: 6) si ancilla praegnans manumissa sit, deinde ancilla postea facta, aut expulsa ciuitate pepererit, liberum an seruum pariat? Et rectius probatum esse, liberum nasci: quam affirmare non liceat, quae utriusque sectae sententia fuerit, nisi coniicias, Proculianos fauore libertatum, quas semper philosophia amplexa est, 7) subtilius sic iudicasse, Sabinianos uero

ciuilem

1) in l. 3. §. 1. d. e. m. don. 2) in l. 35. §. 4. e. 3) in l. 27. cod. 4) in l. 5. §. 2. d. statu homin. 5) proem instit. d. ingenuis. 6) l. 5. §. 6. d. S. H. 7) in l. penult. C. d. his quibus ut indign.

ciuilem rationem secutos esse, qua, qui ex serua nascitur, seruus est. Quae quidem coniectura si rite procedit, et in ea quoque dubitatione, qua inter ueteres agitatum dicitur, 1) *an fideicommissaria libertas seruo nondum nato relinqui posset*, Proculiani fauore libertatis probasse fideicommissum uidebuntur, reiecisse Sabiniani, qui, ut alias regulis iuris insistebant, sic hic quoque forsitan legem Fusiam Caniniam urgebant, quae libertatem nominatim, quod in nondum nato fieri nequit, dari iubebat. 2) Sustulit hanc dubitandi rationem senatusconsultum Orficianum, quod diui Marci temporibus Orficio et Rufo consulibus latum est, 3) et libertatem seruis competere constituit, etsi non nominatim, sed sub certa saltem demonstratione relictæ esset. At mox alia prolata est a iunioribus consultis quaestio, *an certa scilicet uideri posset demonstratio personae, quae nondum nata esset, cum non solum, qui, quæue, sed etiam unus, an plures nascituri essent, ambiguum esset*, quam Iustinianus demum sua constitutione decidit. 4) Et fere inducor fragmento *Iuliani*, 5) ex libro quinto ad Minicium, ut credam, uerisimilitudini proxime accedere coniecturam, qua Sabinianos, Proculianis minus libertati fauisse dixi. Verba fragmenti haec sunt: *Duobus petentibus hominem in seruitutem, pro parte dimidia separatim, si uno iudicio liber, altero seruus iudicatus est, commodissimum est, eo usque cogi iudices, donec consentiant: si id non continget, Sabinum refertur existimasse, duci seruum debere ab eo, qui uicisset, cuius sententiae Cassius quoque est, et ego sum. Ea quae sequuntur: Et sane ridiculum est, arbitrari, eum pro parte dimidia duci, pro parte libertatem eius tueri; commodius autem est, fauore libertatis liberum eum quidem esse, compelli autem, pretii sui partem, uiri boni arbitratus uictori suo praestare, quod Iuliani sententiae directo repugnant, recte eruditis Triboniani*

1) in l. 14. C. de fideicommiss. libertat. 2) Vlp. lib. sing. reg. tit. 1. §. ult.
3) prooem. instit. d. senatus-consult. Orfic. 4) d. 14. C. de fideicommiss. libert. 5) l. 30. d. liberali causa.

niani emblemata uidentur. Quod uero seruum pro parte liberum, ab eo, qui uicisset, duci debere statuunt *Sabinus, Cassius, Iulianus*, monet, eosdem in ambiguitate, cuius alibi meminit imperator, 1) putasse, partem socii, seruo communi testamento libertatem donantis, altero inuito, huic ipsi accrescere, cum, qui putarent, libertatem ad se trahere seruitutem, et socium per praetorem compellendum, ut uendat suam partem, forsitan Proculiani fuerint. Simile huic dubitationi certamen, quod idem imperator composuit 2) de seruo, cui communis dominus partem suam legauit, quod indicasse sufficiat. Videtur tamen Proculianorum sententia, libertatibus fauens, ita praeualuisse, ut iuniores Sabiniani et ipsi ei accesserint. Iauolenus enim, *si hereditas*, inquit, 3) *eius, qui seruum intra dies triginta mortis suae, si rationem reddidisset, liberum esse iusserat, post dies triginta adita est, iure quidem stricto ita manumissus liber esse non potest, quoniam conditione deficitur, sed fauor libertatis eorum perduxit, ut respondeatur, expletam conditionem, si per eum, cui data esset, non staret, quo minus impleretur.*

De acquirendo dominio.

XXIV. De acquirendo rerum dominio plures etiam fuerunt dissensiones. *Primo quaesitum est, an, si fera bestia ita uulnerata sit, ut capi possit, statim nostra esse intelligatur.* 4) Trebatio, et forte discipulo eius, Labeoni, huiusque sectatoribus, 5) Proculianis, placuit, statim nostram esse, et eo usque uideri, donec eandem persequamur. Plerique tamen, et inter eos forte Sabiniani, non aliter putabant, eam tuam fieri, quam si eam ceperis. Celebris dein illa quoque controuersia, *speciei, ex aliena materia factae, quis dominus esset?* utrum is, qui nouam speciem addidisset, an is, cuius antea materia fuisset. *Nerva et Proculus* putabant, 6) hunc dominum esse, qui fecisset, quia quod factum esset, antea nullius fuisset, et mutata forma prope

1) l. 1. C. d. comm. seru. uianum. 2) l. ult. e. addit. pen. et ult. d. fidei-comm. libert. 3) in l. 28. pr. de statu liberis. 4) V. §. 13. l. d. R. D. 5) V. l. §. 1. d. A. R. D. 6) l. 7. §. 7. d. A. R. D.

prope interimeret substantiam. 1) Quam sententiam a Stoicis didicisse uidentur, ex quorum mente Seneca ait: 2) *Ligna nihil nauis conferunt, quamuis non fiat nauis sine lignis; non est, inquam, cur aliquid putes eius adiutario fieri, sine quo non potest fieri.* Sabinus et Cassius e contrario, magis naturalem rationem efficere putabant, ut, qui materiae dominus fuisset, idem eius quoque, quod ex materia factum, dominus esset, quia sine materia nulla species effici potest: 3) quam sententiam magistrorum et *Iulianus* sequitur. 4) Mediam opinionem, existimantium, si species ad materiam reuerti possit, uerius esse, quod et Sabinus et Cassius senserunt; si non possit reuerti, uerius esse, quod *Neruae* et *Proculo* uisum, in pandectis probat *Caius*. 5) Idem tamen *Caius* in institutionibus suis, *Sabini* sententiae simpliciter subscribit, ubi, *quod si quis ex uuis, inquit, meis uinum, aut e spicis frumentum, aut ex oliuis oleum fecerit, eius uinum, triticum, uel oleum est, cuius spicae, aut uuae, aut oliuae fuerint.* 6) *Oiselius* et *Menander*, qui in *Caii* institutiones commentati sunt, putant, *Caium*, alias mediam sententiam sequentem, *Aniani* interpolatione protinus mutatum, *Sabinianum* apparere. Sed imperitior uidetur *Gothicus* glossator, quam cui ea dissidia innotuerint, quae si nouisset, et simul mediam sententiam, non dubitandum est, quin et ipse eam secutus fuisset, cum praeter eam, quam dat uir summus, *Hugo Grotius*, 7) nulla magis naturae conueniens sit. Alii *Caii* sententiam ex institutionibus eius, quam ex pandectarum fragmentis repetere malunt, 8) et inde a *Triboniano* interpolatum eius locum clamitant, ab eoque mediam sententiam *Caio* tributam, etsi is *Sabini* opinioni accesserit. Sed non est, cur durioribus hic coniecturis indulgeamus, cum alia in promptu sit uerisimilior. Potuit enim *Caius* primo *Sabini* sententiam in institutionibus suis amplecti, dein, perpensa diligentius re, in *libris*

K

auréo-

1) l. 3. §. 9. ad exhib. 2) epist. 88. 3) in d. l. 7. §. 7. d. A. R. D. 4) in l. 61. d. R. V. et l. 44. §. 2. d. legat. l. 5) in d. l. 7. §. 7. d. A. R. D. 6) L. II. tit. 1. §. 5. 7) d. l. B. et P. II. 8. 19. 8) inter eos *Merillius* obs. l. 6.

aureorum mediam sententiam praeferre, quam dein et Vlpianus, 1) Paulus, 2) et Callistratus, 3) et imperator 4) secuti sunt. Pictura an cedat tabulae, an tabula picturae, ueteres quoque dissensisse, Paulus indicat. 5) Nec tamen uniuscuiusvis scholae sententiam nominatim designat, unde res tota coniecturis conficienda. Videntur uero Sabiniani, ut naturalem rationem alias, sic hic quoque secuti esse, qua necesse est, rei cedere id, quod sine illa esse non potest; cui opinioni et Paulus accedit: cum Proculianis contra ridiculum uideretur, picturam, inprimis bellam et elegantem, quod exemplo Apellis et Parrhasii imperator significat, 6) cedere uili tabulae, cui ipsa omne pretium adderet. Hanc uero sententiam iam suo tempore fere obtinuisse, testatur Caius, dicens, *placuit tabulas picturae cedere*. 7) De ferruminatione quoque in uarias sententias iuerunt ipsi scholarum principes, quod Pomponii uerbis enarrabo, qui, 8) *Cum partes duorum dominorum*, inquit, *ferrumine cohaereant, hae cum quaereretur, utri cedant?* Cassius ait, *proportione rei aestimandum uel pro pretio cuiusvis partis. Sed si neutra alteri accessioni est, uidemus, ne aut utriusque esse dicenda sit, sicuti massa confusa, aut eius, cuius nomine ferruminata est. Sed Proculus et Pegasus existimant, suam cuiusque rem manere.* De aedificato supra parietem uicini idem Pomponius, 9) *si supra tuum parietem*, inquit, *uicinus aedificauerit, proprium eius id, quod aedificauerit, fieri*, Labeo et Sabinus aiunt; sed Proculus tuum proprium, quemadmodum tuum fieret, quod in solo tuo alius aedificasset, quod uerius est. Denique de insula, in flumine publico nata, aliter Labeo, 10) aliter Caius 11) et Paulus 12) sentiunt. Ille eam publicam esse putat, hi, forte ex Sabini sententia, praedia ex utraque ripa possidentibus, eam addicunt, quam sententiam ipse probat imperator. 13)

XXV.

1) in l. 5. §. 1. d. R. V. 2) in l. 24. et 26. d. A. R. D. 3) in l. 12. §. 1. e.
 4) in §. 25 l. d. R. D. 5) l. 23. §. 3. d. R. V. 6) §. 34. l. d. R. D.
 7) in l. 9. §. 2. d. A. R. D. 8) in l. 27. e. 9) in l. 28. e. 10) in l. 65.
 §. 4. e. 11) in l. 7. §. 3. e. 12) in §. 3. ib. 13) in §. 22. l.
 d. R. D.

XXV. Maxime uero notabilis sectarum dissensio de possessione in solidum, ex qua multae deinde fluxerunt differentiae. *De possessione.* Sabiniani dicebant, possessionem penes duos esse posse, eum scilicet, qui possessione corpori incumberet, quem naturaliter possidere putabant, et eum, qui animo retineret, quem ciuilitur possidere aiebant. 1) Igitur ex eorum opinione, creditor, qui rem pignori accepit, eam naturaliter possidet, 2) debitor uero possidet ciuilitur, quia licet creditor pignori incumbat, debitor nihilominus usucapit. 3) Similiter colonus quoque, qui fundum conduxit, possidet naturaliter, et depositarius et commodatarius 4) et fructuarius 5) et seruus. 6) Proculiani contra negabant, possessionem penes duos esse posse. Sic hoc negant *Labeo* 7) et *Celsus*. 8) *Pegasus* uero eos, quos Sabiniani dicunt possidere naturaliter, negat omnino possidere, 9) sed eos tenere magis, quam possidere, ait. Et ita ex eorum sententia non possidet colonus, nec depositarius, nec commodatarius, 10) nec fructuarius, 11) nec quis alius, qui alieno nomine possidet. 12) His consequens est, Sabinianos possessori quoque naturali furti actionem dedisse, Proculianos uero non dedisse. Sic creditori actionem furti dat *Iulianus*, 13) sic colono 14) et fulloni et commodatario *Sabinus*; 15) cum domino soli, non etiam colono et ceteris eam concedat *Labeo*. 16) Commodatario tamen iam prope concessam actionem dicit imperator, 17) Proculianorum consensum significans,

K 2

quem

1) V. l. 3. §. 5. d. A. uel A. P. l. 15. §. 4. d. precario l. 3. §. ult. ad exhib. et l. 1. §. 9. d. ui et ui armata. 2) *Iulianus* pr. l. 37. d. A. R. D. et ex eius mente *Vlpianus* in l. 3. §. 15. ad exhib. 3) *Iauolenus* in l. 16. d. usurp. et usuc. et *Iulianus* in l. 1. §. 15. d. A. uel A. P. 4) l. 7. §. 11. de comm. diuid. l. 2. §. 1. pro herede. 5) l. 12. pr. et l. 49. pr. d. A. uel A. P. 6) l. 38. §. 7. d. V. O. 7) in l. 3. §. 5. d. A. uel A. P. 8) in l. 5. §. 15. commod. et l. 18. pr. d. A. uel A. P. 9) l. 9. d. R. V. 10) d. l. 9. d. R. V. 11) l. 1. §. 8. quod legator. l. 10. §. 5. d. A. R. D. 12) l. 9. d. R. V. 13) apud *Vlpianum* in l. 12. §. 2. d. furtis. 14) in l. 14. §. 2. d. furtis, quae est *Vlpiani* ex libro 29. ad *Sabinum*. 15) in l. 12. pr. et l. 48. de furtis, utraque ex libris ad *Sabinum*. 16) in l. 60. §. 2. locati. 17) in l. ult. C. d. furtis.

quem etiam colligere possumus ex quodam Celsi fragmento. 1) Ex opinione Sabinianorum, qua possessionem naturalem penes eum, qui teneret; civilem, penes dominum esse, dicebant, et illud quoque deriuandum est, quod ex libris Sabinianis sibi relatum, dicit imperator, 2) interpellari scilicet domini possessionem, si seruus uel procurator, uel colonus, uel inquilinus, uel quispiam alius, per quem nobis liceat possidere, naturaliter nactam possessionem cuiuscunque rei dereliquerit. Vestigium huius sententiae in fragmento quodam Pomponii, ex libro tricesimo secundo ad *Sabinum*. 3) Contrarium uero scholae oppositae placitum elicere possumus ex fragmento libri secundi epistolarum Proculi, 4) cui ipse quoque imperator adstipulatur.

De bona fide in usucapione.

XXVI. A possessione, iure certo, incipit usucapio, in plerisque causis et contractibus, et his consequenter bona fides possessoris, non initio contractus, sed initio adeptae possessionis exigitur. De sola emptione uenditione dubitatum, utrum in ea emptionis initium, ut bonam fidem habeat, spectandum sit, an tempus traditionis. 5) Proculiani initium emptionis spectasse uidentur, et affirmasse, sufficere, si bona fide res empta sit, etiam si traditam postea rem bona fide non acceperit emptor. Cum *Sabinus* et *Cassius* 6) non tantum emptionis, sed et traditionis initium inspicerent, quae etiam sententia, teste Vlpiano, 7) obtinuit. Attamen *Iulianus*, Sabinianus, in simili specie, bonam fidem, si lectionem Florentinam sequimur, utroque tempore, exigere non uidetur. Ait enim: 8) *Qui bona fide alienum fundum emit, et possessionem eius amisit, deinde eo tempore apprehendisset, quo scit rem alienam esse, non capiet longo tempore, quia initium secundae possessionis uitio non carebit: nec similis est ei, qui emptionis quidem tempore putat fundum uendentis esse, sed cum traditu scit alienum esse; Iacobus Cuiacius hic rectius in*

anti-

1) l. 7. commod. 2) in l. ult. C. d. A. et R. P. 3) in l. 31. d. A. uel A. P. 4) in l. 31. de dolo malo. 5) V. l. 10. d. usurpat. et usuc. 6) ib. 7) ib. 8) in l. 7. §. 4. pro emptore.

antiquis pandectarum editionibus, uulgo dissimulis legi putat: 1) quid, si leuiori remedio librarium sigla commutasse dicamus, et inde legendum coniciamus, *nam similis est ei?*

XXVII. Stipulationes, inprimis eae, quae in faciendo consistunt, an ad heredes et contra heredes transmittantur, praefertim facta heredis mentione, itidem dubitatum est. 2) Videntur uero Sabiniani rem negasse, et ratione usi esse, quam imperator in decisione sua explodit, scilicet, non posse factum, quod alii impositum est, ab alio compleri. Eadem enim uti uidetur *Iauolenus*, Sabinianus, 3) *si seruus*, inquit, *operas extraneo dare iussus esset*, nullus nomine serui suas operas dando, liberare seruum potest. Proculiani e contrario quaestionem, uti uidetur, affirmarunt, argumento, quod imperator probat, similem scilicet in multis omnium fere hominum naturam esse, et facta etiam, puta, si quis stipuletur, insulam, uel monumentum, uel aliud tale suis sumptibus facere, uel locationem, uel fidei iussio-
nem subire: 4) in iis uero, quae natura talia sunt, ut ab alio praestari nequeant, aestimationem locum habere, quam in omnibus faciendi obligationibus, admittit *Celsus* 5) eamque inprimis operas, quarum causas, robur hominis, aetas temporis, opportunitas naturalis mutant, recipere affirmat: 6) quem Iustinianus sequitur, et omnem stipulationem, siue in dando, siue in faciendo consistat, siue mixta ex dando et faciendo inueniatur, et ad heredes et contra heredes transmitti, sancit. 7) Aliam altercationem *Pegasi* et *Sabini*, de stipulatione, quae in dando consistit, componit Papinianus. 8) *Item, si quis ita stipuletur: si Pamphilum non dederis, centum dare spondes? Pegasus respondit, non ante committi stipulationem, quam desisset posse*

De stipulationibus.

K 3

Pam-

1) ad Papiniani quaest. L. XXIII. p. 650. 2) V. l. 13. C. d. contrah. et committ. stipulat. 3) in l. 39. §. ult. d. statu lib. 4) l. un. §. 9 C. d. caduc. toll. 5) in l. 13. §. 1. re iudic. 6) in l. 26. §. 12. d. cond. indeb. 7) in l. 13. C. d. contrah. et committ. stipulat. 8) in l. 115. §. 2. d. V. Q.

Pamphilus dari. Sabinus autem existimabat, ex sententia contrahentium, postquam homo potuit dari, confestim agendum, et tamdiu ex stipulatione non posse agi, quamdiu per promissorem non stetit, quo minus hominem daret, et quae sequuntur. Denique, aliud iurgium ueterum, de stipulatione serui communis, sustulit imperator; cuius uerbis sequentibus meminit: 1) Si duo uel plures communem seruum habeant, et unus ex his iusserit, ut suo nomine seruus ab aliquo stipuletur, decem puta aureos, uel aliam rem; ipse autem seruus, non eius, qui iussit, sed alterius ex dominis suis fecit mentionem, et nomine illius stipulatus est; inter antiquam sapientiam quaerebatur, cui acquiratur actio, uel lucrum, quod ex hac causa accidit, utrum ei, qui iussit, an ei, cuius seruus fecit mentionem, an ambobus. Cumque ex omni latere magna pars auctorum multum effuderit tractatum, nobis uerior eorum sententia uidetur, qui domino, qui iussit, asserunt stipulationem. Tres hic recensentur sententiae: una eorum, qui ei lucrum addicunt, qui iusserit, quam et imperator sequitur: altera, quae maiorem nominationis, quam iussionis rationem habet: tertia, quae partim ei, qui iusserit, partim ei, qui nominatus fuerit, lucrum tribuebat. Prima forte Sabinianorum fuit, ut suadent uerba Pomponii, e libro uicesimo sexto ad Sabinum. 2) Ofilius recte dicebat, et per traditionem accipiendo, uel deponendo, que commodando, posse soli ei acquiri, qui iussit, quae sententia et Cassii et Sabini dicitur, secunda inde forte Proculianis, ius strictum saepe sequentibus; tertia, tanquam media, iunioribus tribuenda est.

De furtis. XXVIII. Multa, ex Sabini libro de furtis, recenset Gellius, 3) in quo id quoque scriptum ait, quod uolgo inopinatum sit, non hominum tantum, neque rerum mouentium, quae efferri occulto, et surripi possunt, sed fundi quoque et aedium fieri furtum: condemnatum quoque furti colonum, qui fundo, quem

1) in l. ult. C. per quas personas nobis acquiritur. seru. 2) in l. 6. d. stipulat. 3) Gellius XI. 18,

quem conduxerat, uendito, possessione eius dominum interuer-
risset; atque id etiam, quod magis inopinabile est, Sabinum
dixisse, furem esse hominis iudicatum, qui, quum fugitiuus
praeter oculos forte domini iret, obtentu togae, tanquam se ami-
ciens, ne uideretur a domino, obstitisset. Ex priori sententia,
qua fundi furtum quoque fieri posse, Sabinus dixerat, illa quo-
que opinio eiusdem fluxit, quam exponit Vlpianus. 1) Sed et
ei, qui ui aliquem de fundo deiecit, posse fundum condici, Sabi-
nus scribit: quod negat Labeo, eodem referente Vlpiano. 2)
Celsus tamen, etsi Labeonis placitis potissimum subscriberet, Sabi-
ni sententiam in hac specie probasse uidetur. Refert enim Vlpia-
nus, eum quoque, fundi, tanquam furto ablati, condi-
tionem dedisse, si dominus sit, qui deiectus condicat: ceterum
si non sit, possessionem eum condicere posse, 3) dixisse, quemadmodum
possessio condici potest re mobili subrepta. 4) Cui tamen tempore
iam abolita erat ea Sabini sententia, 5) qua fundi furtum fieri
posse dixerat: quare ad mobilia potius, quam ad fundos occupa-
tos, actionem ui bonorum raptorum pertinere, imperator Gor-
dianus rescripsit. 6) Porro quaesitum est, num formula
actionum furti, ope consilio, separatim accipienda sit, an coniu-
ctim, ita, ut qui alterutrum dedisset, utriusque reus esset; siue,
an, qui, exempli gratia, consilium dedisset, etsi opem non tulisset,
furti teneatur, nec ne? 7) Et uidetur Sabinus hanc formulam
coniunctim accepisse. Primo enim apud Vlpianum, eum, qui
consilium tantum contrectatori dederit, furti teneri, ait, 8)
quia opem, consilium tulerit, et uice uersa, alibi, opem consi-
lium tulisse eum dicit, qui opem, sine consilio dederat, in damno
iniuriae. 9) Dein Gellius, ex Sabini mente colligit, furtum ab
aliquo, sine ulla quoque contrectatione fieri posse, sola mente at-
que animo, ut furtum fiat, annitente. Videtur uero haec
senten-

1) V. l. 2. d. condict. tritic. 2) in l. 25. d. furtis. 3) in d. l. 2. d. cond.
tritic. 4) in d. l. 25. d. furtis. 5) V. l. 38. d. usurp. et usuc. 6) in
l. 1. C. ui bonor. rapt. 7) in l. 56. §. 2. de furtis. 8) in l. 27. §. 21.
ad leg. Aquil. 9) XL. 18.

sententia, per ueterum manus, ad Sabinum delata fuisse: nam et Trachalio ea utitur apud Plautum: 1)

num qui minus

Si ueniat nunc dominus, cuius est, ego, qui inspecta-
ui procul,

Te hunc habere, fur sum, quam tu?

et Seruius ad VI. Aeneid: ait enim, *dicit autem secundum ritum Romanum, in quo non tantum exitus punitur, sed et uoluntas.* 2) Labeo e contrario, haec uerba, ope consilio, separatim accipienda esse dicebat, ut refert Paulus, 3) quia aliud factum est eius, qui ope, aliud eius, qui consilio furtum fecit, quod et Paulus probat. Haec altercatio illi deinde iurgio originem dedit, cuius imperator in institutis meminit, 4) et quod peculiari decisione sustulit. 5) Apponi merentur uerba, quae in institutis leguntur: *Quaesitum est, cum Titius seruum Maeuii sollicitauerit, ut quasdam res domino surriperet, et ad eum perferret, et seruus id ad Maeuium pertulerit, Maeuius autem, dum Titium uult in ipso delicto deprehendere, permiserit seruo, quasdam res ad eum perferre, utrum furti, an serui corrupti iudicio teneatur Titius, an neutro? Et cum nobis super hac dubitatione suggestum est, et antiquorum prudentium super hoc altercationes perspeximus, quibusdam neque furti, neque serui corrupti actionem praestantibus: quibusdam furti tantummodo, nos huiusmodi calliditati obuiam euntes, per nostram decisionem sanximus, non solum furti actionem, sed et serui corrupti contra eum dari. Tres hic dissensionis partes signantur, una, qua furti actio concedebatur, non serui corrupti; secunda, qua serui corrupti actio dabatur, non furti; tertia, quae utramque negabat. Ipsam uero imperatoris sententiam, qua et serui corrupti et furti iudicium praestat, a quibusdam antiquis quoque Ictis defensam, apparet ex uerbis decisionis: 5) *an non solum furti, sed etiam**

1) in Rudente act. IV. sc. 3. u. 81. sq. 2) Seruius in Virgil. Aen. VI. u. 253.
3) in l. 53. §. 1. d. V. S. 4) in §. 8. l. d. obl. quae ex del. nasc. 5) in
l. 20. C. d. furtis,

etiam serui corrupti is obligetur, veteres dubitauerunt. Dicendum est igitur, uel ipsos uniuscuius sectae Ictos, inter se dissensisse, uel aucta maiorum dissidia, nouis iuniorum tricis. Vt uero signate ostendere non licet, qui utramque actionem dederint, qui negarint, sic liquet, *Sabinum* furti actionem concessisse. Quod enim *Sabinus*, formula, *ope consilio*, coniunctim sumpta, furti actionem dat, in eum, qui seruo persuaserit, ut aufugeret, si cum rebus aufugerit; 1) dubitare nos non sinit, eundem quoque, hanc actionem in eum dedisse, qui seruum, primum ad furtum sollicitauerit, et dein res eius furto ablatas, ipse, iniusto, sibi retinendi animo, contrectauerit. Porro id quoque sequentia *Gellii* uerba suadent. 2) *Quam caste autem, ac religiose, a prudentissimis uiris, quid esset furtum, definitum sit, praetereundum non puto, nequis eum solum furem esse putet, qui occulte tollit, aut clam subripit. Verba sunt Sabini, ex libro iuris ciuilibus secundo: qui alienam rem contrectauit, cum id se inuito domino facere iudicare deberet, furti tenetur: praesertim cum sine ulla quoque contrectatione dominus, ex Sabini sententia, furti sit condemnandus, qui seruo suo, ut furtum faceret, imperauit.* Labeo uero, quod libro secundo *περὶ δανῶν*, a Paulo epitomatorum, 3) ait: *siquis, cum sciret, quid sibi surripi, non prohibuit, non potest furti agere*, ideoque, a Paulo reprehenditur; manifeste reperitur furti actionem, non solum contra suadentem, sed etiam facientem negasse, quia, etsi uterque rem contrectasset, sciente tamen, et non prohibente domino ablatum, inuito surreptum dici non posset. Furtum quoque, an faciant personae inter se coniunctae, dubitatum est. Vxorem quidem facere, affirmant utriusque scholae coryphaei, *Sabinus* et *Proculus*, 4) sed furti addunt, non esse actionem, constituto iure. Verum in alia omnia eunt utriusque successores, *Nerva* et *Cassius*, 5) qui, ne furtum quidem eam facere,

L

existi-

1) in l. 36. §. 2. de furtis. 2) XI, 18. 3) in l. 91. d. furtis. 4) in l. 1. d. rer. amotar. 5) ib.

existimant, quia societas uitae, quodammodo dominam eam faceret. Cassii tamen auctoritate insuper habita, Sabini sententiae accessit *Iulianus*. 1)

De signifi-
catione uer-
borum.

XXIX. De uerborum significatione, utriusque scholae consultos, ad syllabarum distinctiones, ac coniunctionum ac praepositionum proprietatem descendisse, supra dixi. 2) Ulterius id confirmat decisio Iustiniani, 3) qua, eorum disceptationem, de significato coniunctionis disiunctivae AVT, sustulit: *Cum quidam sic uel institutionem, uel legatum, uel fideicommissum, uel libertatem, uel tutelam scripsisset: ille, aut ille, mihi heres esto, uel illi, aut illi do, lego, uel dari uolo; uel illum, aut illum liberum, aut tutorem esse uolo, uel iubeo, dubitabatur, utrumne inutilis sit huiusmodi institutio, et legatum, et fideicommissum, et libertas, et tutoris datio: an occupantis melior sit conditio: an ambo in huiusmodi lucra, uel munera uocentur, et an secundum aliquem ordinem admittantur, an uterque omnimodo, cum alii in institutionibus, primum quasi institutum admitti; secundum quasi substitutum; alii in fideicommissis posteriorem solum accepturum fideicommissum existimaauerint, quasi recentiore uoluntate testatoris utentem.* Huius quidem dissidii nullum apertum uestigium in digestis extat: tamen ex fragmento quodam Iuliani colligi potest, 4) *Sabinianos* inutilem putasse huiusmodi institutionem, cum ibi *Cassius* inutilem stipulationem scripsisse dicatur: *si seruus, qui duos dominos habeat, illi, aut illi stipulatus fuerit*, quod et in lege sequenti *Iulianus* probat, quia incertum sit, utri eorum acquisierit actionem. Forte inde *Proculiani* disiunctivae haec uerba accipiebant, et alterutrum admittendum esse dicebant. Ipse enim *Proculus* in disiunctiua oratione necesse esse ait, posito uno, alterum tolli, item sublato uno, poni alterum. 5) Haec uero opinio, qua utilem huiusmodi institutionem *Proculus* putabat, diuersimode a iunioribus

1) ib. 2) VII. §. 2. 3) l. 4. C. d. V. et R. S. 4) in l. 9. a. 10. et 21. d. stipulat. seru. 5) V. l. 124. d. V. S.

bus accepta uidetur, cum, ut ex Iustiniani constitutione apparet, alii existimarent, occupantis meliorem esse conditionem: alii primo nominatum pro instituto, secundo nominatum, pro substituto haberent: alii, in fideicommissis praesertim, posteriorem solum accepturum fideicommissum, contenderent. Quibus accessit media opinantium sententia, coniunctim accipiendam esse testatoris uoluntatem, et utrumque, pro parte dimidia, admitendum; quorum mentem et ipse imperator sequitur, et coniunctionem AVT pro ET accipit, quemadmodum in interdicto, quod VI AVT CLAM, coniunctio AVT, pro ET ponitur.

XXX. Superest nunc caput nonum, de HERCISCVNDIS, ad quod aliquoties supra prouocauimus. Sed nimis excreuit lucubratio haec; quare MISCELLIONES nostros alii temporis asseruamus.

F I N I S.

Mascov, Gottfried,

Exercitatio inaug. De sectis Sabinianorum et Proculianorum in iure civili

Altdorfium 1724

4 Diss. 57#Beibd.8

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10639706-4

VD18 15007308-001